

**UCHWAŁA NR XVI/122/2012  
RADY GMINY SADLINKI**

z dnia 22 listopada 2012 r.

**w sprawie przyjęcia „Programu Opieki nad Zabytkami Gminy Sadlinki na lata 2012-2015”**

Na podstawie art. 87 ust. 1, 3 i 4 ustawy z dnia 23 lipca 2003 r. o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami (Dz. U. Nr 162, poz. 1568 z późn. zm.), art. 18 ust. 2 pkt 15 ustawy z dnia 8 marca 1990 r. o samorządzie gminnym (Dz. U. z 2001 r. Nr 142, poz. 1591 z późn. zm.), uchwala się, co następuje:

**§ 1.**

Przyjmuje się „Program Opieki nad Zabytkami Gminy Sadlinki na lata 2012-2015”, stanowiący załącznik do uchwały.

**§ 2.**

Wykonanie uchwały powierza się Wójtowi Gminy Sadlinki.

**§ 3.**

Uchwała wchodzi w życie z dniem podjęcia i podlega ogłoszeniu w Dzienniku Urzędowym Województwa Pomorskiego.

Przewodniczący Rady Gminy  
Sadlinki

**Jan Piskor**

Załącznik do Uchwały Nr XVI/122/2012  
Rady Gminy w Sadlinkach  
z dnia 22 listopada 2012 r.

## **PROGRAM OPIEKI NAD ZABYTKAMI GMINY SADLINKI na lata 2012-2015**



Opracowanie:  
Iwona Gołębiewska

Sadlinki, październik 2011

**Zawartość opracowania:**

1. Wstęp .....	3
2. Podstawa prawna opracowania i cele programu ochrony zabytków w świetle ustawy o ochronie zabytków .....	4
3. Uwarunkowania prawne ochrony i opieki nad zabytkami .....	4
3.1. Obowiązek konstytucyjny ochrony zabytków .....	4
3.2. Zasady ochrony dziedzictwa kulturowego w świetle ustawy o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami .....	4
3.3. Zadania samorządu z zakresu ochrony dziedzictwa kulturowego .....	5
3.4. Inne uregulowania prawne .....	6
4. Uwarunkowania zewnętrzne ochrony dziedzictwa kulturowego .....	6
4.1. Strategiczne cele polityki państwa w zakresie ochrony zabytków i opieki nad zabytkami .....	6
4.1.1. Narodowa Strategia Rozwoju Kultury w latach 2004 - 2013 .....	6
4.1.2. Narodowy Program Kultury: „Ochrona Zabytków i Dziedzictwa Kulturowego” na lata 2004-2013 .....	7
4.2. Relacje gminnego programu opieki nad zabytkami z dokumentami wykonanymi na poziomie województwa .....	8
4.2.1. Strategia Rozwoju Województwa Pomorskiego 2005-2020 .....	8
4.2.2. Regionalny Program Operacyjny Województwa Pomorskiego na lata 2007-2013 .....	9
4.2.3. Plan zagospodarowania przestrzennego województwa pomorskiego .....	10
4.2.4. Program Opieki nad Zabytkami Województwa Pomorskiego na lata 2012-2015 .....	12
5. Uwarunkowania wewnętrzne ochrony dziedzictwa kulturowego .....	13
5.1. Relacje gminnego programu opieki nad zabytkami z dokumentami wykonanymi na poziomie gminy .....	13
5.1.1. Strategia Rozwoju Społeczno-Gospodarczego Gminy Sadlinki .....	13
5.1.2. Studium uwarunkowań i kierunków zagospodarowania przestrzennego gminy Sadlinki ..	14
5.1.3. Formy ochrony dziedzictwa kulturowego w miejscowych planach zagospodarowania przestrzennego w gminie Sadlinki .....	14
5.2. Charakterystyka zasobów i analiza stanu dziedzictwa i krajobrazu kulturowego gminy .....	14
5.2.1. Charakterystyka gminy .....	14
5.2.2. Zarys historii gminy .....	15
5.2.3. Krajobraz kulturowy .....	17
5.2.4. Układy ruralistyczne i urbanistyczne .....	19
BIAŁKI .....	19
BRONISŁAWOWO .....	20
GLINA .....	21
GRABOWO .....	22
KANICZKI .....	23
KARPINY .....	24
NEBROWO WIELKIE i NEBROWO MAŁE .....	25
OKRĄGŁA ŁĄKA .....	27
OLSZANICA .....	28
RUSINOWO .....	29
SADLINKI .....	30

WIŚLINY .....	32
5.2.5. Zabytki nieruchome .....	34
5.2.6. Zabytki ruchome .....	34
5.2.7. Zabytki archeologiczne .....	34
5.2.8. Zabytki w zbiorach muzealnych i innych .....	34
5.2.9. Dziedzictwo niematerialne .....	34
5.3. Zabytki objęte prawnymi formami ochrony .....	35
5.3.1. Wykaz zabytków nieruchomych wpisanych do rejestru zabytków .....	35
5.4. Zabytki w gminnej ewidencji zabytków .....	35
5.4.1. Obiekty nieruchome .....	35
5.4.2. Obiekty archeologiczne .....	61
5.5. Zabytki o najwyższym znaczeniu dla gminy .....	62
5.5.1. Zabytki archeologiczne .....	62
5.5.2. Obiekty nieruchome wpisane do rejestru zabytków .....	62
5.5.3. Obiekty proponowane do wpisu do rejestru zabytków .....	62
6. Ocena stanu dziedzictwa kulturowego gminy. Analiza szans i zagrożeń. ....	63
7. Założenia programowe .....	63
8. Instrumentarium realizacji programu opieki nad zabytkami .....	68
8.1. Instrumenty prawne .....	68
8.2. Instrumenty koordynacji .....	68
8.3. Instrumenty finansowe .....	68
8.4. Instrumenty społeczne .....	68
8.5. Instrumenty kontrolne .....	68
9. Zasady oceny realizacji programu opieki nad zabytkami .....	69
10. Źródła finansowania programu opieki nad zabytkami .....	69
10.1. Publiczne źródła finansowania .....	69
10.2. Środki pomocowe .....	70
11. Realizacja i finansowanie przez gminę zadań z zakresu ochrony zabytków .....	71

## 1. Wstęp

„Dziedzictwo kulturowe stanowi dziś z jednej strony przedmiot ochrony, z drugiej zaś potencjał, który winien zostać wykorzystany dla przyszłego rozwoju”<sup>1</sup>.

Gmina Sadlinki, dzięki swojemu położeniu, posiada urozmaicony i atrakcyjny krajobraz. Na wyjątkowość krajobrazu gminy składa się od zachodu płaski, pocięty rowami melioracyjnymi teren Doliny Wisły, zaś od wschodu zwarty kompleks leśny na krawędzi Wysoczyzny Doliny Wisły.

Gmina posiada duży potencjał w postaci obiektów zabytkowych i cennych historycznych układów ruralistycznych. Aby zachować to bogate dziedzictwo kulturowe opracowano Program Opieki nad Zabytkami Gminy Sadlinki na lata 2012-2015, który jest podstawowym dokumentem służącym inicjowaniu, wspieraniu oraz koordynowaniu prac z dziedziny ochrony zabytków i krajobrazu kulturowego oraz upowszechnianiu i promowaniu dziedzictwa kulturowego przez jednostki samorządu terytorialnego.

Głównym jego celem tego opracowania jest dążenie do znaczącej poprawy stanu zasobów dziedzictwa kulturowego położonego na obszarze gminy, w szczególności w zakresie stanu zachowania i utrzymania obiektów zabytkowych oraz zachowania krajobrazu kulturowego. Realizacja tego celu będzie się odbywała poprzez wskazane w dokumencie kierunki działań w ramach zdefiniowanych priorytetów.

Ze względu na ogromną kulturową spuściznę, jaką otrzymało społeczeństwo ziemi sadlińskiej od niegdyś zamieszkujących te tereny osadników, działania Gminy powinny w pierwszej kolejności skupić się na wzmacnianiu obszarów dawnego osadnictwa olęderskiego w tym mennonickiego, poprzez wspieranie prac konserwatorskich i restauratorskich przy nielicznych już zachowanych zabytkach tej kultury (budynków mieszkalnych, gospodarczych, a także cmentarzy). Ważnym elementem działań na rzecz zachowania tego dziedzictwa jest wspieranie bądź współdziałanie przy zakładaniu parków etnograficznych, w których prezentowane byłyby oprócz kultury materialnej olędrów, także elementy kultury niematerialnej (zwyczaje, wartości, tradycje, religia, legendy). Ważnym elementem kulturowym i krajobrazowym, wyróżniającym gminę w województwie pomorskim są, związane z kontynuowaną nieprzerwanie od końca XIX w. uprawą tytoniu, drewniane suszarnie tytoniu. Ze względu na nasiloną w ostatnich latach degradację tych budynków należałoby objąć ścisłą ochroną konserwatorską te obiekty. Istotnym działaniem Gminy powinno być stworzenie programu mającego na celu ratowanie tych zabytków.

Ważnym czynnikiem promocji Gminy jest włączenie się do regionalnych lub międzynarodowych szlaków turystycznych (pieszych, rowerowych oraz samochodowych). Dla realizacji tych działań niezbędna jest współpraca z gminami sąsiednimi.

Program opracowany został na cztery lata i będzie cyklicznie aktualizowany. Dwa lata od ogłoszenia w dzienniku urzędowym wójt sporządzi sprawozdanie z jego wykonania, które przedstawi radzie gminy. Prowadzony trakcie realizacji programu monitoring umożliwi uwzględnianie nowych uwarunkowań prawnych, społecznych i gospodarczych oraz sprecyzowanie lub modyfikację założonych celów.

---

<sup>1</sup> Narodowy Program Kultury „Ochrona zabytków i dziedzictwa kulturowego” na lata 2004-2013, Warszawa 2004, s. 41 (źródło: [http://bip.mkidn.gov.pl/media/docs/NPK\\_Zabytki.pdf](http://bip.mkidn.gov.pl/media/docs/NPK_Zabytki.pdf)).

## 2. Podstawa prawna opracowania i cele programu ochrony zabytków w świetle ustawy o ochronie zabytków

Podstawą prawną niniejszego opracowania jest Ustawa z dnia 23 lipca 2003 r. o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami (Dz. U. z 2003 r. Nr 162, poz. 1568, z 2004 r. Nr 96, poz. 959, Nr 238, poz. 2390, z 2006 r. Nr 50, poz. 362, Nr 126, poz. 875, z 2007 r. Nr 192, poz. 1394, z 2009 r. Nr 31, poz. 206, Nr 97, poz. 804, z 2010 r. Nr 75, poz. 474, Nr 130, poz. 871) Gminny Program Opieki nad Zabytkami dla Gminy Sadlinki na lata 2012-2015 ma na celu:

- 1) włączenie problemów ochrony zabytków do systemu zadań strategicznych, wynikających z koncepcji przestrzennego zagospodarowania kraju;
- 2) uwzględnianie uwarunkowań ochrony zabytków, w tym krajobrazu kulturowego i dziedzictwa archeologicznego, łącznie z uwarunkowaniami ochrony przyrody i równowagi ekologicznej;
- 3) zahamowanie procesów degradacji zabytków i doprowadzenie do poprawy stanu ich zachowania;
- 4) wyeksponowanie poszczególnych zabytków oraz walorów krajobrazu kulturowego;
- 5) podejmowanie działań zwiększających atrakcyjność zabytków dla potrzeb społecznych, turystycznych i edukacyjnych oraz wspieranie inicjatyw sprzyjających wzrostowi środków finansowych na opiekę nad zabytkami;
- 6) określenie warunków współpracy z właścicielami zabytków, eliminujących sytuacje konfliktowe związane z wykorzystaniem tych zabytków;
- 7) podejmowanie przedsięwzięć umożliwiających tworzenie miejsc pracy związanych z opieką nad zabytkami.

## 3. Uwarunkowania prawne ochrony i opieki nad zabytkami

### 3.1. Obowiązek konstytucyjny ochrony zabytków

Na obowiązek ochrony zabytków wskazuje Konstytucja Rzeczypospolitej Polski. W myśl art. 5 Konstytucji „Rzeczpospolita Polska (...) strzeże dziedzictwa narodowego (...). Istotnym elementem tego dziedzictwa są zabytki, które w swych niematerialnych wartościach są dobrem wspólnym”. Art. 82 Konstytucji wskazuje, iż obowiązkiem Obywatela (...) jest troska o dobro wspólne”.

### 3.2. Zasady ochrony dziedzictwa kulturowego w świetle ustawy o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami

Ustawa o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami definiuje pojęcie zabytku. Jest to nieruchomość lub rzecz ruchoma, ich części lub zespoły, będące dziełem człowieka lub związane z jego działalnością i stanowiące świadectwo minionej epoki bądź zdarzenia, których zachowanie leży w interesie społecznym ze względu na posiadaną wartość historyczną, artystyczną lub naukową.

Zabytki podlegają ochronie i opiece bez względu na stan zachowania. Podzielone zostały na grupy. Pierwszą stanowią zabytki nieruchome, do których zaliczają się krajobrazy kulturowe, układy urbanistyczne, ruralistyczne i zespoły budowlane, dzieła architektury i budownictwa, dzieła budownictwa obronnego, obiekty techniki, a zwłaszcza kopalnie, huty, elektrownie i inne zakłady przemysłowe, cmentarze, parki, ogrody i inne formy zaprojektowanej zieleni, miejsca upamiętniające wydarzenia historyczne bądź działalność wybitnych osobistości lub instytucji. Druga grupa obejmuje zabytki ruchome: dzieła sztuk plastycznych, rzemiosła artystycznego i sztuki użytkowej, kolekcje, numizmaty, militaria, sztandary, pieczęcie, odznaki, medale i ordery, wytwory techniki, materiały biblioteczne, instrumenty muzyczne, wytwory sztuki ludowej i rękodzieła oraz inne obiekty

etnograficzne. Trzecią grupą są zabytki archeologiczne: pozostałości terenowe pradziejowego i historycznego osadnictwa, cmentarzyska, kurhany, relikty działalności gospodarczej, religijnej i artystycznej.

Ochronie mogą podlegać także nazwy geograficzne, historyczne lub tradycyjne nazwy obiektu budowlanego, placu, ulicy lub jednostki osadniczej.

Organami ochrony zabytków są:

- Minister Kultury i Dziedzictwa Narodowego, w imieniu, którego zadania i kompetencje, w tym zakresie, wykonuje Generalny Konserwator Zabytków,
- wojewoda, w imieniu, którego zadania i kompetencje, w tym zakresie, wykonuje wojewódzki konserwator zabytków. Wojewoda, na wniosek wojewódzkiego konserwatora zabytków, może powierzyć w drodze porozumienia wykonywanie części kompetencji wojewódzkiego konserwatora zabytków gminom i powiatom, z wyjątkiem prowadzenia rejestru zabytków i wojewódzkiej ewidencji zabytków.

Ochrona zabytków polega na podejmowaniu przez administrację publiczną działań mających na celu zapewnienie warunków prawnych, organizacyjnych i finansowych umożliwiających trwałe zachowanie zabytków oraz ich zagospodarowanie i utrzymanie, zapobieganie zagrożeniom mogącym spowodować uszczerbek dla wartości zabytków, udaremnienie niszczenia i niewłaściwego korzystania z zabytków, przeciwdziałanie kradzieży, zaginięciu lub nielegalnemu wywozowi zabytków za granicę, kontrolę stanu zachowania i przeznaczenia zabytków, uwzględnienie zadań ochronnych w planowaniu i zagospodarowaniu przestrzennym oraz przy kształtowaniu środowiska.

Formami ochrony zabytków są: wpis do rejestru zabytków, uznanie za pomnik historii, utworzenie parku krajobrazowego, ustalenia ochrony w miejscowym planie zagospodarowania przestrzennego.

### **3.3. Zadania samorządu z zakresu ochrony dziedzictwa kulturowego**

Ustawa o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami nakłada na gminy obowiązek sporządzenia gminnego programu opieki nad zabytkami. Program opieki przyjmuje rada gminy po uzyskaniu opinii wojewódzkiego konserwatora zabytków. Następnie dokument ten jest ogłaszany w wojewódzkim dzienniku urzędowym. Z realizacji tegoż programu Wójt sporządza co 2 lata sprawozdanie, które przedstawia radzie gminy. Co cztery lata program ten powinien być aktualizowany.

Organ stanowiący gminy może udzielić dotacji na prace konserwatorskie, restauratorskie lub roboty budowlane przy zabytku wpisanym do rejestru, na zasadach określonych w podjętej przez ten organ uchwale.

Zadaniem własnym jednostki samorządu terytorialnego jest sprawowanie opieki nad zabytkami, w tym finansowanie prac konserwatorskich, restauratorskich i robót budowlanych przy zabytku, do którego tytuł prawny posiada.

Ponadto zadania gminy z zakresu kultury oraz ochrony zabytków i opieki nad zabytkami wpisane są w Ustawę z dnia 8 marca 1990 r. o samorządzie gminnym (tekst jednolity Dz. U. z 2001 r. Nr 142 poz. 1591, ze zm.: z 2002 r. Nr 23, poz. 220, Nr 62, poz. 558, Nr 113, poz. 984, Nr 153, poz. 1271, Nr 214, poz. 1806, z 2003 r. Nr 80, poz. 717, Nr 162, poz. 1568, z 2004 r. Nr 102, poz. 1055, Nr 116, poz. 1203, Nr 167, poz. 1759, z 2005 r. Nr 172, poz. 1441, Nr 175, poz. 1457, z 2006 r. Nr 17, poz. 128, Nr 181, poz. 1337, z 2007 r. Nr 48, poz. 327, Nr 138, poz. 974, Nr 173, poz. 1218, z 2008 r. Nr 180, poz. 1111, Nr 223, poz. 1458, z 2009 r. Nr 52, poz. 420, Nr 157, poz. 1241, z 2010 r. Nr 28, poz. 142 i 146, Nr 40, poz. 230, Nr 106, poz. 675, z 2011 r. Nr 21, poz. 113).

### 3.4. Inne uregulowania prawne

- Obowiązek ochrony zabytków uwzględniony został również w innych ustawach, takich jak:
- ustawa z dnia 27 marca 2003 r. o planowaniu i zagospodarowaniu przestrzennym (Dz. U. Nr 80, poz. 717, ze zm.: z 2004 r. Nr 6, poz. 41, Nr 141, poz. 1492, z 2005 r. Nr 113, poz. 954, Nr 130, poz. 1087, z 2006 r. Nr 45, poz. 319, Nr 225, poz. 1635, z 2008 r. Nr 123, poz. 803, Nr 199, poz. 1227, Nr 201, poz. 1237, Nr 220, poz. 1413, z 2010 r. Nr 24, poz. 124, Nr 75, poz. 474, Nr 106, poz. 675, Nr 119, poz. 804, Nr 149, poz. 996, Nr 155, poz. 1043, Nr 130, poz. 871, z 2011 r. Nr 32, poz. 159),
  - ustawa z dnia 7 lipca 1994 r. Prawo budowlane (Dz. U. z 2010 r. Nr 243, poz. 1623 j.t. , ze zm.: z 2011 r. Nr 32, poz. 159, z 2011 r. Nr 45, 235),
  - ustawa z dnia 27 kwietnia 2001 r. Prawo ochrony środowiska (tekst jednolity Dz. U. z 2008 r., Nr 25, poz. 150, ze zm.: Nr 111, poz. 708, Nr 138, poz. 865, Nr 154, poz. 958, Nr 171, poz. 1056, Nr 199, poz. 1227, Nr 223, poz. 1464, Nr 227, poz. 1505, z 2009 r. Nr 19, poz. 100, Nr 20, poz. 106, Nr 79, poz. 666, Nr 130, poz. 1070, Nr 215, poz. 1664, z 2010 r. Nr 21, poz. 104, Nr 28, poz. 145, Nr 40, poz. 227, Nr 76, poz. 489, Nr 119, poz. 804, Nr 152, poz. 1018 i poz. 1019, Nr 182, poz. 1228, Nr 229, poz. 1498. Nr 249, poz. 1657, z 2011 r. Nr 32, poz. 159, Nr 63, poz. 322),
  - ustawa z dnia 16 kwietnia 2004 r. o ochronie przyrody (tekst jednolity Dz. U. z 2009 nr 151 poz. 1220 ze zm.: z 2009 r. Nr 157, poz. 1241, Nr 215, poz. 1664, z 2010 r. Nr 76, poz. 489, Nr 119, poz. 804, z 2011 r. Nr 34, poz. 170),
  - ustawa z dnia 25 października 1991 r. o organizowaniu i prowadzeniu działalności kulturalnej (tekst jednolity Dz. U. z 2001 r., Nr 13, poz. 123 ze zm.: z 2002 r. Nr 41, poz. 364, z 2003 r. Nr 96, poz. 874, Nr 162, poz. 1568, Nr 213, poz. 2081, z 2004 r. Nr 11, poz. 96, Nr 261, poz. 2598, z 2005 r. Nr 131, poz. 1091, Nr 132, poz. 1111, z 2006 r. Nr 227, poz. 1658, z 2009 r. Nr 62, poz. 504),
  - ustawa z dnia 24 kwietnia 2003 r. o działalności pożytku publicznego i wolontariacie (tekst jednolity Dz. U. z 2010 r. Nr 234, poz. 1536).

## 4. Uwarunkowania zewnętrzne ochrony dziedzictwa kulturowego

### 4.1. Strategiczne cele polityki państwa w zakresie ochrony zabytków i opieki nad zabytkami

#### 4.1.1. Narodowa Strategia Rozwoju Kultury w latach 2004 - 2013

Misją *Narodowej Strategii Rozwoju Kultury* jest: „**zrównoważony rozwój kultury jako najwyższej wartości przenoszonej ponad pokoleniami, określającej całokształt historycznego i cywilizacyjnego dorobku Polski, wartości warunkującej tożsamość narodową i zapewniającej ciągłość tradycji i rozwój regionów.**” Formułując zadania gminy w zakresie ochrony dóbr kultury musimy realizować powyższy cel.

Tezy *Narodowej Strategii* zakładają zwiększenie poziomu aktywności na szczeblu regionalnym w sferze kultury. Dotyczy to „umiejętnego wkomponowania zadań z obszarów kultury w plan rozwojowy regionu, przy założeniu, iż rozwój kultury wspiera poprawę jakości potencjału regionu w dziedzinie kapitału intelektualnego oraz kapitału społecznego. Przygotowanie regionów (władz samorządowych i partnerów społecznych oraz instytucjonalnych) do tej aktywności jest ważne dla pozyskiwania funduszy Unii Europejskiej (w tym i z edycji INTERREG), także w kontekście następnego okresu programowania na lata 2007–2013”<sup>2</sup>.

W założeniach Państwo Polskie powinno być partnerem dla jednostek samorządu terytorialnego i wspólnie z nimi kształtować kulturę w regionach. Do tego celu „niezbędne jest

---

<sup>2</sup> Narodowa Strategia Rozwoju Kultury na lata 2004-2013, s. 112-113 (źródło: [http://bip.mkidn.gov.pl/media/docs/Narodowa\\_Strategia\\_Rozwoju\\_Kultury.pdf](http://bip.mkidn.gov.pl/media/docs/Narodowa_Strategia_Rozwoju_Kultury.pdf)).



zinstytucjonalizowanie platformy współpracy pomiędzy państwem a samorządami, a także w większym stopniu wykorzystanie możliwości tworzenia i prowadzenia wspólnych instytucji i wspólnych inwestycji w sferze kultury. Samorządy terytorialne powinny zyskać większą motywację w kształtowaniu instytucjonalnego zaplecza dla rozwoju kultury, w tym do wypełniania założonych w lokalnych strategiach rozwoju celów w sferze kultury, a rola państwa powinna sprowadzać się do badań naukowych i monitorowania tej sfery oraz do skutecznego zapobiegania sytuacjom kryzysowym. Jednocześnie Minister Kultury powinien posiadać odpowiednie środki na sprawowanie mecenatu nad działalnością instytucji kultury oraz instrumenty o charakterze motywującym, za pomocą których możliwa będzie realizacja polityki kulturalnej państwa w regionach”<sup>3</sup>.

*Narodowa Strategia Rozwoju Kultury* wskazuje bardzo ważną przemianę w kształtowaniu podejścia do sposobów ochrony dziedzictwa kulturowego. Współczesna ochrona zabytków powinna skupiać się na aktywnym działaniu ze względu na „rosnące znaczenie powiązania kultury z rozwojem gospodarczym i dochodami regionów”. Elementy naszej spuścizny kulturowej powinny zostać wykorzystane dla podjęcia działań w kształtowaniu zintegrowanych produktów turystycznych.

Strategicznymi obszarami w okresie programowania 2004–2013 są m.in. ochrona dziedzictwa kulturowego, w tym szczególnie ochrona i rewaloryzacja zabytków<sup>4</sup>.

Rolą Ministra Kultury oraz jednostek samorządu terytorialnego jest motywowanie społeczności do partycypacji w funkcjonowaniu sfery kultury, w tym do dobrowolnego udziału w finansowaniu instytucji i wydarzeń kulturalnych oraz twórców za pomocą stworzonych narzędzi podatkowych. W tym celu Minister Kultury i samorządy powinny rozszerzyć obowiązki odpowiednich komórek swoich urzędów w zakresie promocji społecznej odpowiedzialności obywateli za kulturę (wspólne kampanie promocyjne, powstawanie społecznych paneli eksperckich i ciał doradczych związanych z możliwością pozyskania dodatkowych funduszy na kulturę w regionach).

W związku z przystąpieniem Polski do Unii Europejskiej w równym stopniu zadaniem Ministra Kultury i Dziedzictwa Narodowego, jednostek samorządu terytorialnego i instytucji kultury staje się pozyskanie środków na kulturę z funduszy strukturalnych oraz innych środków Unii Europejskiej. W tym celu Minister Kultury i Dziedzictwa Narodowego oraz samorządy powinny zapewnić odpowiednie środki na wkład własny do projektów realizowanych w sferze kultury.

Celem cząstkowym w *Narodowej Strategii Rozwoju Kultury* jest m.in. zachowanie dziedzictwa kulturowego i aktywna ochrona zabytków<sup>5</sup>.

Jednostki samorządu terytorialnego zostały określone jako partnerzy w finansowaniu wdrażania *Narodowej Strategii Kultury*.

#### **4.1.2. Narodowy Program Kultury: „Ochrona Zabytków i Dziedzictwa Kulturowego” na lata 2004-2013**

Narodowy Program Kultury „*Ochrona zabytków i dziedzictwa kulturowego*” jest dokumentem służącym wdrożeniu Narodowej Strategii Rozwoju Kultury w latach 2004 – 2013 w sferze spuścizny kulturowej Polski, stworzonym przez zespół ekspertów przy Ministrze Kultury i Dziedzictwa Narodowego.

Jego celem jest poprawa stanu i dostępności zabytków poprzez:

- a) tworzenie warunków instytucjonalnych, prawnych i organizacyjnych w sferze dokumentacji i ochrony zabytków,
- b) kompleksową rewaloryzację zabytków i ich adaptację na cele społeczne,
- c) zwiększenie roli zabytków w rozwoju turystyki i przedsiębiorczości,
- d) tworzenie zintegrowanych narodowych produktów turystycznych,
- e) promocję polskiego dziedzictwa kulturowego w Polsce i za granicą,

---

<sup>3</sup> Ibidem, s. 114.

<sup>4</sup> Ibidem, s. 115.

<sup>5</sup> Ibidem, s. 114-115.

- f) wzmocnienie zasobów ludzkich w sferze ochrony zabytków,
- g) podnoszenie świadomości społecznej dotyczącej dziedzictwa kulturowego,
- h) zabezpieczenie zabytków i archiwaliów przed nielegalnym wywozem za granicę<sup>6</sup>.

*Narodowy Program Kultury* wskazuje możliwości finansowania ochrony dziedzictwa kulturowego ze środków publicznych: z budżetu Ministra Kultury, jednostek samorządu terytorialnego oraz funduszy strukturalnych, np.: Europejskiego Funduszu Rozwoju Regionalnego - jego możliwości dla sektora kultury dotyczą przede wszystkim tworzenia, modernizacji i rozwoju infrastruktury w tym obszarze, w tym rewaloryzacji i adaptacji obiektów stanowiących dziedzictwo kulturowe lub przemysłowe. Dotyczy to przede wszystkim tworzenia centrów kulturalnych, traktowanych jako miejsce spotkań i odgrywających znaczną rolę w wymianie kulturalnej oraz otwarciu się regionu na zewnątrz. Ważną kategorią w infrastrukturze kulturalnej są zabytki i muzea, które posiadają potencjał ekonomiczny. Mogą one stanowić atrakcję turystyczną, przyczyniając się do wzrostu zainteresowania regionem zarówno dla turystów, jak i w sposób pośredni dla inwestorów. Kolejną możliwość daje Europejski Fundusz Społeczny ukierunkowany zwłaszcza na procesy dostosowawcze i unowocześnianie polityki zatrudnienia. Możliwości finansowania kultury w tym wypadku polegają na tym, że działalność związaną z poprawą stanu dziedzictwa kulturowego i produkcją kulturalną może bezpośrednio lub pośrednio przyczyniać się do wzrostu liczby miejsc pracy. Najczęściej projekty kulturalne z tego zakresu są bezpośrednio lub pośrednio związane z promocją danego obszaru, a także ulepszeniem usług związanych z turystyką. Efekty działalności kulturalnej wykraczają jednak daleko poza podniesienie atrakcyjności turystycznej<sup>7</sup>.

## **4.2. Relacje gminnego programu opieki nad zabytkami z dokumentami wykonanymi na poziomie województwa**

### **4.2.1. Strategia Rozwoju Województwa Pomorskiego 2005-2020**

*Strategia Rozwoju Województwa Pomorskiego 2005 – 2020* przyjęta została przez Sejmik Województwa Pomorskiego w dniu 18 lipca 2005 r. (Uchwała Nr 587/XXXV/05).

W części dotyczącej diagnozy stwierdzono, że „(województwo) pomorskie wyróżnia oryginalna wielokulturowość, stanowiąca mieszkankę dziedzictwa polskiego (w tym kaszubskiego, kociewskiego i kresowego), hanzeatyckiego, ukraińskiego i innych. Jej materialnym odzwierciedleniem są liczne zabytki i obiekty kulturalne. Brakuje jednak spójnej i konsekwentnie realizowanej promocji wykorzystania dziedzictwa kulturowego dla wzmocnienia świadomości historycznej i tożsamości regionalnej oraz podniesienia atrakcyjności osiedleńczej, turystycznej i inwestycyjnej regionu(...)”.

W ostatnich latach w sferze kultury daje się zauważyć systematyczny kryzys finansowo-instytucjonalny. Jednym z jego objawów są ubytki w sieci instytucji kultury, dodatkowo sprzężone z malejącymi wydatkami na działalność tych instytucji. Problem stanowią także dysproporcje w dostępie do dóbr i usług kultury między mieszkańcami miast i obszarów wiejskich<sup>8</sup>(...).

Jednocześnie określono wizję województwa pomorskiego roku 2020 wskazując, że region ten będzie znaczącym partnerem w regionie Morza Bałtyckiego – regionem czystego środowiska; wysokiej jakości życia; rozwoju opartego na wiedzy, umiejętnościach, aktywności i otwartości mieszkańców; silnej i zróżnicowanej gospodarki; partnerskiej współpracy; atrakcyjnej i spójnej przestrzeni, a także kultywowania wielokulturowego dziedzictwa oraz tradycji morskich i solidarnościowych.

Ponadto województwo ma stać się:

---

<sup>6</sup> Narodowy Program Kultury..., s. 118.

<sup>7</sup> Ibidem, s. 31.

<sup>8</sup> Strategia Rozwoju Województwa Pomorskiego 2005 – 2020, s. 10 (źródło: [http://www.woj-pomorskie.pl/downloads/ASRWP\\_tekst%20jednolity%20ostateczny%20180705.pdf](http://www.woj-pomorskie.pl/downloads/ASRWP_tekst%20jednolity%20ostateczny%20180705.pdf))

- regionem konkurencyjnym: (...) dysponującym dobrze zorganizowaną, efektywną i działającą w sposób przejrzysty administracją publiczną, ukierunkowaną na trwały rozwój społeczno-gospodarczy, z wykorzystaniem m.in. partnerstwa publiczno-prywatnego i publiczno-społecznego, włączonym do międzynarodowej sieci przepływu informacji, wiedzy i kooperacji naukowej, gospodarczej i kulturalnej; stanowiącym atrakcyjne miejsce dla inwestorów, turystów, studentów, naukowców, a także obecnych i potencjalnych mieszkańców;
- regionem spójnym: (...) umacniającym – zgodnie z zasadą „jedność w różnorodności” – tożsamość budowaną na fundamencie poszanowania bogatej spuścizny historycznej oraz tradycji, dorobku i dziedzictwa (...) Powiśla i Żuław oraz innych części regionu, a także tradycji morskiej i solidarnościowej;
- regionem dostępnym: dobrze powiązany z otoczeniem zewnętrznym poprzez zintegrowany i bezpieczny regionalny system transportowy wspierający mobilność ludzi, a także poprzez wydajny regionalny system teleinformatyczny zapewniającym sprawny przepływ informacji i wiedzy, zapewniającym wysoki standard życia, dobrą jakość środowiska przyrodniczego i kulturowego, a także bezpieczeństwo powodziowe i energetyczne, oferującym wyrównany dostęp do wysokiego poziomu świadczeń i usług w sferach: edukacji, ochrony zdrowia, bezpieczeństwa publicznego, pomocy społecznej, kultury, sportu i rekreacji.

Gminny Program Opieki nad Zabytkami Gminy Sadlinki na lata 2012-2015 zgodny jest z zapisami Strategii Rozwoju Województwa Pomorskiego 2005 – 2020.

#### 4.2.2. Regionalny Program Operacyjny Województwa Pomorskiego na lata 2007-2013

*Regionalny Program Operacyjny Województwa Pomorskiego na lata 2007-2013* przyjęty przez Zarząd Województwa Pomorskiego w dniu 2 października 2007 r. W 2010 roku został zaktualizowany (Dz. Urz. Woj. Pom. Nr 134 z dnia 4 listopada 2010 r., poz. 2588) i zawiera zatwierdzone przez Komisję Europejską w dniu 3 września 2010 r. zmiany zaproponowane przez Zarząd Województwa Pomorskiego.

Celem strategicznym tego dokumentu jest poprawa konkurencyjności gospodarczej, spójności społecznej i dostępności przestrzennej województwa przy zrównoważonym wykorzystaniu specyficznych cech potencjału gospodarczego i kulturowego regionu oraz przy pełnym poszanowaniu jego zasobów przyrodniczych<sup>9</sup>.

W celach szczegółowych obejmujących m.in. ochronę dziedzictwa kulturowego określono „Cel 3. Poprawa atrakcyjności osiedleńczej i turystycznej”, gdzie skupiono się m.in. na wykorzystaniu potencjału turystycznego. „Atrakcyjność turystyczna regionu jest traktowana jako jeden z istotniejszych czynników jego trwałego rozwoju. Będzie ona wzmocniana poprzez zrównoważone wykorzystanie bogactwa środowiska przyrodniczego i kulturowego regionu. Realizowane przedsięwzięcia będą ukierunkowane na dywersyfikację oferty turystycznej, obejmując ogólnie dostępną infrastrukturę turystyczną, obiekty dziedzictwa kulturowego, obszary cenne przyrodniczo, a także tworzenie i promocję (sieciowych) produktów turystycznych. Realizowane przedsięwzięcia będą wspierane poprzez budowę zintegrowanego systemu informacji turystycznej”<sup>10</sup>.

Działania, polegające m.in. na ochronie dziedzictwa kulturowego przewidziane zostały w osi priorytetowej 6. *Turystyka i dziedzictwo kulturowe*<sup>11</sup>.

Gminny Program Opieki nad Zabytkami Gminy Sadlinki na lata 2012-2015 zgodny jest z zapisami Regionalnego Programu Operacyjnego Województwa Pomorskiego na lata 2007-2013.

---

<sup>9</sup> Regionalny Program Operacyjny dla Województwa Pomorskiego na lata 2007-2013. Narodowe Strategiczne Ramy Odniesienia 2007-2013, Gdańsk, wrzesień 2010 r., s 5 (źródło:

[http://dpr.pomorskie.eu/res/dpr/dokumenty/RPO/rpo\\_2010/rpo\\_wp\\_wrzesien\\_2010.pdf](http://dpr.pomorskie.eu/res/dpr/dokumenty/RPO/rpo_2010/rpo_wp_wrzesien_2010.pdf)).

<sup>10</sup> Ibidem, s. 54.

<sup>11</sup> Ibidem, s. 68.

#### 4.2.3. Plan zagospodarowania przestrzennego województwa pomorskiego

Plan zagospodarowania przestrzennego województwa pomorskiego przyjęty został przez Sejmik Województwa Pomorskiego w dniu 30 września 2002 r. uchwałą Nr 639/XLVI/02, a następnie zmieniony w dniu 26 października 2009 r. uchwałą Nr 1004/XXXIX/2009 (Dz. U. Woj. Pom. Nr 172 z dnia 16 grudnia 2009 r., poz. 3361).

W dokumencie tym za najwartościowsze obszary województwa pomorskiego w układzie przyrodniczym i historyczno-kulturowym uznano m.in.: Dolinę Kwidzyńską.<sup>12</sup>

Uznano, że zrealizowanie celów polityki przestrzennej jest możliwe pod warunkiem stosowania określonych ogólnych zasad rozwijających zasadę generalną: długookresowego równoważenia rozwoju. Jedną z tych zasad jest stosowanie trójochrony (integralnej ochrony wartości przyrodniczych, kulturowych i krajobrazu) dla utrzymania równowagi środowiska i poprawy warunków i jakości życia.<sup>13</sup>

W rozdziale 12.1.2. poświęconym systemowi ochrony środowiska kulturowego wskazano, że ochrona elementów dziedzictwa kulturowego jest częścią składową procesu kształtowania i ochrony ładu przestrzennego<sup>14</sup>. Sformułowano następujące zasady zagospodarowania przestrzennego:

a) Ochrona różnorodności dziedzictwa kulturowego wykształconego w wyniku wielu procesów kulturowych oraz dóbr kultury współczesnej.

b) Ochrona zachowanych zespołów obiektów zabytkowych o wyrazistej tożsamości – nawet jeśli poszczególne obiekty nie posiadają wybitnej wartości historycznej lub artystycznej.

c) Wprowadzanie funkcji umożliwiających efektywne i racjonalne gospodarowanie obiektem zabytkowym.

d) Unikanie przekształceń przestrzennych mogących zagrażać zasobom dziedzictwa kulturowego, np.: dysharmonijne lub szkodliwe sąsiedztwo.

e) Stwarzanie przestrzennych warunków dla kontynuacji funkcji tożsamy dla tradycji miejsca, których podtrzymywanie jest racjonalne np.: targowe w śródmieściach miast o korzeniu średniowiecznym, rybołówstwo na wybrzeżu i rybactwo na Zalewie Wiślanym.

f) Ekspozowanie w strukturze przestrzennej, w panoramach i sylwetach miejscowości elementów najcenniejszych i udostępnianie miejsc o wysokich walorach kulturowych, w szczególności zabytków rangi światowej, europejskiej i krajowej oraz wybitnych dóbr kultury współczesnej.

g) Komponowanie nowych struktur z uwzględnieniem historycznej zabudowy – uzupełnianie istniejących struktur o nowe elementy tworzące harmonijną całość.

h) W gminnych dokumentach planistycznych należy:

- zidentyfikować istniejące i potencjalne konflikty funkcjonalno-przestrzenne związane z ochroną walorów kulturowych;

- zidentyfikować elementy charakterystyczne krajobrazu kulturowego oraz określić zasady ich ochrony (np.: wskazanie wytycznych dotyczących zgodnych z tożsamością miejscowości zasad: posadowienia obiektów na działce, formy obiektu, detalu architektonicznego);

- określić elementy charakterystyczne w przypadku dóbr kultury współczesnej, które winny zostać zachowane.<sup>15</sup>

Jako kierunki zagospodarowania przestrzennego wskazano:

1) Ochronę i odnowę charakterystycznych zasobów dziedzictwa kulturowego regionu, m.in.: układów urbanistycznych i ruralistycznych, zabytków wsi pomorskiej, dziedzictwa morskiego i rzeczno, dziedzictwa budownictwa ceglanego (przede wszystkim najstarsze kościoły i założenia klasztorne, zamki krzyżackie) i drewnianego (przede wszystkim dziedzictwo kulturowe Ziemi

---

<sup>12</sup> Plan Zagospodarowania Przestrzennego Województwa Pomorskiego, Gdańsk, październik 2009, s. 50.

<sup>13</sup> Ibidem, s. 197.

<sup>14</sup> Ibidem, s. 213.

<sup>15</sup> Ibidem, s. 213.

Słupskiej, Żuław, Powiśla, Kaszub i Kociewia), obiektów dziedzictwa obronnego i techniki (w tym systemów hydrotechnicznych), kultury materialnej portów morskich i rzecznych oraz wsi rybackich, materialnych relikwów dziedzictwa solidarnościowego, zespołów rezydencjalnych, zespołów zieleni urządzonej, wybitnych dóbr kultury współczesnej.<sup>16</sup> (...)

2) Uwzględnianie w dokumentach strategicznych i planistycznych stref koncentracji elementów dziedzictwa kulturowego wymagających szczególnej ochrony wartości kulturowych i krajobrazowych<sup>17</sup>:(...)

- Obszar Powiśla – obszar wysokich walorów przyrodniczo-kulturowych. Silne osadnictwo kultury wielbarskiej (Goci) – obecne są pozostałości grodzisk; charakterystyczne cechy budownictwa ludowego w postaci występowania podcienia wystawkowego (typu żuławsko-warمیńskiego); tradycja stosowania specyficznych materiałów budowlanych – obszar w strefie zasięgu zwartego występowania budownictwa ryglowego typu glino-bitego; bardzo wysokie nasycenie najcenniejszymi obiektami zabytkowymi – przewaga typu sakralnego i mieszkalnego; duża różnorodność kulturowa; elementy charakterystyczne zagrody typu holenderskiego o układzie podłużnym, wsie rządowe pochodzenia ołęderskiego oraz zadrzewienia szpalerowe.

W rozdziale 12.1.3. poświęconym systemowi ochrony walorów krajobrazu wskazano następujące zasady zagospodarowania przestrzennego:

a) W strefach krajobrazu harmonijnego (ziemia puckska, bytowska, kartuska, słowińska, dolina dolnej Wisły, Żuławy Wiślane, Równina Charzykowska oraz parki krajobrazowe, parki narodowe) zachowanie i uczytelnianie istniejących wartości estetyczno-widokowych związanych z rzeźbą terenu oraz jego naturalnym i kulturowym pokryciem.

b) W sferze krajobrazu dysharmonijnego i zdegradowanego (aglomeracja Trójmiasta, obszary podmiejskie ośrodków regionalnych, główne ciągi komunikacyjne) – przywracanie równowagi przyrodniczej, zwiększanie bioróżnorodności, porządkowanie i odtwarzanie zasobów kulturowych, usuwanie lub maskowanie zielenią elementów obniżających walory estetyczno-widokowe.

c) Ograniczanie zainwestowania na terenach leśno-rolnych (szczególnie o wysokich wartościach kulturowych i estetycznych) przez wyznaczenie w dokumentach planistycznych gmin obszarów wyłączonych spod zabudowy i jej ograniczenie oraz wskazywanie linii zabudowy oddzielającej obszar zabudowany od obszarów rolnych lub zagrodowej zabudowy rozproszonej.

d) Eliminacja i przeciwdziałanie powstawaniu zabudowy o cechach dysharmonijnych w strefach wglądów na tereny o wysokich walorach krajobrazowych.

e) Ekspozowanie i odtwarzanie dominant architektonicznych (np. baszty, wieże zamków, kościołów czy ratuszy).

f) Preferowanie i kontynuacja dobrej praktyki w zagospodarowaniu przestrzeni (układów ruralistycznych, niw siedliskowych etc.) i sposobie użytkowania obszarów o wyraźnych walorach przyrodniczo-kulturowych i krajobrazowych.

g) Ochrona przestrzeni o specyficznych i unikatowych walorach krajobrazowych.

h) Ograniczanie wprowadzania obcych krajobrazowo elementów i form zagospodarowania antropogenicznego oraz dewastowania elementów przyrodniczych i architektonicznych krajobrazu – ochrona tożsamości wszystkich typów krajobrazu.

i) Kształtowanie i podnoszenie walorów krajobrazowych oraz ich lepsze udostępnienie, jako elementu jakości życia i atrakcyjności turystycznej województwa.

j) Opracowywanie studiów krajobrazowych przy realizacji inwestycji wielkopowierzchniowych, wysokościowych lub liniowych w dominujący sposób oddziałujących na przestrzeń.

k) Zachowanie charakterystycznych cech naturalnych krajobrazów nadmorskich i naturalnych procesów ich kształtowania, ekspozycji widokowej.<sup>18</sup>

---

<sup>16</sup> Ibidem, s. 214.

<sup>17</sup> Ibidem, s. 216.

<sup>18</sup> Ibidem, s. 217.



Jako kierunki zagospodarowania przestrzennego wskazano m.in.:

1) Uzupełnienie sieci obszarów ochrony krajobrazu o nowe:

a) utworzenie parków krajobrazowych: Dolnej Wisły (...);<sup>19</sup>

2) Ochronę przedpola ekspozycji bądź poprawę wyeksponowania m.in. przez ograniczenie wprowadzania zabudowy, zalesień, reklam wielkoformatowych i innych przekształceń, ochronę charakterystycznych akcentów i dominant, odtwarzanie wartościowych elementów obiektów zabytkowych i historycznych sylwet panoramicznych, w tym szczególnie: (...)

- zespołów ruralistycznych: miejscowości:(...) Kaniczki (gm. Sadlinki), Nebrowo (gm. Sadlinki), Rusinowo (gm. Sadlinki), Bronisławowo (gm. Sadlinki).<sup>20</sup>

3) Zachowanie przedpola ekspozycyjnego przez ograniczenie wprowadzania zabudowy, zalesień, reklam wielkoformatowych i innych przekształceń mogących przestonić ekspozycję lub obniżyć walory krajobrazu wzdłuż ciągów drogowych: (...)

j) na odcinkach drogowych (DW nr 607, 518, 532, 612) Ryjewo – Kwidzyn – Sadlinki – Okrągła Łąka, eksponujących prawobrzeżną Dolinę Kwidzyńską i lewy wysoki brzeg Wisły; (...)

**8)** Ochrona makrownętrz krajobrazowych, jako elementów odzwierciedlających atrakcyjność i różnorodność krajobrazową województwa (m.in.: przez ochronę przed dewastacją istniejących walorów, ograniczenie wprowadzania intensywnej zabudowy terenów otwartych, ograniczenie wprowadzania obcych kulturowo form zagospodarowania terenu):

a) sekwencji wewnątrz w Dolinie Dolnej Wisły (Dolina Walichnowska oraz Dolina Kwidzyńska); (...)

**9)** W gminnych dokumentach planistycznych należy określić:

a) elementy i obszary charakterystyczne dla krajobrazu kulturowego miejscowości oraz szczegółowe zasady ich przekształceń;

b) strefy krajobrazu zdegradowanego oraz zasady i kierunki ich przekształceń;

c) sposoby rekompozycji, restylizacji i uporządkowania chaotycznych układów zabudowy;

d) zasady zagospodarowania punktów widokowych i ochrony panoram widokowych.

**11)** Podejmowanie czynnych działań – restytucji, rewaloryzacji i rekultywacji elementów przyrodniczych i architektoniczno-kulturowych decydujących o zachowaniu lub przywróceniu walorów krajobrazowych specyficznych dla poszczególnych typów obszarów.

**12)** Podejmowanie działań ochronnych na obszarach wiejskich mających na celu utrzymanie przestrzeni otwartych cennych krajobrazowo, w tym głównie ochrona terenów leśnych i rolnych, poprzez wyłączenie ich z terenów potencjalnie przeznaczanych pod zabudowę.

Gminny Program Opieki nad Zabytkami Gminy Sadlinki na lata 2012-2015 zgodny jest z zapisami Planu zagospodarowania przestrzennego województwa pomorskiego.

#### 4.2.4. Program Opieki nad Zabytkami Województwa Pomorskiego na lata 2012-2015

Celem strategicznym Programu Opieki nad Zabytkami Województwa Pomorskiego na lata 2011-2014 przyjętego przez Sejmik Województwa Pomorskiego w dniu 28 lutego 2011 r. (uchwała nr 91/V/2011 Sejmiku Województwa Pomorskiego z dnia 28 lutego 2011 r.) jest wzmocnienie poziomu ochrony i opieki nad dziedzictwem kulturowym województwa pomorskiego służące zachowaniu zabytków, budowaniu tożsamości regionalnej oraz promocji turystycznej regionu<sup>21</sup>. Cel ten będzie realizowany w ramach 3 priorytetów:

- priorytet 1: zachowanie dziedzictwa kulturowego miast i wsi,
- priorytet 2: zachowanie kulturowego dziedzictwa morskiego i rzeczno-
- priorytet 3: badanie, dokumentacja i promocja dziedzictwa kulturowego.

---

<sup>19</sup> Ibidem, s. 217.

<sup>20</sup> Ibidem, s. 218.

<sup>21</sup> Program Opieki nad Zabytkami Województwa Pomorskiego na lata 2011-2014, Gdańsk 2011, s. 59 (źródło: [http://www.woj-pomorskie.pl/downloads/zalacznik\\_oz\\_2011-2014.pdf](http://www.woj-pomorskie.pl/downloads/zalacznik_oz_2011-2014.pdf))

Priorytety te będą realizowane poprzez m.in. następujące kierunki<sup>22</sup>:

- Zachowanie dziedzictwa kulturowego miast i wsi regionu służące budowaniu tożsamości mieszkańców oraz promocji turystycznej.
- Ochrona charakterystycznych elementów krajobrazu kulturowego, w tym zachowanie wyróżniających się krajobrazowo terenów z zabytkami nieruchomymi charakterystycznymi dla miejscowej tradycji budowlanej i osadniczej.
- Zachowanie krajobrazu kulturowego wsi pomorskiej.(...)
- Zachowanie dziedzictwa morskiego i rzecznoego służące budowaniu tożsamości mieszkańców oraz promocji turystycznej.
- Ochrona krajobrazu kulturowego strefy przybrzeżnej.
- Zachowanie i ochrona charakterystycznych obiektów hydrotechnicznych, związanych z zagospodarowaniem wód śródlądowych regionu.
- Zachowanie krajobrazu kulturowego charakterystycznych obszarów depresyjnych województwa (Żuławy, Powiśle).
- Ekspozycja najcenniejszych zabytków dziedzictwa morskiego i rzecznoego.
- Specjalistyczne rozpoznanie badawcze poszczególnych obiektów, zespołów oraz obszarów zabytkowych związane z przygotowywanym lub realizowanym procesem inwestycyjnym.
- Rozpoznanie zasobów i specyfiki regionalnego dziedzictwa kulturowego.
- Promowanie tradycyjnych form i cech regionalnej architektury (w zakresie bryły, detalu architektonicznego, materiału, kolorystyki, rozwiązań konstrukcyjnych).
- Edukacja i popularyzacja wiedzy o regionalnym dziedzictwie kulturowym.
- Promocja regionalnego dziedzictwa kulturowego służąca kreacji produktów turystyki kulturowej.
- Szeroki dostęp do informacji o dorobku kultury regionalnej.

Gminy Program Opieki nad Zabytkami Gminy Sadlinki na lata 2012-2015 zgodny jest z zapisami Programu Opieki nad Zabytkami Województwa Pomorskiego na lata 2007-2010.

## **5. Uwarunkowania wewnętrzne ochrony dziedzictwa kulturowego**

### **5.1. Relacje gminnego programu opieki nad zabytkami z dokumentami wykonanymi na poziomie gminy**

#### **5.1.1. Strategia Rozwoju Społeczno-Gospodarczego Gminy Sadlinki**

„Strategia Rozwoju Społeczno – Gospodarczego Gminy Sadlinki” została opracowana w 2000r. Misją strategii jest hasło: „Sadlinki - gminą przyjazną dla mieszkańców, z pełną infrastrukturą sprzyjającą rozwojowi budownictwa mieszkaniowego i przedsiębiorczości”. Wśród priorytetów określono priorytet pod nazwą „Stworzenie wspólnego obszaru interesów społecznych i gospodarczych w oparciu o gminy Dolnego Powiśla”, z celami strategicznymi: „Zakończenie prac nad studium zagospodarowania przestrzennego” oraz „Rewitalizacja obszarów wiejskich”, w ramach których podjęte zostałyby następujące kierunki działań: „Plan szczegółowy obszarów turystycznych i rekreacyjnych” oraz „Identyfikacja terenów agroturystycznych i rolnictwa ekologicznego”. Działania te miałyby przyczynić się do stworzenia warunków do rozwoju turystyki na terenie gminy Sadlinki.

---

<sup>22</sup> Ibidem, s. 60 – 63.

Gminny Program Opieki nad Zabytkami Gminy Sadlinki 2011-2014 zgodny jest z zapisami „Strategii Rozwoju Społeczno – Gospodarczego Gminy Sadlinki”.

### **5.1.2. Studium uwarunkowań i kierunków zagospodarowania przestrzennego gminy Sadlinki**

Studium uwarunkowań i kierunków zagospodarowania przestrzennego gminy Sadlinki jest podstawą bieżących działań władz samorządowych gminy, jak też planów rozwojowych, w tym materiałem merytorycznym i dokumentem wyjściowym do wykonania opracowań planistycznych z zakresu gospodarki przestrzennej. Studium przyjęte zostało uchwałą Nr XXXVI/226/02 Rady Gminy Sadlinki z dnia 8 października 2002 r. w sprawie „Studium uwarunkowań i kierunków zagospodarowania przestrzennego gminy Sadlinki”.

W *Studium* znajdują się zapisy odnośnie ochrony dziedzictwa kulturowego gminy. Sformułowano zasady ochrony obszarów objęte ochroną konserwatorską „A”, „B” i „K”. Wskazano historyczne wsie o najwyższych w skali gminy walorach kulturowych. Zwrócono uwagę na szczególne znaczenie pod względem krajobrazowym Doliny Kwidzyńskiej, na obszarze której znajduje się gmina, z unikalnymi cechami krajobrazowymi, ruralistycznymi i architektonicznymi, której odrębność i walory należy zachować, odtwarzać i rozwijać.

Gminny Program Opieki nad Zabytkami Gminy Sadlinki na lata 2012-2015 zgodny jest z zapisami Studium uwarunkowań i kierunków zagospodarowania przestrzennego gminy Sadlinki.

### **5.1.3. Formy ochrony dziedzictwa kulturowego w miejscowych planach zagospodarowania przestrzennego w gminie Sadlinki**

Zasady ochrony dziedzictwa kulturowego powinny zostać zawarte w zapisach miejscowych planów zagospodarowania przestrzennego; jednakże w chwili obecnej Gmina nie posiada aktualnych planów zagospodarowania przestrzennego w stosunku do obiektów i obszarów, które powinny zostać objęte ochroną konserwatorską.

## **5.2. Charakterystyka zasobów i analiza stanu dziedzictwa i krajobrazu kulturowego gminy**

### **5.2.1. Charakterystyka gminy**

Gmina Sadlinki położona jest w południowo-wschodniej części województwa pomorskiego, w południowo-zachodniej części powiatu kwidzyńskiego i sąsiaduje z następującymi gminami: od północy - Kwidzyn, miasto Kwidzyn, od wschodu - Gardeją, od południa - Rogóźno. Od zachodu gmina graniczy z rzeką Wisłą, za którą leżą gminy Gniew i Nowe. Południowa granica gminy to równocześnie granica województwa pomorskiego.

Gmina leży na styku dwóch jednostek fizyczno – geograficznych: Doliny Kwidzyńskiej i Pojezierza Ławskiego. Ze względu na takie położenie zachodnia część gminy to teren płaski o minimalnych wzniesieniach, częściowo zabagniony, pokryty łąkami i polami uprawnymi, pocięty licznymi rowami odwadniającymi. Obszar ten jest niemal zupełnie odlesiony, jednakże z licznymi sadami owocowymi. Wschodnia część gminy obejmuje krawędź wysoczyzny Doliny Wisły, pokryta prawie w całości zwartym kompleksem leśnym (Las Kwidzyński).

Gmina Sadlinki ma obszar 112,0 km<sup>2</sup>, w tym: użytki rolne: 54%, użytki leśne: 32%.

W skład gminy wchodzi 13 sołectw: Białki, Bronisławowo, Glina, Grabowo, Kaniczki, Karpiny, Nebrowo Małe, Nebrowo Wielkie, Okrągła Łąka, Olszanica, Rusinowo, Sadlinki, Wiśliny. Siedziba gminy to Sadlinki.



Znaczna część powierzchni gminy (ponad 37%) to tereny objęte różnymi formami ochrony przyrody. Są to m.in.: Sadliński Obszar Chronionego Krajobrazu, Obszar Chronionego Krajobrazu Doliny Kwidzyńskiej, użytki ekologiczne oraz projektowany rezerwat „Długi Staw”.

### 5.2.2. Zarys historii gminy

Obszar Gminy Sadlinki został zasiedlony przez człowieka znacznie później niż okoliczne gminy np. Gardeja czy Kwidzyn. Na podstawie analizy nielicznych stanowisk archeologicznych można stwierdzić, że tereny te były jedynie penetrowane przez człowieka w okresie późnolateńskim i wczesnośredniowiecznym. Ślady osadnictwa średniowiecznego pojawiają się sporadycznie w północno- zachodniej części gminy.

Od drugiej połowy X wieku do XII stulecia przypadał największy rozwój wczesnośredniowiecznego osadnictwa słowiańskiego, ściślej polskiego, na obszarze Dolnego Powiśla. Na wschodniej krawędzi Wisły i Nogatu od ujścia Osy aż po Żuławy funkcjonowało wiele grodzisk<sup>23</sup>, jednakże wokół Sadlinek nie odnaleziono ich śladów.

Od wczesnego średniowiecza historia gminy Sadlinki związana była historią sąsiedniego miasta - Kwidzyna.

W początkach średniowiecza gospodarka i kultura na tych terenach były nieco opóźniona w porównaniu z rozwojem gospodarczym i społecznym państw sąsiednich. Stwarzało to dogodne warunki ekspansji polityczno-militarnej<sup>24</sup> oraz religijnej. Od czasów powstania państwa Mieszka I i jego chrystianizacji Polacy dążyli do podboju terenów położonych na wschód od Wisły, a zajmowanych przez plemiona pruskie. Pierwszymi misjonarzami na terenie Prus był św. Wojciech, a po nim św. Brunon z Kwerfurtu. Obydwie wyprawy zakończyły się śmiercią misjonarzy. Dopiero w XII w. książęta polscy podjęli ponownie inicjatywę podboju Prus<sup>25</sup>. Krucjata prowadzona przez Bolesława IV Kędzierzawego w 1147 r. doprowadziła do uznania zwierzchności polskiej przez część Prusów. Ale reakcja pogańska i klęska wyprawy polskiej w 1166 r. położyły kres zwierzchności polskiej.<sup>26</sup> Stworzyło to odpowiednie warunki do aneksji przez Prusów pewnej części ziem, a tym samym chyba także najbliższych okolic Kwidzyna. Zajęcie bliżej nieokreślonych obszarów miało raczej charakter nie tyle etniczny co polityczny, chociaż nie wyklucza się stałego osadnictwa pruskiego, o czym świadczą nazwy wielu miejscowości. Dolne Powiśle, a tym samym okolice Kwidzyna wchodziły przypuszczalnie w skład Pomezanii. Najbliżej Kwidzyna położone były dwie włości: Resia (Prabuty) i Prezła (Prześławek). Także Kwidzyn miał wchodzić w skład włości Resi.<sup>27</sup>

W 1206 r. miejsce miała pokojowa misja cystersów z Łekna (Wielkopolska), osiągnęła ona znaczne sukcesy zwłaszcza wśród Pomezanów<sup>28</sup>. Mnich z Łekna – Chrystian mianowany został w 1215 r. przez papieża biskupem Prus<sup>29</sup>.

W 1230 r. w okolicy dzisiejszego Torunia przybył pierwszy oddział krzyżacki, sprowadzony tu umową z 1225 r. przez Konrada Mazowieckiego w celu zajęcia terenów zamieszkałych przez Prusów. Zakon krzyżacki opanował w pierwszej kolejności ziemię chełmińską. W 1234 r. wyprawa pod wodzą Hermana Balka wkroczyła do Pomezanii. Pierwsze umocnienia założono na ostrowie utworzonym przez główne ramię Wisły i Stary Nogat. Gród ten został nazwany Wyspą Panny Marii (po niem. Marienwerder)<sup>30</sup>. Następnie Krzyżacy przystąpili do dalszego podboju Pomezanii. Nowo założony gród przeniesiono na prawy, wyższy brzeg Wisły. Stąd połączone siły krzyżackie i polskie uderzyły na teren Resji, stanowiącej środkowozachodnią część Pomezanii. zadali oni ciężką klęskę nad rzeką Dzierzgoń. Dzięki temu zwycięstwu w ręce Zakonu dostała się część Pomezanii położona w pobliżu

---

<sup>23</sup> Kwidzyn: z dziejów miasta i okolic, red. A. Wakar, Olsztyn 1982, s. 33-47.

<sup>24</sup> L. Kranz, J. Domaśłowski, Katedra i zamek w Kwidzynie, Warszawa 1982, s. 6.

<sup>25</sup> Ibidem, s. 22.

<sup>26</sup> K. Górski, Zakon Krzyżacki a powstanie państwa pruskiego, Wrocław 1977, s. 21.

<sup>27</sup> Kwidzyn: z dziejów miasta i okolic ..., s. 47.

<sup>28</sup> L. Kranz, J. Domaśłowski, Katedra i zamek w Kwidzynie..., s. 6.

<sup>29</sup> K. Górski, Zakon Krzyżacki..., s. 23.

<sup>30</sup> L. Kranz, J. Domaśłowski, Katedra i zamek w Kwidzynie..., s. 7.

Kwidzyna, na których to terenach rozpoczęto intensywną akcję osadniczą. Najstarsze umocnienia zwane później Małym Kwidzynem, Kwidzynkiem lub Castrum Quidin oraz okoliczne grunty wraz z innymi dochodami i uprawnieniami, nadał w 1236 r. Herman Balk potomkowi możnej rodziny szkalcheckiej z Saksonii – Dytrychowi z Dypenow. Ostateczny podbój Pomezanii nastąpił po przybyciu do Prus drugiej grupy krzyżowców<sup>31</sup>.

Na mocy bulli z 1234 r. tereny opanowane przez Zakon Krzyżacki przeszły na własność Stolicy Apostolskiej, przez co znajdowały się pod jej bezpośrednią kościelną jurysdykcją. Zaś papież oddał je w wieczyste posiadanie zakonowi. Wprowadzono podział ziemi chełmińskiej i Prus na cztery diecezje. Obszar dzisiejszej gminy Sadlinki znalazł się w obrębie diecezji pomezkańskiej z siedzibą w Kwidzynie. W 1242 r. w wyniku pierwszego powstania pruskiego zburzono miasto Kwidzyn, które odrodziło się po objęciu biskupstwa pomezkańskiego przez Ernesta z Torgawy (1248-1260).

Okolice Kwidzyna były wielokrotnie terenem wypraw odwetowych ze strony Prusów. Podczas najazdów powstańców pruskich po 1260 r. miasto dwukrotnie burzono, ocalał jedynie gród biskupi. Dopiero po całkowitym uśmierzeniu zamieszek, drugi biskup pomezkański Albert (1260-1286) wzmacnił stolicę w Kwidzynie<sup>32</sup>. Z czasem biskupstwa pruskie uznały zwierzchnictwo Zakonu Krzyżackiego.

Po bitwie pod Grunwaldem biskup pomezkański Jan II (1409-1427) złożył przysięgę wierności królowi polskiemu i oddał mu miasto. W 1414 r., gdy na nowo wybuchła wojna, miasto przeszło w ręce Krzyżaków.

W marcu 1440 r. powstał w Kwidzynie Związek Pruski, który dążył do uzyskania wpływu na rząd w państwie krzyżackim i przywilejów stanowych, podobnych do posiadanych przez szlachtę i mieszczaństwo w krajach sąsiednich. W wyniku braku porozumienia z Zakonem Krzyżackim w 1454 r. Związek Pruski wypowiedział Zakonowi posłuszeństwo, w wyniku czego wybuchła wojna trzynastoletnia, w którą zaangażowana była także Polska, walcząca po stronie Związku Pruskiego. Kwidzyn był parokrotnie oblegany i niszczonej przez wojska polskie. Na mocy II pokoju toruńskiego (1466 r.) dominium biskupów pomezkańskich pozostało w granicach państwa zakonnego. Pełnili oni jednocześnie jurysdykcję w tej części swej diecezji, która znalazła się w granicach Prus Królewskich<sup>33</sup>.

Prusy Krzyżackie przeżywały na przełomie XV/XVI w. głęboki regres. Sytuacji tej nie zmieniły postępujące reformy administracyjne. W 1506 r. wielki mistrz Fryderyk Saski podzielił obszar swego państwa na pięć okręgów wojskowych, zrywając z dawnymi podziałami na komturstwa i dominie biskupie. Podział ten, który miał być pomocny w wypadku wojny, likwidował odrębności militarno-administracyjne biskupstwa pomezkańskiego. Sekularyzacja Prus postępowała za rządów Albrechta Hohenzollerna. Głównym celem polityki nowego przywódcy Krzyżaków było zniesienie postanowień traktatu toruńskiego. z tego powodu doszło ostatecznie do wojny polsko-krzyżackiej. wojska polskie wkroczyły do Pomezanii. w marcu 1520 r. poddał się Kwidzyn, a biskup Hiob von Dobeneck (1501-1521) złożył przysięgę wierności królowi polskiemu.

Jednocześnie w Prusach trwały przygotowania do sekularyzacji Zakonu. W 1525 r. podpisano układ, zgodnie z którym Albrecht i jego następcy otrzymali w lenno ziemie Zakonu, przy czym powrócono do granic z 1466 r. Zagwarantowano także protekcję dla praw Kościoła katolickiego w Prusach. Sekularyzacja nie napotkała oporu ze strony Kościoła w Prusach ani ze strony Krzyżaków. Biskupstwo pomezkańskie objął w 1523 r. protegowany Albrechta – Erhard von Queiss. Diecezję zniesiono w 1587 r.<sup>34</sup>

Wojny szwedzkie toczące się od 1563 do połowy XVII w. nie oszczędziły terenów dzisiejszej gminy Sadlinki, jak również sąsiednich gmin, a także samego Kwidzyna. Miasto było oblegane dwukrotnie: w 1628 r. przez Gustawa Adolfa i w 1659 r. przez Karola Gustawa<sup>35</sup>, okoliczne wsie grabione i palone m.in. Bronisławowo, Kaniczki, Rusinowo, w wyniku czego znacznie spadła liczba osadników.

---

<sup>31</sup> Ibidem, s. 8.

<sup>32</sup> L. Kranz, J. Domaśłowski, Katedra i zamek w Kwidzynie..., s. 10.

<sup>33</sup> Ibidem, s. 12.

<sup>34</sup> Ibidem, s. 13.

<sup>35</sup> Ibidem, s. 13.

Od początku XVIII w. miasto i jego okolice weszły w skład nowego Królestwa Prus. W wyniku I rozbioru Polski w 1772 r. ustanowiono regencję obejmującą w swym okręgu ziemie polskie oraz część dawnych Prus Książęcych.

W 2 poł. XIX w. ukształtował się podział istniejący w zasadzie do dziś w zakresie produkcji rolnej. Specyfika gruntów wsi Białki, Olszanica, Sadlinki, Karpiny, Bronisławowo oraz Okrągła Łąka doprowadziła do rozwoju na tym obszarze produkcji zwierzęcej z przewagą hodowli bydła oraz koni. Na wschodnich i zachodnich obrzeżach doliny Starego Nogatu, na gruntach piaszczystych na wschodzie i gliniastych na zachodzie, dominowała produkcja rolna. Ten podział produkcji podcisnął swe piętno na typach zabudowy mieszkalno-gospodarczej. Cała zabudowa mieszkalna z okresu do ostatniej ćwierci XIX w. wznoszona była z drewna w konstrukcji wieńcowe. W 1 poł. XX w. budynki te zostały otynkowane. Podobną konstrukcję miały budynki inwentarskie, jednak w 1 ćw. XX w. zamieniono je na murowane. Pod koniec XIX w. pojawił się na tym terenie nowy profil produkcji rolnej, który wyparł dotychczasowe tradycyjne rolnictwo. Była to produkcja tytoniu. W ślad za nią pojawiła się charakterystyczna zabudowa tj. suszarnie tytoniu.<sup>36</sup>

Po I wojnie światowej na terenie zwanym później Powiślem (obejmującym powiaty malborski, sztumski, kwidzyński i suski), na mocy traktatu wersalskiego z 1919 r., przeprowadzono Plebiscyt, w którym jego mieszkańcy mieli wypowiedzieć się za przynależności do Polski lub do Prus Wschodnich. Po Plebiscycie w 1920 r., pięć wsi obejmujących obszar dzisiejszego Janowa: Bursztych, Janowo, Kramrowo, Nowe Lignowy i Małe Pólko utworzyło tzw. „Małą Polskę” - enklawę polską na ziemiach niemieckich, pozostałe tereny włączone zostały do państwa niemieckiego.

Teren dzisiejszej gminy Sadlinki został włączony do Polski po II wojnie światowej.

### 5.2.3. Krajobraz kulturowy

Gmina Sadlinki znajduje się na pograniczu dwóch jednostek fizjograficznych: Pojezierza Ławskiego i Doliny Dolnej Wisły (Dolina Kwidzyńska). Jednostki te kształtują się w układzie północ – południe, zaś granica między nimi przebiega wzdłuż granicy wysoczyzny biegnącej z północy od Ryjewa poprzez Kwidzyn i Sadlinki dalej na południe. Z tego też powodu w części zachodniej i środkowej posiada krajobraz płaski, otwarty, ze zróżnicowaną roślinnością, charakterystyczny dla terenów nadrzecznych i zalewowych, zaś w części wschodniej krajobraz charakterystyczny dla Pojezierza Ławskiego – pagórkowaty, lesisty.

Ukształtowanie terenu części zachodniej ma typowo antropogeniczne pochodzenie; część pokrycia przyrodniczego została stworzona przez człowieka np. wał wiślany, groble, kanały, rowy i nasadzenia zieleni, pozostałe elementy krajobrazu kulturowego to domy, układy przestrzenne wsi, architektura mieszkalna i gospodarcza oraz cmentarze. Pod względem gospodarczym jest to typowy krajobraz wiejski (rolniczy); charakterystyczne są mozaikowate uprawy polowe, użytki zielone (łąki i pastwiska) ze zwartym i rozproszonym osadnictwem wiejskim.

W części wschodniej gminy wpływ działalności człowieka na ukształtowanie terenu jest znacznie mniejszy, ze względu na brak bezpośredniego zagrożenia powodziowego, a także konieczności regulacji rzek i tworzenia polderów. Pozostawiona została naturalna rzeźba terenu i znaczne obszary leśne.

Najbardziej charakterystycznymi dla panoram gminy są wsie zlokalizowane w otwartym terenie, w areale rolnym (rozłogi pól), z niewielkimi grupami drzew przydrożnych lub częściej przydomowymi sadami. Ze względu na specyficzny dla tego regionu charakter produkcji rolnej, kontynuowany nieprzerwanie od końca XIX w. (uprawy tytoniu) cechą charakterystyczną krajobrazu ziemi sadlińskiej są suszarnie tytoniu.

---

<sup>36</sup> Bernard Jesionowski, Gminna Ewidencja Zabytków, cz. 2 Karpiny, Rusionowo, Malbork 2006 (archiwum Urzędu Gminy w Sadlinkach).

Kolejnym charakterystycznym elementem krajobrazu są wspomniane wcześniej kanały i rowy melioracyjne, przecinające niemal całą powierzchnię gminy.

Historyczna sieć drożna jest zachowana w dość dobrym stopniu. Jednakże większość dróg pozbawiona została nasadzeń, w tym drzew owocowych. Aleje i zadrzewienia dróg zachowane są w części środkowej np. droga przez Bronisławowo i Olszanicę, na krótkim odcinku szpaler przy drodze z Nebrowa Małego do Nebrowa Wielkiego oraz z Bronisławowa do Nebrowa Małego.

Układ komunikacyjny wzbogacony został o linię kolejową relacji Toruń Wschodni – Malbork (ze stacjami kolejowymi w Białkach, Sadlinkach i przystankiem kolejowym w Dziwnie) z 1883 r. oraz linię kolejki wąskotorowej z 1901 r. relacji Maresa – Rusinowo Wąskotorowe (stacje i przystanki kolejowe: Grabowo, Kaniczki Przystanek, Kaniczki, Wiśliny, Nebrowo Wielkie Przystanek, Nebrowo Wielkie, Nebrowo Małe, Stagendorf Hp., Glina, Rusinowo Wąskotorowe), linia ta, a wraz z nią stacje została zamknięta w 1985 r., a w 1989 r. – rozebrana. W terenie nie ma można odnaleźć widocznych śladów przebiegu dawnego torowiska.

Przeważająca część gminy posiada bardzo dobrze zachowany, w swej historycznej formie, i najmniej zdegradowany przez działalność człowieka krajobraz. Najbardziej widoczne zmiany, wprowadzone w krajobrazie przez działalność ludzką, występują na obszarze obejmującym międzywale Wisły. Jednakże teren ten nadal odznacza się dużymi walorami krajobrazowymi.

Tereny najsilniej przekształcone antropogenicznie w pobliżu gminy to tereny przemysłowe – zakładów celulozowo-papierniczych IP w Kwidzynie.

Zakłady celulozowe wpływają pośrednio na obniżenie wartości krajobrazowych części północno-zachodniej gminy Sadlinki. Pośredni wpływ w okolicach wsi Grabowo, Olszanica i Kaniczki, chociaż ze względu na płaskie ukształtowanie terenu kominy zakładów widoczne są także z dalszych części gminy. W Białkach widok na zakłady jest złagodzony ze względu na znajdującą się otulinę lasów od strony północnej wsi i znaczne różnice poziomu terenu powodujące przesłonięcie widoku na zakłady, jednakże w dalszej perspektywie – z doliny – widoczne są silosy i budowle zakładów celulozowych, obniżających wartości krajobrazowe.

Inne zjawiska o negatywnym charakterze to m.in. silna presja inwestycyjna, mająca bardzo duży wpływ na przekształcanie się krajobrazu kulturowego, objawiająca się zanikiem układów przestrzennych wsi, zagród, detali architektonicznych, proporcji budynków oraz zacieraniem charakterystycznych dla regionu układów zieleni (usuwanie zadrzewień śródpolnych i wzdłuż dróg). Negatywny wpływ na krajobraz może mieć również transformacja użytków zielonych w inne użytki rolne (grunty orne, sady), leśne lub osadnicze.

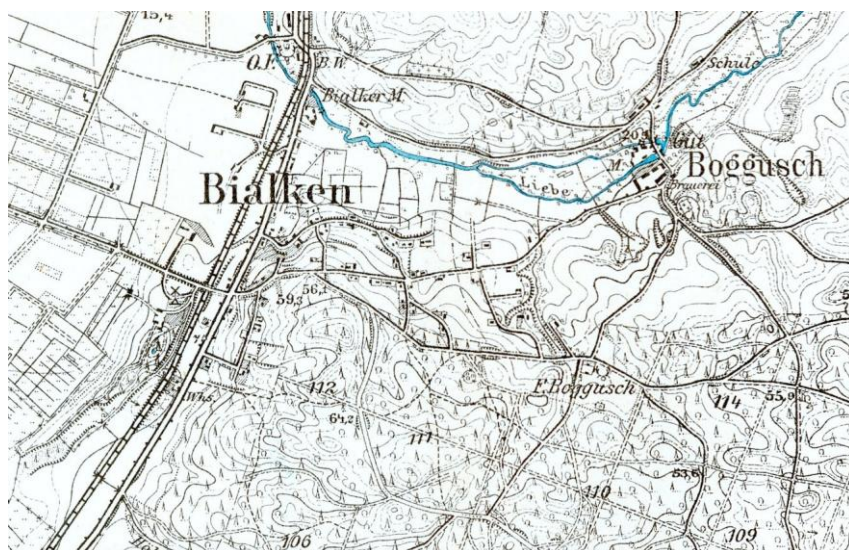
Duży wpływ na zacieranie swoistości i niepowtarzalności krajobrazu kulturowego ma stosowanie współczesnych, zbyt zindywidualizowanych form architektonicznych, a także brak harmonijnego wkomponowania zabudowy w istniejące walory krajobrazowe.

Ochrona, a miejscami rewaloryzacja krajobrazu kulturowego w gminie powinna następować poprzez wykorzystywanie elementów budownictwa regionalnego w budownictwie współczesnym, sytuowanie i komponowanie bryły zgodnie z ukształtowaniem terenu, ograniczeni gabarytów budynków oraz użycie lokalnych materiałów budowlanych (drewno, miejscowy kamień, ceramika), a także stosowanie historycznej kolorystyki dachów i elewacji.



#### 5.2.4. Układy ruralistyczne i urbanistyczne

##### BIAŁKI



Dawne nazwy: niem. Bialken.

Podstawowe dane historyczne: miejscowość nad rzeką Liwą. W 1394 r. biskup Jan zezwolił swojemu słudze Janowi Lemanowi (Löman) na zbudowanie młyna olejnego na Liwie. Leman miał tłoczyć olej dla wszystkich dworów biskupich oraz uiszczać roczny czynsz w wysokości siedmiu grzywien. W 1481 r. biskup Jan IV zezwolił Brosianowi (Ambrożemu) Neumarktwi postawić nad Liwa karczmę, w której prowadzono sprzedaż piwa gdańskiego i elbląskiego.

Po sekularyzacji Białki stały się osadą książęcą. Zarówno młyn, jak i karczmę na mocy przywileju z 1559 r. prowadził Schmit. Potem książę pozbył się posiadłości, odsprzedając ją Rębowskiemu. W XVIII w. właścicielem osady był szlachcic Henryk von Groeben. Należały także do niej 22 morgi ziemi, zwanej Żuławkami. Następnie osadę przejęła pruska Kamera. W 1787 r., po wzięciu pod uprawę pastwisk i nieużytków, we wsi było 7 łąnów, na których gospodarowało 36 mieszkańców.

Szybszy rozwój Białek nastąpił po uwłaszczeniu. W 1885 r. wieś zajmowała 450 ha i liczyła 312 mieszkańców. W 1939 r. było tu 175 gospodarstw domowych, w których mieszkało 438 osób.

Po drugiej wojnie światowej pierwszym sołtysiem został Apolinary Wierzbicki (1945—1948), następnie Julian Stasiewicz (1948—1968). W 1946 r. zorganizowano w Białkach czteroklasową szkołę podstawową. W 1970 r. wieś liczyła 455 mieszkańców.<sup>37</sup>

W latach 1975-1998 miejscowość administracyjnie należała do województwa elbląskiego. Od stycznia 1999 r. należy do powiatu kwidzyńskiego, województwa pomorskiego<sup>38</sup>.

Położenie: 6 km na południe od Kwidzyna. Przy drodze wojewódzkiej nr 532, przy trasie kolejowej Malbork – Kwidzyn – Grudziądz.

Układ historyczny: wielodrożnica.

<sup>37</sup> Kwidzyn: z dziejów miasta i okolic, red. A. Wakar, Olsztyn 1982, s. 238.

<sup>38</sup> Ustawa z dnia 24 lipca 1998 r. o wprowadzeniu zasadniczego trójstopniowego podziału terytorialnego państwa (Dz.U. 1998, Nr 96 poz. 603).

Analiza przekształceń układu przestrzennego: układ przestrzenny zachowany, zachowana historyczna zabudowa.

## BRONISŁAWOWO



Dawne nazwy: niem. Schinkenberg.

Podstawowe dane historyczne: W średniowieczu teren ten należał do biskupstwa. Nie wiadomo jednak jak był zagospodarowany. Stałe osadnictwo na żuławie zaczęło się rozwijać dopiero po wybudowaniu wałów przeciwpowodziowych. Bronisławowo otrzymało przywilej lokacyjny w 1575 r. Chłopi — ołędrzy — mieli kontrakty długoterminowe. W 1659 r. wieś przeszła w ręce tajnego radcy elektora — Ulryka Dobrzeńskiego. W jego rodzinie pozostawała do 1719 r. Po zniszczeniach w czasie wojny północnej i klęskach powodzi w l. 1709—1711 powrócono do systemu wydzierżawiania działek ołędrom. W 1885 r. powierzchnia wsi wynosiła około 690 ha. Było tam 529 mieszkańców<sup>39</sup>, 53 domy, 70 dymów, 360 mieszkańców, w tym: 346 ewangelików, 7 katolików, 7 Żydów.<sup>40</sup>

W 1889 r. wieś miała powierzchni 514 ha (w tym 118 roli ornej 149 łąk), we wsi była szkoła ewangelicka, stacja pocztowa w Rundewiese (Okrągłej Łące)<sup>41</sup>.

W 1939 r. w Bronisławowie były 123 gospodarstwa domowe, w których mieszkały 583 osoby.

Po drugiej wojnie światowej pierwszym sołtysem był Michał Serafin, a po nim — przez 25 lat — Paweł Dyka. W l. 1955—1977 Bronisławowo było siedzibą Gromadzkiej Rady Narodowej. Funkcję przewodniczącego Prezydium GRN pełnił Marian Mendak. We wrześniu 1958 r. otwarto tu czteroklasową szkołę podstawową. W 1970 r. wieś liczyła 507 mieszkańców.<sup>42</sup>

W latach 1975-1998 miejscowość administracyjnie należała do województwa elbląskiego. Od stycznia 1999 r. należy do powiatu kwidzyńskiego, województwa pomorskiego<sup>43</sup>.

Położenie: 14 km na południowy zachód od Kwidzyna. Przy drodze wojewódzkiej nr 611.

Układ historyczny: rzędówka bagienna.

<sup>39</sup> Ibidem, s. 240.

<sup>40</sup> Słownik Geograficzny Królestwa Polskiego i innych krajów słowiańskich, Warszawa, 1889, t. X, s. 374.

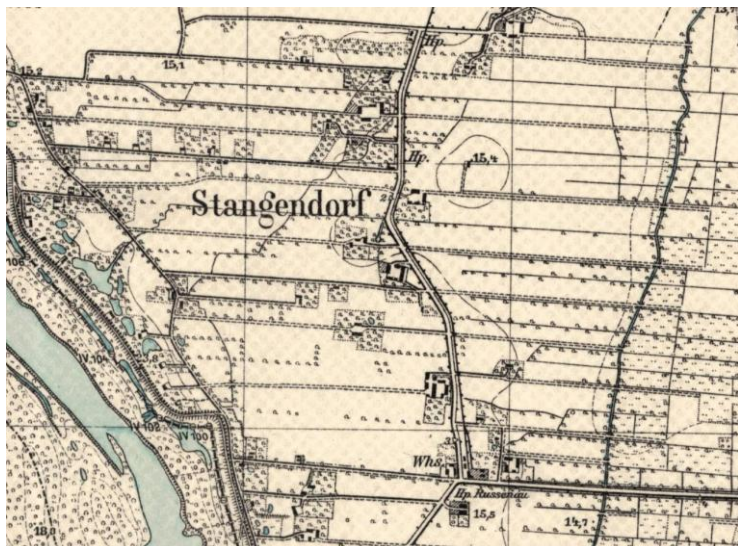
<sup>41</sup> Ibidem, s. 373-374.

<sup>42</sup> Kwidzyn: z dziejów..., s. 240.

<sup>43</sup> Ustawa z dnia 24 lipca 1998 r. o wprowadzeniu zasadniczego trójstopniowego podziału...

Analiza przekształceń układu przestrzennego: układ przestrzenny oraz krajobraz kulturowy zachowany, niezmieniony układ siedlisk, pól i dróg, zachowana historyczna zabudowa.

## GLINA



Dawne nazwy: niem. Stangendorf.

Podstawowe dane historyczne: Pierwotna nazwa Gliny — Stangendorf (Stangów) — sugeruje, że wieś mogła być lokowana na prawie niemieckim przez Dytrycha Stango, administratora dóbr biskupich do 1285 r. Natomiast z całą pewnością wieś wyodrębniła się z Nebrowa w 1576 r. po wybudowaniu wałów przeciwpowodziowych. Na 30,5 łanach osadzono chłopów — olędrów — na prawie emfiteutycznym (dzierżawy długoterminowe). W 1646 r. pojawili się tu także Szkoci, którzy zajmowali się handlem obwoźnym. W 1719 r. były w Glinie dwie karczmy i 45 gospodarzy. Wobec urodzajności ziemi i starannej uprawy mieli oni nadzieję często mniejsze niż jeden łan. W 1788 r. uzyskali ziemię w dziedziczne użytkowanie.<sup>44</sup>

W 1885 r. we wsi było 47 domów, 70 dymów, 417 mieszkańców, w tym: 76 katolików, 336 ewangelików i 5 osób innej wiary. W 1890 r. stacja pocztowa była w Rundewiese (Okrągłej Łące), parafia katolicka w Nowem, wieś miała 772 ha (w tym 534 roli ornej).<sup>45</sup>

W 1939 r. wieś liczyła 334 mieszkańców i 93 gospodarstwa domowe. Po wyzwoleniu szkołę podstawową zorganizował Bolesław Paprocki. W 1970 r. żyło w Glinie 309 osób.<sup>46</sup>

W latach 1975-1998 miejscowość administracyjnie należała do województwa elbląskiego. Od stycznia 1999 r. należy do powiatu kwidzyńskiego, województwa pomorskiego.<sup>47</sup>

Położenie: 20 km na południowy zachód od Kwidzyna, około 1 km na wschód od prawego brzegu Wisły.

Układ historyczny: rzędówka bagienna.

Analiza przekształceń układu przestrzennego: układ przestrzenny oraz krajobraz kulturowy zachowany, niezmieniony układ siedlisk, pól i dróg, zachowana historyczna zabudowa.

---

<sup>44</sup> Ibidem, s. 246-247.

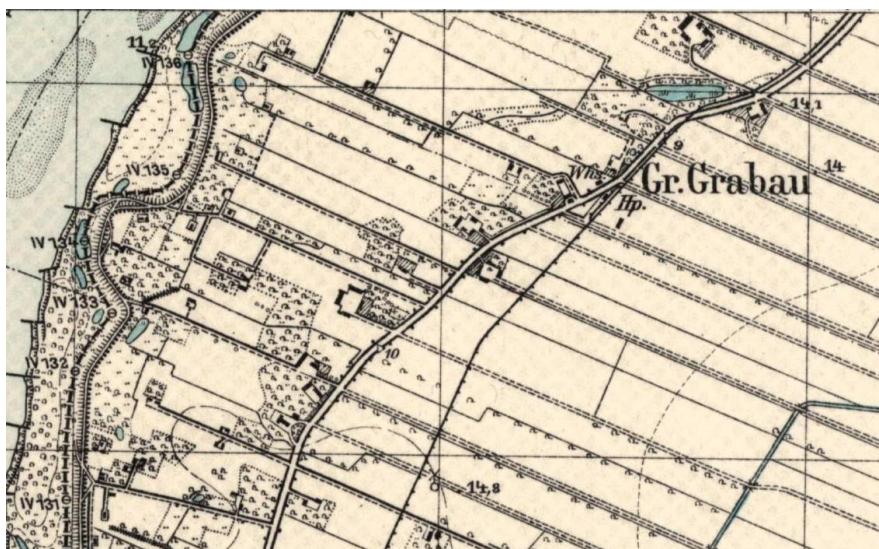
<sup>45</sup> Słownik Geograficzny..., t. XI, s. 182.

<sup>46</sup> Kwidzyn: z dziejów..., s. 246-247.

<sup>47</sup> Ustawa z dnia 24 lipca 1998 r. o wprowadzeniu zasadniczego trójstopniowego podziału...



## GRABOWO



Dawne nazwy: niem. Gross Grabau.

Podstawowe dane historyczne: W XIII w. był to teren porośnięty grabami, od których pochodzi pseudodzierżawcza nazwa polska późniejszej wsi. Obszar Grabowa od 1250 r. należał do dominium biskupów pomezzańskich. W 1381 r. sołtysem był tu Volkmar. Widocznie wcześniej lokowano Grabowo na prawie niemieckim. W 1386 r. biskup Jan zatwierdził układ między kapitułą a mieszkańcami wsi odnośnie podziału prac melioracyjnych. W 1394 r. Grabowianie wraz z innymi mieszkańcami biskupiej żuławy musieli brać udział w pracach przy wale w krzyżackim Wetczu. Wody Wisły były groźne i często przerywały wały ochronne. Najtragiczniejszą w skutkach była powódź za rządów biskupa Jana IV (l. 1479— 1501). Zniszczone zostały wówczas wsie, kościoły, pola i pastwiska, w tym także w Grabowie. Jeszcze w 1540 r. obszar wsi wykorzystywano jako pastwiska. Dopiero w 1575 r. przybyli tu olędrzy z Wielkich Żuław, usypali wały przeciwpowodziowe i osuszyli teren, zapoczątkowując ponownie stałe osadnictwo. Szybki rozwój wieś zawdzięczała także bliskości przeprawy przez Wisłę.

W 1715 r. nagły wylew Wisły zahamował rozwój Grabowa. W 1788 r. było tu jednak 21 gospodarstw, prawie sto lat później wieś miała powierzchnię 439 ha i 210 mieszkańców.<sup>48</sup>

W 1881 r. wieś włościańska, od strony Wisły osłonięta mocną groblą, posiadała 1379 mórg ziemi, 54 budynków, domów mieszkalnych 21, katolików 24, ewangelików 201. Parafia i poczta Kwidzyn, szkoła w Grabówku.<sup>49</sup>

W 1939 r. w 43 gospodarstwach domowych mieszkały 202 osoby.

Po drugiej wojnie światowej powstała w Grabowie gmina wiejska. Pierwszymi organizatorami miejscowej administracji byli: wójt Kazimierz Lipiński i sekretarz zarządu gminnego — Feliks Maziarz. Kolejni wójtowie to: Aleksander Ciszkowski i Zbigniew Śniada. Od 1954 r. funkcję przewodniczącego Prezydium Gromadzkiej Rady Narodowej sprawował Tadeusz Piwowarski, a następnie Bolesław Burzawa. 31 grudnia 1958 r. gromadę Grabowo przyłączono do gromady Maresa.

W latach 70-tych XX w. wybudowano tu w czynie społecznym wiejską świetlicę. W 1970 r. żyło w Grabowie 108 osób.<sup>50</sup>

W latach 1975-1998 miejscowość administracyjnie należała do województwa elbląskiego. Od stycznia 1999 r. należy do powiatu kwidzyńskiego, województwa pomorskiego<sup>51</sup>.

<sup>48</sup> Ibidem, s. 251.

<sup>49</sup> Słownik Geograficzny ..., t. II, s. 785.

<sup>50</sup> Kwidzyn: z dziejów..., s. 251.

<sup>51</sup> Ustawa z dnia 24 lipca 1998 r. o wprowadzeniu zasadniczego trójstopniowego podziału...



Położenie: 10 km na południowy zachód od Kwidzyna, około 1 km na wschód od prawego brzegu Wisły.

Układ historyczny: rzędówka bagienna z koloniami po stronie zachodniej.

Analiza przekształceń układu przestrzennego: układ przestrzenny oraz krajobraz kulturowy zachowany, niezmieniony układ siedlisk, pól i dróg, zachowana historyczna zabudowa.

## KANICZKI



Dawne nazwy: niem. Kanitzken.

Podstawowe dane historyczne: Obszar późniejszych Kaniczek i Olszanicy oddzielał niegdyś Stary Nogat, którego śladem było w XIV w. jezioro Senichchen. Nazwa wsi prawdopodobnie pochodzi od nazwy jeziora i została zanotowana w źródłach z 1378 r. i XVI w. jako Kunczken, Konnitzken, Canitzken, Konitzken. Jest to zapewne liczba mnoga zdrobniającej nazwy Cienica, Sienica lub Konica z typowym sufiksem polskim -ica. Cała okolica od 1250 r. należała do dominium biskupstwa pomezańskiego.

W 1378 r. kapituła nadała swemu staremu słudze Piotrowi Staroście celem lokacji wieś Kunczken z dwudziestoma ogrodami, każdy po trzy morgi. Dwa z nich były wolne od czynszu i służby. Pozostałe ogrody obowiązywał roczny czynsz w wysokości czterech skojców z ogrodu oraz robocizna według potrzeby na własny koszt, z wyjątkiem pracy przy sianokosach, wykonywanej według starego zwyczaju.

Mieszkańcy wsi byli niewątpliwie Polakami. W wyniku zniszczeń wojennych i powodzi Kaniczki przynajmniej częściowo opustoszały.

W 1542 r. były tu tylko dwa gospodarstwa należące do Krótkiego i Bartlińskiego. Resztę areału wsi traktowano jako pastwiska. Brak odpowiedniej wysokości tam i wałów przeciwpowodziowych, co powodowało częste wylewy Wisły, skłoniły księcia do sprowadzenia tu olędrow z żuław malborskich i osadzenia ich na 40 łanach. W 1575 r. chłopci zagospodarowali tylko 37 łanów i dziesięć mórg. Duże straty wyrządziły dwa wielkie wylewy Wisły w latach 1672 i 1717, ale powierzchnia uprawna nie wynosiła mniej niż 34 łany. Ponieważ olędrzy mieli kontrakty długoterminowe, to w 1788 r. uzyskali prawo do dziedzicznego użytkowania ziemi, a w okresie reform uwłaszczeniowych zostali uwłaszczeni w pierwszej kolejności. W 1885 r. na 783 ha mieszkało 511 osób. Zmiana nazwy wsi na Kunkenau nastąpiła w 1938 r. Rok później wieś liczyła 97 gospodarstw domowych, w których mieszkały 372 osoby.

Z 1804 r. pochodzi drewniany, podpiwniczony dom (nr 21), przebudowany w początkach XX w. Sześciosiowy, z drewnianą nadbudówką, wspartą na czterech rzeźbionych słupach, tworzącą podcienia.<sup>52</sup>

W 1882 r. wieś miała 2552 morgi powierzchni, 148 budynków, 52 domy, we wsi mieszkało 85 katolików, 409 ewangelików, we wsi była szkoła, parafia i poczta w Nowem.<sup>53</sup>

Już 19 czerwca 1945 r. powstała tu jedna z pierwszych szkół podstawowych w Kwidzińskim. W l. 1962—1965 wzmocniono korpus przeciwpowodziowy wału nadwiślańskiego na odcinku wsi Kaniczki. 29 sierpnia 1965 r. oddano do użytku nowy budynek szkolny. W 1970 r. było tu 347 mieszkańców.<sup>54</sup>

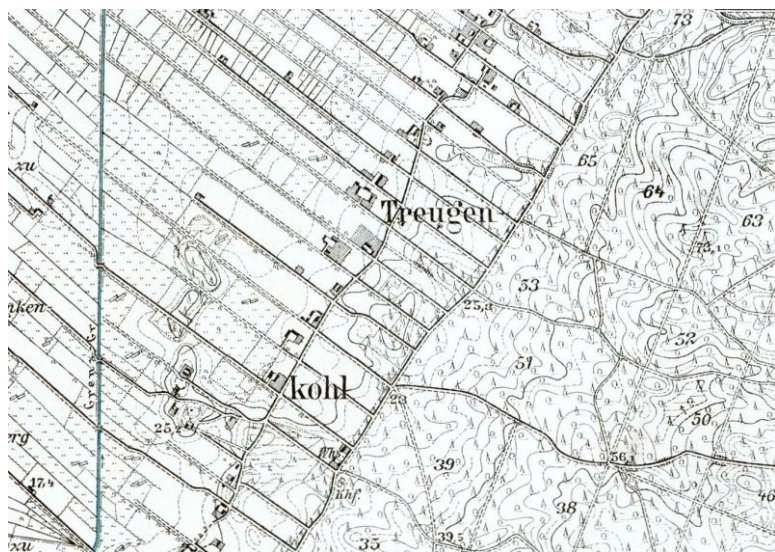
W latach 1975-1998 miejscowość administracyjnie należała do województwa elbląskiego. Od stycznia 1999 r. należy do powiatu kwidzińskiego, województwa pomorskiego<sup>55</sup>.

Położenie: 12 km na południowy zachód od Kwidzyna, na prawym brzegu Wisły.

Układ historyczny: rzędówka bagienna.

Analiza przekształceń układu przestrzennego: układ przestrzenny oraz krajobraz kulturowy zachowany, niezmieniony układ siedlisk, pól i dróg, zachowana historyczna zabudowa.

## KARPINY



Dawne nazwy: niem. Treugenkohl.

Podstawowe dane historyczne: W końcu XVI w. Karpiny nosiły nazwę Polska Wieś. W następnym wieku, gdy przybyli tu koloniści z Turynii, wieś nazwano Treugenkohl.

Po zaprowadzeniu ordynku wałowego w 1755 r. Karpiny były zobowiązane stawić ośmiu chłopów jako straż nadwiślańską w Wiślinie. Z powodu znacznej odległości nie potrzebowali dowozić sprzętu przeciwpowodziowego.<sup>56</sup>

<sup>52</sup> Ibidem, s. 256,258.

<sup>53</sup> Słownik Geograficzny ..., t. III, s. 803.

<sup>54</sup> Kwidzyn: z dziejów..., s. 256,258.

<sup>55</sup> Ustawa z dnia 24 lipca 1998 r. o wprowadzeniu zasadniczego trójstopniowego podziału...

<sup>56</sup> Ibidem, s. 258.

W 1892 r. wieś miała 359 ha powierzchni (w tym 180 ha roli ornej, 7 ha łąk, 4 ha lasu), 53 domy, 60 dymów, 290 mieszkańców (w tym 279 ewangelików, 6 katolików, 5 Żydów), we wsi była szkoła ewangelicka, stacja pocztowa w Sadlinkach, parafia katolicka w Kwidzynie.<sup>57</sup>

W 1939 r. Karpiny liczyły 316 mieszkańców, którzy zajmowali 87 gospodarstw domowych.

Po drugiej wojnie światowej wieś nazwano Karpiny. W 1970 r. do czteroklasowej szkoły podstawowej uczęszczało 29 uczniów. W tymże roku w Karpinach żyło 312 osób.<sup>58</sup>

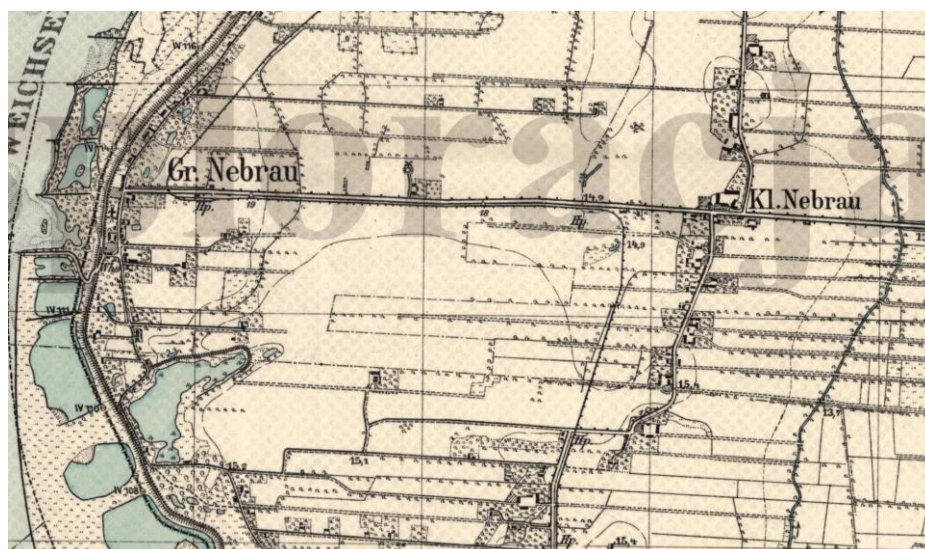
W latach 1975-1998 miejscowość administracyjnie należała do województwa elbląskiego. Od stycznia 1999 r. należy do powiatu kwidzyńskiego, województwa pomorskiego<sup>59</sup>.

Położenie: 12 km na południe od Kwidzyna.

Układ historyczny: zabudowa rozproszona o nieregularnym układzie przestrzennym.

Analiza przekształceń układu przestrzennego: układ przestrzenny wywodzi się z rzędówki bagiennej (kolonijnej), obecnie zniekształconej. Zachowana zabudowa historyczna.

## NEBROWO WIELKIE i NEBROWO MAŁE



Dawne nazwy: Nebrowo Wielkie – niem. Gross Nebrau; Nebrowo Małe – niem. Klein Nebrau.

Podstawowe dane historyczne: Od 1250 r. obszar późniejszych wsi Nebrowo Wielki i Małe wszedł w skład dominium biskupstwa pomezkańskiego. Możliwe, że Nebrowo w końcu XIII w. (lata 80-te i 90-te) było w rękach dwóch braci z Nawry pod Toruniem (zwanej wtedy Niewierz, a w formie zgermanizowanej Neber lub Eber): Fryderyka i Jana. W 1361 r. wielki mistrz Winrich von Kniprode rozstrzygnął spór o Nebrowo między niejakim Eberleinem i zapewne biskupstwem. Wieś pozostawała w posiadaniu panów z Nawry na prawie magdeburskim. Nebrowo było w tym czasie lokalnym ośrodkiem handlowym, podobnie jak sąsiednie Wiśliny.

W 1373 r. sołtysiem nebrowskim był Jan, a rektorem kościoła w Nebrowie w 1393 r. — Mikołaj, co przemawia za wcześniejszym powstaniem tu parafii. Ślady dawnego kościoła, zapewne ceglano-kamiennego, odkryto w 1799 r. na starym cmentarzu pomiędzy Wielkim a Małym Nebrowem.

<sup>57</sup> Słownik Geograficzny ..., t. XII, s. 473.

<sup>58</sup> Kwidzyn: z dziejów..., s. 258.

<sup>59</sup> Ustawa z dnia 24 lipca 1998 r. o wprowadzeniu zasadniczego trójstopniowego podziału...



W początkach 1421 r. zatory lodowe spowodowały przerwanie wałów ochronnych na Wiśle. Woda zalała wiele wsi, nie oszczędzając także Nebrowa. Poważne szkody w zasiewach wyrządziły też późniejsze długotrwałe upały. Skutki powodzi i suszy usunięto z dużym wysiłkiem. W 1435 r. w Nebrowie zatrzymały się wojska krzyżackie, mające bronić przeprawy pod Nowem na wypadek ataku husytów, którzy właśnie najechali Pomorze. Wyprawę husycką opisał Konrad Bitschin, późniejszy nebrowski pleban (1445 r.). Na początku wojny trzynastoletniej, we wrześniu 1454 r., Jan Szczekociński, polski starosta z Grudziądza, wezwał do siebie sołtysów żuławskich i ich rajców, w tym również z Nebrowa. Miało to związek z przyspieszeniem odbudowy wsi, która jednak nie odzyskała poprzedniego znaczenia. Powódzie w l. 1480—1501 i wojna polsko-krzyżacka w l. 1519—1521 dokończyły dzieła zniszczenia Nebrowa. Odtąd dzieliło ono los wielu osad nadwiślańskich.

W 1547 r. książę wystawił nebrowianom przywilej na prawie chełmińskim na 43 łany, ale z obowiązkiem naprawy wałów. Z ruiny gospodarczej wieś dźwigała się powoli, lecz systematycznie. O wzroście zaludnienia świadczy fakt wybudowania w 1590 r. nowego kościoła, który sponął w 1624 r. W tymże roku wyodrębniła się osada Nebrowo Małe.

Pastorzy gminy nebrowskiej głosili kazania po polsku aż do lat 30-tych XIX w. Również dzieci uczyli w tym języku. Po wspomnianym pożarze kościoła w 1624 r. wybudowano nową świątynię, którą traktowano jako prowizoryczną i którą rozebrano. Nowy kościół (parafialny, pod wezwaniem Matki Boskiej Królowej Polski) stanął w 1749 r. barokowy, na planie prostokąta. Do zachodniej elewacji przylega wieża dzwonna (dzwon z 1689 r). We wnętrzu świątyni z trzech stron empory.

Wcześniej oczynszowani chłopi otrzymali ziemię w dożywotnie użytkowanie w 1788 r. Wówczas w Nebrowie Wielkim były 23 gospodarstwa, a w Nebrowie Małym znajdowało się siedemnaście gospodarstw. W 1910 r. mieszkały tu 202 osoby, w Nebrowie Wielkim było 395 osób.<sup>60</sup>

W 1885 r. Nebrowo Wielkie miało 1735,97 mórg magdeburskich obszaru, 73 budynki, w tym 27 domów, 262 mieszkańców, 39 katolików, 221 ewangelików. Stacja pocztowa w Rundewiese (Okrągła Łąka), parafia katolicka w Nowem, szkoła i parafia ewangelicka w miejscu.<sup>61</sup>

Nebrowo Małe w 1885 r. miało 1548,8 mórg obszaru, 86 budynków, 22 domy, 247 mieszkańców, 12 katolików, 235 ewangelików. Szkoła ewangelicka w miejscu, stacja pocztowa i parafia katolicka w Nowem, parafia ewangelicka w Nebrowie Wielkim.<sup>62</sup>

W 1939 r. liczba mieszkańców wynosiła 321, zajmowali oni 93 gospodarstwa domowe. W tymże roku w Nebrowie Małym było 48 gospodarstw domowych i 226 mieszkańców.

W 1945 r. utworzono w Nebrowie Wielkim gminę wiejską. Pierwszym wójtem był Franciszek Kocznur, a sekretarzem zarządu gminnego — Aleksander Klusek. Kolejnymi wójtami byli: Władysław Barczykowski, Józef Piotrowski i Władysław Słysz. Przewodniczącym GRN był Piotr Jurczyk. Od 1954 r. Nebrowo Wielkie było siedzibą Gromadzkiej Rady Narodowej. Funkcje przewodniczących Prezydium GRN pełnili w kolejności: Antoni Królikowski, Jan Kwiatkowski, Roman Domozych i Stanisław Gałczyński. 1 stycznia 1973 r. gromadę Nebrowo Wielkie włączono do gminy Sadlinki.

Od 1945 r. działa w Nebrowie Wielkim szkoła podstawowa. W roku szkolnym 1960/1961 było tu 119 uczniów i czterech nauczycieli. W ramach czynów społecznych we wsi wybudowano świetlicę i remizę strażacką, założono też wodociąg.

W 1974 r. w Nebrowie Wielkim oprócz szkoły podstawowej działał ośrodek kultury, biblioteka publiczna i klub „Ruchu”. W 1970 r. wieś liczyła 368 mieszkańców. W 1961 r. w Nebrowie Małym powstała RSP „Nebrowianka”.

W 1970 r. wieś liczyła 239 mieszkańców.<sup>63</sup>

W latach 1975-1998 miejscowość administracyjnie należała do województwa elbląskiego. Od stycznia 1999 r. należy do powiatu kwidzińskiego, województwa pomorskiego<sup>64</sup>.

---

<sup>60</sup> Ibidem, s. 270-272.

<sup>61</sup> Słownik Geograficzny..., t. VI, s. 944.

<sup>62</sup> Ibidem, t. VI, s. 944.

<sup>63</sup> Kwidzyn: z dziejów..., s. 270-272.

<sup>64</sup> Ustawa z dnia 24 lipca 1998 r. o wprowadzeniu zasadniczego trójstopniowego podziału...

Położenie: 17 km na południowy zachód od Kwidzyna. Na prawym brzegu Wisły. Nebrowo Małe oddalone od Nebrowa Wielkiego o 2 km na wschód.

Układ historyczny: Nebrowo Wielkie – ulicówka przywałowa i rzędówka bagienna. Nebrowo Małe – ulicówka bagienna.

Analiza przekształceń układu przestrzennego: w obu wsiach układ przestrzenny oraz krajobraz kulturowy zachowany, niezmieniony układ siedlisk, pól i dróg, zachowana historyczna zabudowa.

## OKRĄGŁA ŁĄKA



Dawne nazwy: niem. Rundewiese.

Podstawowe dane historyczne: Pojedyncze znalezisko z okresu rzymskiego z terenu Okrągłej Łąki może świadczyć o ówczesnej penetracji gospodarczej. Około 1581 r. część wsi Rusinowo zaczęto nazywać Okrągłą Łąką. Później, w XVIII w., rozwinął się tu pańszczyźniany folwark szlachecki.<sup>65</sup>

W 1868 r. we wsi było 87 budynków, 52 domy, 375 mieszkańców, 19 katolików, 356 ewangelików. W 1885 r. wieś miała 273 ha powierzchni (w tym 5 ha lasu, 81 łąk, 99 roli ornej), 53 domy, 60 dymów, 327 mieszkańców, w tym 319 ewangelików, na obszarze wsi występowały pokłady torfowe, mieszkańcy zajmowali się uprawą tytoniu, we wsi była agentura pocztowa, parafia katolicka w Mokrem (filia Wołcz). We wsi była 2-klasowa szkoła ewangelicka, liczyła 132 dzieci. Nazwę Ryundewiese nosiły też dobra rycerskie folwarkiem Reutersrode o powierzchni 741 ha (w tym 153 ha lasu, 216 ha łąk, 324 roli). W 1868 r. były tam 33 budynki, 13 domów, 345 mieszkańców, 29 katolików, 310 ewangelików. W 1885 r. 37 domów, 51 dymów, 282 mieszkańców, 9 katolików, 253 ewangelików.<sup>66</sup>

W 1939 r. w Okrągłej Łące było 567 mieszkańców, którzy zajmowali 134 gospodarstwa domowe.

Pierwszym sołtysiem po drugiej wojnie światowej był Stanisław Jankiewicz, osadnik z Legionowa. W roku szkolnym 1960/1961 do miejscowej siedmioklasowej szkoły uczęszczało 115 uczniów, pracowało tu czterech nauczycieli.

---

<sup>65</sup> Ibidem, s. 275.

<sup>66</sup> Słownik Geograficzny..., t. X, s. 13.

W 1970 r. w Okrągłej Łące żyło 400 osób. W tymże roku działały tu: ośmioklasowa szkoła podstawowa, licząca pięciu nauczycieli i 102 dzieci, wiejska świetlica i klub „Ruchu”.<sup>67</sup>

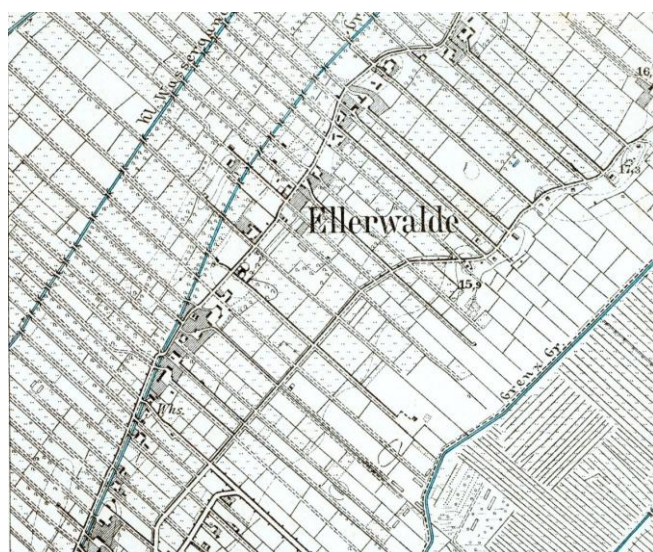
W latach 1975-1998 miejscowość administracyjnie należała do województwa elbląskiego. Od stycznia 1999 r. należy do powiatu kwidzyńskiego, województwa pomorskiego<sup>68</sup>.

Położenie: 17 km na południowy zachód od Kwidzyna. Przy drodze wojewódzkiej nr 611.

Układ historyczny: rzędówka z koloniami.

Analiza przekształceń układu przestrzennego: układ przestrzenny wywodzi się z rzędówki bagiennej (kolonijnej) obecnie zniekształconej. Zachowana zabudowa historyczna.

## OLSZANICA



Dawne nazwy: niem. Ellerwalde.

Podstawowe dane historyczne: Przywilej lokacyjny otrzymała w 1575 r. Osada była wówczas tak zwaną „stróżą bobrów i sokołów”, w której zajmowano się racjonalną hodowlą tych zwierząt.

W 1939 r. 129 gospodarstw domowych zamieszkiwało 605 osób. Po 1945 r. życie szybko wróciło tu do normy, w czym nie mała zasługa sołtysów: Antoniego Chmury (1945—1950) i Zygmunta Pomianowskiego (1950—1972). W roku szkolnym 1960/1961 w szkole podstawowej pracowało czterech nauczycieli, było tu 123 uczniów.

W 1970 roku w Olszanicy mieszkało 506 osób.<sup>69</sup>

W latach 1975-1998 miejscowość administracyjnie należała do województwa elbląskiego. Od stycznia 1999 r. należy do powiatu kwidzyńskiego, województwa pomorskiego<sup>70</sup>.

Położenie: 11 km na południowy zachód od Kwidzyna.

Układ historyczny: rzędówka bagiennej.

---

<sup>67</sup> Kwidzyn: z dziejów..., s. 275.

<sup>68</sup> Ustawa z dnia 24 lipca 1998 r. o wprowadzeniu zasadniczego trójstopniowego podziału...

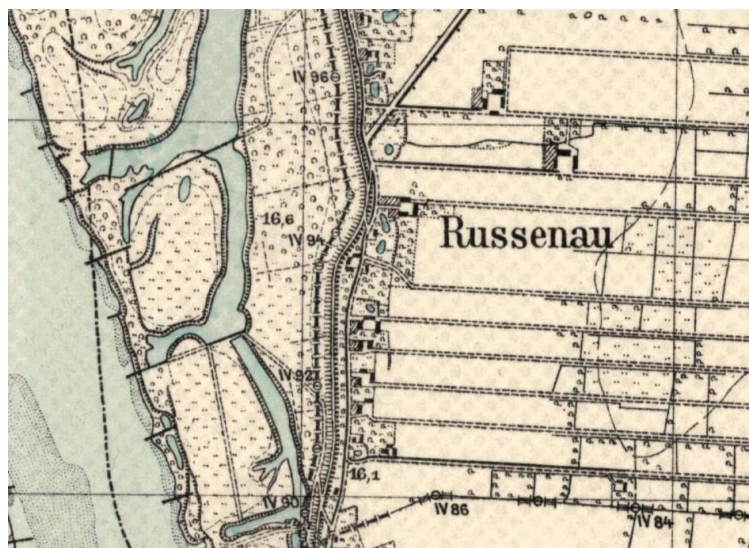
<sup>69</sup> Ibidem, s. 275-276.

<sup>70</sup> Ustawa z dnia 24 lipca 1998 r. o wprowadzeniu zasadniczego trójstopniowego podziału...



Analiza przekształceń układu przestrzennego: układ przestrzenny oraz krajobraz kulturowy zachowany, niezmieniony układ siedlisk, pól i dróg, zachowana historyczna zabudowa.

## RUSINOWO



Dawne nazwy: niem. Russenau.

Podstawowe dane historyczne: W drugiej połowie XIII w. obszar miejscowości wszedł w skład dominium biskupiego. W miarę zagospodarowywania żuławy kapituła pomezkańska zgłosiła pretensje do udziału w jej podziale. Dokonano go w 1344 r. Kapituła uzyskała między innymi 40 łanów nowo lokowanych przy granicy z komturstwem grudziądzkim. Był to teren późniejszego Rusinowa i zapewne Okrągłej Łąki.

W 1365 r. kapituła nadała niejakiemu Jakubowi celem lokacji wieś Russenow z 40 łanami, z których cztery miały należeć do wolnego sołectwa na prawie chełmińskim. Każdy łan kmiecy obłożono rocznym czynszem w postaci dwu grzywien i ośmiu skojców, tłustej gęsi oraz takimi robocznymi, jakie wykonywali mieszkańcy innych wsi na żuławie. Sołtys otrzymał karczmę za dwie grzywiny rocznego czynszu. Mieszkańcy ponadto byli zobowiązani do kopania rowów odwadniających. W 1389 r. sołtys z Rusenow uzyskał od kapituły wyspę wiślaną naprzeciw wsi, za roczny czynsz pół grzywiny. W 1394 r. kapituła nadała wsi miejsce na zbudowanie wiatraka, który miał służyć mieszkańcom całej wsi. Sołtysiem był wówczas Kunk. Około 1400 r. mieszkańcami wsi byli: chłop Henryk Stolze, karczmarz Dytrych i Lorenz Grosse, syn Hanki. Wcześniej powstała tu parafia.

Na prośbę sołtysa Jakuba Stabayna, rajców Henryka Ramnana i Andrzeja Moliera oraz reszty mieszkańców kapituła w 1414 r. odnowiła przywilej lokacyjny wsi, potwierdzając równocześnie zezwolenie na wiatrak. Ciężary zostały rozłożone bardziej równomiernie.

Uciążliwe roboczniny wałowe na Wiśle, zwłaszcza poza granicami miejscowości, wywoływały ciągły opór mieszkańców wsi (pomimo układu z 1390 r. między biskupstwem a Krzyżakami) zarówno w XIV jak i XV w. Ludność krzyżackiego Wełcza miała dbać o wały w górnej części rzeki, lecz nie wywiązywała się z tych obowiązków. W 1446 r. biskup Kaspar oświadczył nawet wielkiemu mistrzowi, że zubożali mieszkańcy żuławy nie będą wykonywać roboczniny poza granicami dominium biskupiego, ponieważ Wełczanie nie dbają o wały na swoim odcinku, co może przynieść poważne szkody (w pierwszej kolejności dla niżej położonego Rusinowa).

W XVI w. rozwój wsi nadal zależał od zabezpieczenia pól przed wylewami Wisły. Dlatego też zamiast gruntów ornych przeważały tu pastwiska. Około 1581 r. pojawiła się dla części wsi nowa nazwa — Okrągła Łąka. Podczas wizytacji w 1586 r. areał wsi określono na 72 łany i dwanaście mórg.

Jednym z dzierżawców Rusinowa (w l. 1593—1618) był Stefan Loytz, syn bankiera Zygmunta Augusta. Innym dzierżawcą był Ernest Kersenstein, oficer wojsk polskich. Wojny szwedzkie i brak opieki nad wałami powodowały częste zatapianie pól i łąk, i zmniejszanie się gruntów uprawnych. Groźne w skutkach były powodzie z lat 1661, 1672 i 1715. Spowodowały one, że w 1719 r. uprawiano w Rusinowie już tylko dwadzieścia łąków i 2,5 morgi. W tych warunkach nie mogło więc być mowy o utrzymaniu chłopów pańszczyźnianych. Osadnicy zgodzili się jedynie na warunki czynszowe.<sup>71</sup>

W 1868 r. we wsi było 56 budynków, 20 domów, 177 mieszkańców, 34 katolików, 143 ewangelików. W 1885 r. we wsi było 26 domów, 38 dymów, 207 mieszkańców, 22 katolików, 185 ewangelików, szkoła ewangelicka w miejscu liczyła 30 dzieci. W 1889 r. wieś miała 350 ha (w tym 48 łąk, 256 roli ornej), parafia katolicka w Mokrem (filia Wołcz), okręg urzędu stanu cywilnego w Nebrowie.<sup>72</sup>

Przed uwłaszczeniem w Rusinowie było osiemnaście łąków i dwadzieścia osiem mórg. W 1910 r. mieszkało tam 556 osób. W 1938 r. nazwę wsi zmieniono na Reussenau. W 1939 r. było tu 183 mieszkańców i 39 gospodarstw domowych.

W l. 1962—1965 umocniono nadwiślańskie wały ochronne. W 1970 r. w Rusinowie mieszkało 178 osób.<sup>73</sup>

W latach 1975-1998 miejscowość administracyjnie należała do województwa elbląskiego. Od stycznia 1999 r. należy do powiatu kwidzyńskiego, województwa pomorskiego<sup>74</sup>.

Położenie: 20 km na południowy zachód od Kwidzyna. Na prawym brzegu Wisły.

Układ historyczny: rzędówka przywałowa.

Analiza przekształceń układu przestrzennego: układ przestrzenny oraz krajobraz kulturowy zachowany, niezmieniony układ siedlisk, pól i dróg, zachowana historyczna zabudowa.

## SADLINKI



Dawne nazwy: niem. Sedlinen.

<sup>71</sup> Ibidem, s. 285-286.

<sup>72</sup> Słownik Geograficzny..., t. X, s. 28.

<sup>73</sup> Kwidzyn: z dziejów..., s. 285-286.

<sup>74</sup> Ustawa z dnia 24 lipca 1998 r. o wprowadzeniu zasadniczego trójstopniowego podziału...



Podstawowe dane historyczne: We wczesnym średniowieczu był tu najprawdopodobniej gródek, który chronił drogę z Kwidzyna do Grudziądza. Spotykana w dokumentach nazwa miejscowości pochodzi albo od pruskiego rzeczownika *sadil* — siedziba, albo od imienia Prusa Zcedela (*Sadels* [?]), albo też jest spruszczone słowiańską nazwą typu *Siodło* — *Siedle* (osada). W 1346 r. była to posiadłość biskupia, zarządzana przez włodarza. Wydaje się, że istniał tu dwór stanowiący ośrodek administracji gospodarczej przyległych dóbr biskupich. Komornikiem i służą biskupstwa w l. 1379—1383 był *Mathis* (*Maciej*) z *Sadlinek*, w 1395 r. — *Jakub*, syn *Katarzyny*.

W XV w. dwór *sadliński* zniszczono, pozostał tu pusty majątek *Sadeln*.

Po sekularyzacji *Sadlinki* były już wsią szlachecką. W 1543 r. było tu trzynaście łańów, a w 1558 r. — dwadzieścia łańów. U schyłku XVI w. wieś należała do *Rębowskich-Sabińskich*. Potem przeszła w ręce *Jana Groebena*, dworzanina króla *Jana Kazimierza*. W 1662 r. włości przejął pod swój zarząd elektor pruski. W 1686 r. folwark liczył dziewięć łańów, a grunty chłopskie — 30 łańów. W 1787 r. było tutaj 193 mieszkańców.<sup>75</sup>

W 1885 r. w miejscowości było 10 domów, 16 dymów, 79 mieszkańców, 77 ewangelików i 2 katolików. Szkoła ewangelicka liczyła w 1887 r. 167 dzieci. W 1889 r. dobra rycerskie ze stacją pocztową, telefoniczną i kolejową, parafia katolicka w *Kwidzynie*, wraz z dworem obejmują 520 ha powierzchni (w tym 77 ha lasu, 126 ha łąk, 146 roli).<sup>76</sup>

Według spisu z 1910 r. powierzchnia wsi wynosiła 516 ha, było tu 190 mieszkańców.

W okresie międzywojennym zbudowano drogę z *Sadlinek* do *Okrągłej Łąki*. W 1939 r. wieś liczyła 906 mieszkańców i 258 gospodarstw domowych.

Kościół (parafialny, pod wezwaniem *Podwyższenia Krzyża Świętego*) pochodzi z 1930 r. Wewnątrz znajduje się bogato zdobiona ambona z pierwszej połowy XVIII w.

Po 1945 r. pierwszym wójtem został *Stefan Szwarz*, następnie *Władysław Stępień*, *Kazimierz Dunin-Pawłowski*, *Konstanty Bieńkowski* i *Józef Łukasiak*.

Od 1954 r. w *Sadlinkach* mieściła się siedziba Gromadzkiej Rady Narodowej. Funkcje przewodniczących Prezydium GRN pełnili: *Konstanty Bieńkowski* (do 1969 r.) i *Jan Krzywania* (do końca 1972 r.).

Dnia 1 stycznia 1973 r. utworzono tu Gminną Radę Narodową, przyłączając do gminy gromadę *Nebrowo Wielkie*. Kolejnymi naczelnikami gminy byli: *Jerzy Kołpajło*, *Marian Buliński* i *Ryszard Borowski*.

Po 1945 r. *Sadlinki* stały się prężnym ośrodkiem życia oświatowo-kulturalnego. W 1946 r. zorganizowano tu szkołę podstawową. W 1957 r. oddano do użytku nowy, pięcioletni budynek lekcyjny. W 1974 r. w ośmioklasowej szkole było 264 uczniów i trzynastu nauczycieli. Oprócz szkoły we wsi działały także: wiejski dom kultury, biblioteka publiczna i kino.

W 1970 r. wieś liczyła 915 mieszkańców.<sup>77</sup>

W latach 1975-1998 miejscowość administracyjnie należała do województwa elbląskiego. Od stycznia 1999 r. należy do powiatu kwidzyńskiego, województwa pomorskiego<sup>78</sup>.

Położenie: 9 km na południe od *Kwidzyna*. Przy drodze wojewódzkiej nr 532 i na trasie linii kolejowej 207 *Malbork - Toruń Wschodni*.

Układ historyczny: wieś złożona z osad o układzie rzędówki oraz kolonii.

Analiza przekształceń układu przestrzennego: krajobraz kulturowy w złym stanie, układ przestrzenny zniekształcony, powiększony o zabudowę z XX w.

---

<sup>75</sup> Ibidem, s. 286-287.

<sup>76</sup> Słownik Geograficzny..., t. X, s. 199.

<sup>77</sup> *Kwidzyn: z dziejów...*, s. 286-287.

<sup>78</sup> Ustawa z dnia 24 lipca 1998 r. o wprowadzeniu zasadniczego trójstopniowego podziału...

## WIŚLINY



Dawne nazwy: niem. Weichselburg.

Podstawowe dane historyczne: Wieś nad Wisłą, w wyższej części Żuławy Kwidzyńskiej. Nie wykluczone, że Krzyżacy założyli tutaj pierwsze w Prusach umocnienie warowne, zwane Marienwerder. Później teren Wiślin należał do biskupstwa pomezjańskiego. W 1375 r. sołtysem w Weichselburgu był Jan, prawdopodobnie wieś lokowano naprawie niemieckim. W 1386 r. musiał znajdować się tu kościół parafialny, którego plebanem był Mikołaj z Wisilburga. W 1399 r. sołtysem Wiślin został Werner. W tym czasie wieś była chroniona przed wylewami Wisły wałem ochronnym.

W 1400 r. Wyselburg określono jako miasteczko, którego sołtysem był Jan Swarczenyeckel (Czarny Mikołaj). Jego mieszkańcy byli zadłużeni u Krzyżaków. W 1405 r. miejscowość ponownie była wsią. Część długów mieszkańców Wiślin przejął na siebie w 1411 r. biskup pomezjański.

Wiśliny rozwijały się w owym okresie jako lokalny ośrodek rzemieślniczo-handlowy. Rozwój ten zahamowała, w 1427 r., wielka powódź wiślana, która zniszczyła wiele wsi na żuławie, w tym także miasteczko Weichselburg. Wieś kmiecia jednak istniała tu nadal. Kres jej przyniosła wielka powódź około 1489 r.

Osadnictwo stałe w Wiślinach rozpoczęło się ponownie dopiero około 1580 r. Na 28 łanach i 25 morgach było wtedy trzynastu gburów — olędrów. We wsi dominowały pastwiska. Ochrona gruntów przed powodzią i wylewami Wisły była istotnym warunkiem rozwoju Wiślin. Ponieważ z zabezpieczeniem bywało różnie, stąd też zaludnienie ulegało dużym wahaniom.<sup>79</sup>

W 1893 r. wieś miała 700 ha (w tym 391 roli ornej, 40 ha łąk, 87 lasu), 56 domów, 89 dymów, 426 mieszkańców (80 katolików, 346 ewangelików). Stacja pocztowa w Nebrowie, parafia katolicka w Nowem, szkoła ewangelicka w miejscu.<sup>80</sup>

W 1910 r. było w Wiślinach 509 ha i 399 mieszkańców. W 1939 r. wieś zamieszkiwały 273 osoby, było tu 70 gospodarstw domowych.

Po drugiej wojnie światowej miejscowość została wsią sołecką (gmina Nebrowo Wielkie). W 1970 r. mieszkało tu 265 osób.<sup>81</sup>

W latach 1975-1998 miejscowość administracyjnie należała do województwa elbląskiego. Od stycznia 1999 r. należy do powiatu kwidzyńskiego, województwa pomorskiego<sup>82</sup>.

<sup>79</sup> Ibidem, s. 297-298.

<sup>80</sup> Słownik Geograficzny..., t. XIII, s. 187.

<sup>81</sup> Kwidzyn: z dziejów..., s. 297-298.

<sup>82</sup> Ustawa z dnia 24 lipca 1998 r. o wprowadzeniu zasadniczego trójstopniowego podziału...

Położenie: 14 km na południowy zachód od Kwidzyna. Na prawym brzegu Wisły.

Układ historyczny: rzędówka bagienna.

Analiza przekształceń układu przestrzennego: układ przestrzenny oraz krajobraz kulturowy zachowany, niezmieniony układ siedlisk, pól i dróg, zachowana historyczna zabudowa.

#### **5.2.5. Zabytki nieruchome**

Na terenie gminy znajdują się trzy zabytki wpisane do rejestru zabytków województwa pomorskiego: dom podcieniowy w Kaniczkach, kościół p.w. Najświętszej Maryi Panny Królowej Polski (d. ewangelicki) oraz kaplica p.w. Św. Wojciecha Biskupa i Męczennika w Nebrowie Wielkim.

Dom podcieniowy w Kaniczkach jest w złym stanie technicznym, wymaga natychmiastowych prac konserwatorskich i remontowych.

Kościół oraz kaplica w Nebrowie Wielkim są w dobrym stanie technicznym.

#### **5.2.6. Zabytki ruchome**

Na terenie gminy nie występują zabytki ruchome wpisane do rejestru zabytków.

#### **5.2.7. Zabytki archeologiczne**

Na terenie gminy znajduje się 8 zewidencjonowanych stanowisk archeologicznych, żadne z nich nie zostało wpisane do rejestru zabytków. Analiza wyników badań nad nimi wskazuje, że teren ten nie był zasiedlony do czasów wczesnego średniowiecza, we wcześniejszych okresach przez człowieka był jedynie penetrowany.

#### **5.2.8. Zabytki w zbiorach muzealnych i innych**

Na terenie gminy Sadlinki nie występują zabytki w zbiorach muzealnych.

#### **5.2.9. Dziedzictwo niematerialne**

Kulturę Dolnego Powiśla tworzyły trzy grupy etniczne: polska, niemiecka i holenderska – różniące się między sobą językiem, zwyczajami, kulturą i bardzo często religią. Grupa polska, to potomkowie osadników z Ziemi Chełmińskiej, Mazowsza i lewobrzeżnego Pomorza. Grupa niemiecka to koloniści sprowadzani początkowo przez Zakon Krzyżacki, grupa holenderska to potomkowie mennonitów osiedlających się w dolinie Wisły od XVI wieku również z powodów religijnych. Po II wojnie światowej zmienił się kierunek napływu ludności na te tereny, pojawili się osadnicy z województw sąsiednich, z województw południowo – wschodnich (krakowskiego, lubelskiego, kieleckiego, rzeszowskiego) oraz repatrianci ze ZSRR. Taka sytuacja spowodowała znaczne zróżnicowanie kulturowe, które nie poddały się procesowi integracji. Nie nastąpił również proces ich rozwoju.

W chwili obecnej nie istnieje kontynuacja niematerialnego dziedzictwa olędrów (mennonitów, Holendrów i Niemców).

Z zachowanych niematerialnymi elementami dziedzictwa kulturowego pozostały nazwy geograficzne i historyczne (regionu – Powiśle oraz nazwy większości miejscowości na terenie gminy), są one nośnikami tradycji, świadectwem minionych pokoleń oraz historii i wielokulturowości regionu. Sposobem ich utrwalenia i zachowania jest możliwość wpisu do rejestru zabytków (art. 9 ust. 2 Ustawy o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami).

### 5.3. Zabytki objęte prawnymi formami ochrony

#### 5.3.1. Wykaz zabytków nieruchomości wpisanych do rejestru zabytków

Lp.	Miejscowość	Nr	Obiekt	Nr rejestru zabytków woj. pomorskiego	Nr dawnego rejestru zabytków	Organ wpisujący do rejestru zabytków	Data wpisu
1.	Kaniczki	21	dom podcieniowy	1364	222/94	Wojewódzki Konserwator Zabytków w Elblągu	14.05.1994 r.
2.	Nebrowo Wielkie		kaplica p.w. Św. Wojciecha Biskupa i Męczennika	1436	325/94	Wojewódzki Konserwator Zabytków w Elblągu	25.01.1994 r.
3.	Nebrowo Wielkie		kościół p.w. Najświętszej Maryi Panny Królowej Polski	1441	338/94	Wojewódzki Konserwator Zabytków w Elblągu	3.03.1994 r.

### 5.4. Zabytki w gminnej ewidencji zabytków

#### 5.4.1. Obiekty nieruchome

Lp.	miejscowość	ulica	nr domu	obiekt	nr działki	datowanie	nr GEZ	tom GEZ
1	Bronisławowo		1	budynek mieszkalno - gospodarczy	12	ok. 1905-1915	1	cz. 1 Bronisławowo
2	Bronisławowo		2	mieszkalny	96	ok. 1860 r.	2	cz. 1 Bronisławowo
3	Bronisławowo		2	gospodarczy	96	ok. 1910 r.	3	cz. 1 Bronisławowo
4	Bronisławowo		3	mieszkalny	99	ok. 1860 r.	4	cz. 1 Bronisławowo
5	Bronisławowo		4	budynek mieszkalno - gospodarczy	15	ok. 1910 r.	5	cz. 1 Bronisławowo
6	Bronisławowo		4	suszarnia tytoniu	15	ok. 1920 r.	6	cz. 1 Bronisławowo
7	Bronisławowo		4	stodoła	15	ok. 1925 r.	7	cz. 1 Bronisławowo
8	Bronisławowo		5	budynek mieszkalno - gospodarczy	16	ok. 1900 r.	8	cz. 1 Bronisławowo
9	Bronisławowo		5	suszarnia tytoniu	16	ok. 1920 r.	9	cz. 1 Bronisławowo
10	Bronisławowo		6	stodoła	17	ok. 1920 r.	10	cz. 1 Bronisławowo
11	Bronisławowo		7	budynek mieszkalno - gospodarczy	101	ok. 1920 r.	12	cz. 1 Bronisławowo

**PROGRAM OPIEKI NAD ZABYTKAMI GMINY SADLINKI na lata 2012-2015**

12	Bronisławowo		10	mieszkalny	164	1847 r.	13	cz. 1 Bronisławowo
13	Bronisławowo		10	gospodarczy	64	1923 r.	14	cz. 1 Bronisławowo
14	Bronisławowo		11 (ob. 13)	mieszkalny	110	ok. 1905- 1910	17	cz. 1 Bronisławowo
15	Bronisławowo		13	susznarnia tytoniu	110	ok. 1910 r.	18	cz. 1 Bronisławowo
16	Bronisławowo		14	mieszkalny	112	ok. 1910 r.	19	cz. 1 Bronisławowo
17	Bronisławowo		14	gospodarczy	112	ok. 1920 r.	20	cz. 1 Bronisławowo
18	Bronisławowo		15	gospodarczy	115	ok. 1925 r.	22	cz. 1 Bronisławowo
19	Bronisławowo		16	budynek mieszkalno - gospodarczy	116	ok. 1920 r.	23	cz. 1 Bronisławowo
20	Bronisławowo		17	mieszkalny	120	ok. 1860 r.	25	cz. 1 Bronisławowo
21	Bronisławowo		19	budynek mieszkalno - gospodarczy	121	ok. 1860 r.	26	cz. 1 Bronisławowo
22	Bronisławowo		20	usługowo - mieszkalny	129	ok. 1910 r.	27	cz. 1 Bronisławowo
23	Bronisławowo		24	budynek mieszkalno - gospodarczy	140	1929 r.	28	cz. 1 Bronisławowo
24	Bronisławowo		25	mieszkalny	267	ok. 1920 r.	29	cz. 1 Bronisławowo
25	Bronisławowo		25	stodoła z oborą	267	ok. 1920 r.	30	cz. 1 Bronisławowo
26	Bronisławowo		25	susznarnia tytoniu z oborą	267	ok. 1920 r.	31	cz. 1 Bronisławowo
27	Bronisławowo		25	susznarnia tytoniu	267	ok. 1920 r.	32	cz. 1 Bronisławowo
28	Bronisławowo		26	susznarnia tytoniu	52	ok. 1920 r.	33	cz. 1 Bronisławowo
29	Bronisławowo		27	mieszkalny	265	ok. 1900 r.	34	cz. 1 Bronisławowo
30	Bronisławowo		27	inwentarski	265	ok. 1920 r.	35	cz. 1 Bronisławowo
31	Bronisławowo		27	kuźnia	265	ok. 1920 r.	36	cz. 1 Bronisławowo
32	Bronisławowo		27	susznarnia tytoniu	265	ok. 1920 r.	37	cz. 1 Bronisławowo
33	Bronisławowo		28	budynek mieszkalno - gospodarczy	69 / 1	ok. 1830/1900	38	cz. 1 Bronisławowo
34	Bronisławowo		29	budynek mieszkalno - gospodarczy	268	ok. 1910 r.	39	cz. 1 Bronisławowo
35	Bronisławowo		29	susznarnia tytoniu	268	ok. 1920 r.	40	cz. 1 Bronisławowo

**PROGRAM OPIEKI NAD ZABYTKAMI GMINY SADLINKI na lata 2012-2015**

36	Bronisławowo		30	budynek mieszkalno - gospodarczy	270	ok. 1880 r.	42	cz. 1 Bronisławowo
37	Bronisławowo		31	budynek mieszkalno - gospodarczy	72	ok. 1910 r.	43	cz. 1 Bronisławowo
38	Bronisławowo		34	handlowo - mieszkalny	157	ok. 1910 r.	44	cz. 1 Bronisławowo
39	Bronisławowo		35	mieszkalny	35	ok. 1910 r.	46	cz. 1 Bronisławowo
40	Bronisławowo		35	inwentarski	166 / 1	ok. 1920 r.	47	cz. 1 Bronisławowo
41	Bronisławowo		35	suszarnia tytoniu	166 / 1	ok. 1920 r.	48	cz. 1 Bronisławowo
42	Bronisławowo		38	suszarnia tytoniu	175	ok. 1920 r.	49	cz. 1 Bronisławowo
43	Bronisławowo		39	mieszkalny	76 / 1	ok. 1910 r.	50	cz. 1 Bronisławowo
44	Bronisławowo		39	suszarnia tytoniu	76 / 1	ok. 1920 r.	51	cz. 1 Bronisławowo
45	Bronisławowo		40	budynek mieszkalno - gospodarczy	78	ok. 1910 r.	52	cz. 1 Bronisławowo
46	Bronisławowo		41	mieszkalny	80	ok. 1920 r.	53	cz. 1 Bronisławowo
47	Bronisławowo		41	suszarnia tytoniu nr 1	80	ok. 1920 r.	54	cz. 1 Bronisławowo
48	Bronisławowo		41	suszarnia tytoniu nr 2	80	ok. 1920 r.	55	cz. 1 Bronisławowo
49	Bronisławowo		41	suszarnia tytoniu nr 3	80	ok. 1920 r.	56	cz. 1 Bronisławowo
50	Bronisławowo		41	inwentarsko - magazynowy	80	ok. 1920 r.	57	cz. 1 Bronisławowo
51	Bronisławowo		42	mieszkalny	81/2	ok. 1925 r.	58	cz. 1 Bronisławowo
52	Bronisławowo		42	inwentarsko - magazynowy	81/2	ok. 1920 r.	59	cz. 1 Bronisławowo
53	Bronisławowo		42	suszarnia tytoniu	81/2	ok. 1920 r.	60	cz. 1 Bronisławowo
54	Bronisławowo		46	budynek mieszkalno - gospodarczy	81/1	ok. 1860/1900	61	cz. 1 Bronisławowo
55	Bronisławowo		47	mieszkalny	13/1	ok. 1860 r.	62	cz. 1 Bronisławowo
56	Bronisławowo		49	budynek mieszkalno - gospodarczy	14	1931 r.	63	cz. 1 Bronisławowo
57	Bronisławowo		50	budynek mieszkalno - gospodarczy	16	1910 r.	64	cz. 1 Bronisławowo
58	Bronisławowo		51	suszarnia tytoniu	20	ok. 1920 r.	67	cz. 1 Bronisławowo
59	Bronisławowo		53	suszarnia tytoniu	23/1	ok. 1920 r.	69	cz. 1 Bronisławowo



**PROGRAM OPIEKI NAD ZABYTKAMI GMINY SADLINKI na lata 2012-2015**

60	Bronisławowo		57	budynek mieszkalno - gospodarczy	205/3	ok. 1860 r.	70	cz. 1 Bronisławowo
61	Bronisławowo		56	inwentarski	204/2	ok. 1910 r.	71	cz. 1 Bronisławowo
62	Bronisławowo		56	stodoła	204/2	ok. 1920 r.	72	cz. 1 Bronisławowo
63	Bronisławowo		57	budynek mieszkalno - gospodarczy	200	1912 r.	73	cz. 1 Bronisławowo
64	Bronisławowo		57	suszarnia tytoniu	200	ok. 1920 r.	74	cz. 1 Bronisławowo
65	Bronisławowo		58	budynek mieszkalno - gospodarczy	206	ok. 1920 r.	75	cz. 1 Bronisławowo
66	Bronisławowo		59	budynek mieszkalno - gospodarczy	197/1	ok. 1880 r.	76	cz. 1 Bronisławowo
67	Bronisławowo		61	budynek mieszkalno - gospodarczy	193/1	ok. 1910 r.	77	cz. 1 Bronisławowo
68	Bronisławowo		62	budynek mieszkalno - gospodarczy	184	ok. 1925 r.	78	cz. 1 Bronisławowo
69	Bronisławowo		68	budynek mieszkalno - gospodarczy	159/3	ok. 1920 r.	82	cz. 1 Bronisławowo
70	Bronisławowo		69	suszarnia tytoniu	153/2	ok. 1920 r.	83	cz. 1 Bronisławowo
71	Bronisławowo		70	budynek mieszkalno - gospodarczy	152/7	ok. 1930 r.	84	cz. 1 Bronisławowo
72	Bronisławowo		71	mieszkalny	144/3	ok. 1900 r.	85	cz. 1 Bronisławowo
73	Bronisławowo		72	budynek mieszkalno - gospodarczy	136/2	ok. 1900 r.	86	cz. 1 Bronisławowo
74	Bronisławowo			cmentarz	18	ok. 1900 r.	87	cz. 1 Bronisławowo
75	Bronisławowo			mostek	211	ok. 1900 r.	88	cz. 1 Bronisławowo
76	Karpiny		1	budynek mieszkalno - gospodarczy	3 / 4	1928 r.	89	cz. 2 Karpiny, Rusinowo
77	Karpiny		3	budynek mieszkalno - gospodarczy	11 / 1	1929 r.	92	cz. 2 Karpiny, Rusinowo
78	Karpiny		3	suszarnia tytoniu	11 / 1	ok. 1925 r.	93	cz. 2 Karpiny, Rusinowo
79	Karpiny		6	budynek mieszkalno - gospodarczy	15 / 1	ok. 1920 r.	94	cz. 2 Karpiny, Rusinowo
80	Karpiny		10	mieszkalny	37/1	ok. 1900 r.	95	cz. 2 Karpiny, Rusinowo
81	Karpiny		11	suszarnia tytoniu	43/3	ok. 1925 r.	96	cz. 2 Karpiny, Rusinowo
82	Karpiny		12	mieszkalny	42 / 2	ok. 1900 r.	97	cz. 2 Karpiny, Rusinowo



**PROGRAM OPIEKI NAD ZABYTKAMI GMINY SADLINKI na lata 2012-2015**

83	Karpiny		16	mieszkalny	33	ok. 1930 r.	98	cz. 2 Karpiny, Rusinowo
84	Karpiny		17	budynek mieszkalno - gospodarczy	16 / 1	ok. 1910 r.	100	cz. 2 Karpiny, Rusinowo
85	Karpiny		20	mieszkalny	28	ok. 1920 r.	101	cz. 2 Karpiny, Rusinowo
86	Karpiny		20	gospodarczy	28	ok. 1920 r.	102	cz. 2 Karpiny, Rusinowo
87	Karpiny		22	suszarnia tytoniu	62 / 1	ok. 1920 r.	103	cz. 2 Karpiny, Rusinowo
88	Karpiny		23/23A	suszarnia tytoniu	66 / 2	ok. 1920 r.	104	cz. 2 Karpiny, Rusinowo
89	Karpiny		23/23A	suszarnia tytoniu	66 / 2	ok. 1920 r.	105	cz. 2 Karpiny, Rusinowo
90	Karpiny		24	budynek mieszkalno - gospodarczy	65 / 2	ok. 1905	106	cz. 2 Karpiny, Rusinowo
91	Karpiny		25	budynek mieszkalno - gospodarczy	72/2	ok. 1880 r.	107	cz. 2 Karpiny, Rusinowo
92	Karpiny		26	szkoła	178/6, 178/5	ok. 1910 r.	108	cz. 2 Karpiny, Rusinowo
93	Karpiny		28	budynek mieszkalno - gospodarczy	82/1	ok. 1910 r.	109	cz. 2 Karpiny, Rusinowo
94	Karpiny		28	suszarnia tytoniu	82 / 1	ok. 1930 r.	110	cz. 2 Karpiny, Rusinowo
95	Karpiny		29	suszarnia tytoniu	83 / 2	ok. 1930 r.	112	cz. 2 Karpiny, Rusinowo
96	Karpiny		35	budynek mieszkalno - gospodarczy	88	ok. 1910 r.	113	cz. 2 Karpiny, Rusinowo
97	Karpiny		38	budynek mieszkalno - gospodarczy	97/2	ok. 1910 r.	114	cz. 2 Karpiny, Rusinowo
98	Karpiny		39	budynek mieszkalno - gospodarczy	110/2	ok. 1910 r.	115	cz. 2 Karpiny, Rusinowo
99	Karpiny		39	suszarnia tytoniu	110 / 2	ok. 1920 r.	116	cz. 2 Karpiny, Rusinowo
100	Karpiny		40	mieszkalny	107 / 4	ok. 1935 r.	117	cz. 2 Karpiny, Rusinowo
101	Karpiny		41	mieszkalny	108	ok. 1935 r.	118	cz. 2 Karpiny, Rusinowo
102	Karpiny			cmentarz	44	ok. 1900 r.	121	cz. 2 Karpiny, Rusinowo
103	Karpiny			transformator	13 / 9	ok. 1920 r.	122	cz. 2 Karpiny, Rusinowo
104	Karpiny		43	budynek mieszkalno - gospodarczy	116	ok. 1910 r.	124	cz. 2 Karpiny, Rusinowo
105	Karpiny		43	suszarnia tytoniu	116	ok. 1930 r.	125	cz. 2 Karpiny, Rusinowo
106	Karpiny		44	budynek mieszkalno -	131	ok. 1910 r.	126	cz. 2 Karpiny, Rusinowo

PROGRAM OPIEKI NAD ZABYTKAMI GMINY SADLINKI na lata 2012-2015

				gospodarczy				
107	Karpiny		45	budynek mieszkalno - gospodarczy	134/3	ok. 1910 r.	127	cz. 2 Karpiny, Rusinowo
108	Karpiny		51	budynek mieszkalno - gospodarczy	153 / 4	ok. 1925 r.	129	cz. 2 Karpiny, Rusinowo
109	Karpiny		52	susznarnia tytoniu	154 / 4	ok. 1930 r.	130	cz. 2 Karpiny, Rusinowo
110	Karpiny		53	budynek mieszkalno - gospodarczy	156 / 3	ok. 1925 r.	131	cz. 2 Karpiny, Rusinowo
111	Karpiny		53	susznarnia tytoniu	156 / 3	ok. 1930 r.	132	cz. 2 Karpiny, Rusinowo
112	Karpiny			cmmentarz nr 2	142	4 ćw. XIX w.	133	cz. 2 Karpiny, Rusinowo
113	Karpiny		34	mieszkalny	80/2	1864 r.	134	cz. 2 Karpiny, Rusinowo
114	Okrągła Łąka		1	budynek mieszkalno - gospodarczy	263/2	ok. 1925 r.	135	cz. 3 Okrągła Łąka, Głina
115	Okrągła Łąka		4	mieszkalny	69	ok. 1925 r.	138	cz. 3 Okrągła Łąka, Głina
116	Okrągła Łąka		5	gospodarczy	119	1931 r.	139	cz. 3 Okrągła Łąka, Głina
117	Okrągła Łąka		8	mieszkalny	62	1908 r.	142	cz. 3 Okrągła Łąka, Głina
118	Okrągła Łąka		9	budynek mieszkalno - gospodarczy	55/1	ok. 1910 r.	143	cz. 3 Okrągła Łąka, Głina
119	Okrągła Łąka		10	gospodarczy	53	1939 r.	144	cz. 3 Okrągła Łąka, Głina
120	Okrągła Łąka		10	susznarnia tytoniu	53	ok. 1925 r.	145	cz. 3 Okrągła Łąka, Głina
121	Okrągła Łąka		10	inwentarsko - magazynowy	53	ok. 1925 r.	146	cz. 3 Okrągła Łąka, Głina
122	Okrągła Łąka		11	budynek mieszkalno - gospodarczy	49/2	ok. 1910 r.	147	cz. 3 Okrągła Łąka, Głina
123	Okrągła Łąka		12	mieszkalny	48	1934 r.	149	cz. 3 Okrągła Łąka, Głina
124	Okrągła Łąka		13	budynek mieszkalno - gospodarczy	46/6	1922 r.	150	cz. 3 Okrągła Łąka, Głina
125	Okrągła Łąka		14	budynek mieszkalno - gospodarczy	46/8	ok. 1890 r.	151	cz. 3 Okrągła Łąka, Głina
126	Okrągła Łąka		14	susznarnia tytoniu	46/8	ok. 1920 r.	152	cz. 3 Okrągła Łąka, Głina
127	Okrągła Łąka		15	budynek mieszkalno - gospodarczy	44/1	ok. 1920 r.	153	cz. 3 Okrągła Łąka, Głina
128	Okrągła Łąka		15	susznarnia tytoniu	44/1	ok. 1920 r.	154	cz. 3 Okrągła Łąka, Głina

**PROGRAM OPIEKI NAD ZABYTKAMI GMINY SADLINKI na lata 2012-2015**

129	Okrągła Łąka		15	stodoła	44/1	ok. 1925 r.	155	cz. 3 Okrągła Łąka, Głina
130	Okrągła Łąka		15	inwentarsko - magazynowy	44/1	ok. 1925 r.	156	cz. 3 Okrągła Łąka, Głina
131	Okrągła Łąka		18	budynek mieszkalno - gospodarczy	135	ok. 1890 r.	159	cz. 3 Okrągła Łąka, Głina
132	Okrągła Łąka		19	budynek mieszkalno - gospodarczy	146	ok. 1900 r.	161	cz. 3 Okrągła Łąka, Głina
133	Okrągła Łąka		21	budynek mieszkalno - gospodarczy	151	ok. 1890 r.	162	cz. 3 Okrągła Łąka, Głina
134	Okrągła Łąka		24	mieszkalny	154/1	ok. 1900 r.	164	cz. 3 Okrągła Łąka, Głina
135	Okrągła Łąka		25	mieszkalny	157	ok. 1920 r.	165	cz. 3 Okrągła Łąka, Głina
136	Okrągła Łąka		25	stodoła	157	ok. 1925 r.	166	cz. 3 Okrągła Łąka, Głina
137	Okrągła Łąka		obok zagrody 25	transformator	158/1	ok. 1920 r.	168	cz. 3 Okrągła Łąka, Głina
138	Okrągła Łąka		27	mieszkalny	161	ok. 1920 r.	169	cz. 3 Okrągła Łąka, Głina
139	Okrągła Łąka		27	inwentarsko - magazynowy	161	1922 r.	170	cz. 3 Okrągła Łąka, Głina
140	Okrągła Łąka		28	mieszkalny	201/4	ok. 1925 r.	171	cz. 3 Okrągła Łąka, Głina
141	Okrągła Łąka		29	budynek mieszkalno - gospodarczy	201/1	ok. 1910 r.	172	cz. 3 Okrągła Łąka, Głina
142	Okrągła Łąka		30	mieszkalny	207	ok. 1920 r.	173	cz. 3 Okrągła Łąka, Głina
143	Okrągła Łąka		31	budynek mieszkalno - gospodarczy	210	ok. 1870 r.	174	cz. 3 Okrągła Łąka, Głina
144	Okrągła Łąka		32-33	szkoła	211/2	ok. 1910 r.	175	cz. 3 Okrągła Łąka, Głina
145	Okrągła Łąka		34	mieszkalny	112	ok. 1930 r.	176	cz. 3 Okrągła Łąka, Głina
146	Okrągła Łąka		35	budynek mieszkalno - gospodarczy	193/5	ok. 1925 r.	177	cz. 3 Okrągła Łąka, Głina
147	Okrągła Łąka		36	mieszkalny	344/3	ok. 1910 r.	178	cz. 3 Okrągła Łąka, Głina
148	Okrągła Łąka		37	mieszkalny	344/3	ok. 1910 r.	179	cz. 3 Okrągła Łąka, Głina
149	Okrągła Łąka		41	mieszkalny	177/3	ok. 1930 r.	180	cz. 3 Okrągła Łąka, Głina
150	Okrągła Łąka		41 A	mieszkalny	177/3	ok. 1930 r.	181	cz. 3 Okrągła Łąka, Głina
151	Okrągła Łąka		41	gospodarczy	177/3	ok. 1930 r.	182	cz. 3 Okrągła Łąka, Głina
152	Okrągła Łąka		41 A	gospodarczy	177/3	ok. 1930 r.	183	cz. 3 Okrągła Łąka, Głina

**PROGRAM OPIEKI NAD ZABYTKAMI GMINY SADLINKI na lata 2012-2015**

153	Okrągła Łąka		42	budynek mieszkalno - gospodarczy	244	ok. 1925/1980	184	cz. 3 Okrągła Łąka, Glina
154	Okrągła Łąka		44	budynek mieszkalno - gospodarczy	242/1	ok. 1920 r.	185	cz. 3 Okrągła Łąka, Glina
155	Okrągła Łąka		53	mieszkalny	251	ok. 1910 r.	192	cz. 3 Okrągła Łąka, Glina
156	Okrągła Łąka		53	susznarnia tytoniu nr 1	251	ok. 1920 r.	193	cz. 3 Okrągła Łąka, Glina
157	Okrągła Łąka		53	stodoła	251	ok. 1925 r.	195	cz. 3 Okrągła Łąka, Glina
158	Okrągła Łąka		53	inwentarsko - magazynowy	251	ok. 1910 r.	196	cz. 3 Okrągła Łąka, Glina
159	Okrągła Łąka		62	stodoła	316/2	ok. 1925 r.	199	cz. 3 Okrągła Łąka, Glina
160	Okrągła Łąka		62	susznarnia tytoniu	316/2	ok. 1920 r.	200	cz. 3 Okrągła Łąka, Glina
161	Okrągła Łąka		63	budynek mieszkalno - gospodarczy	323	ok. 1910 r.	201	cz. 3 Okrągła Łąka, Glina
162	Okrągła Łąka		63	susznarnia tytoniu	323	ok. 1920 r.	202	cz. 3 Okrągła Łąka, Glina
163	Okrągła Łąka		65	susznarnia tytoniu	312	ok. 1920 r.	204	cz. 3 Okrągła Łąka, Glina
164	Okrągła Łąka		66	budynek mieszkalno - gospodarczy	355	ok. 1880 r.	205	cz. 3 Okrągła Łąka, Glina
165	Okrągła Łąka			cmentarz mennonicki	191	ok. 1800 r.	207	cz. 3 Okrągła Łąka, Glina
166	Okrągła Łąka			cmentarz - miejsce po grobowcu	196/2	ok. 1880 r.	208	cz. 3 Okrągła Łąka, Glina
167	Rusinowo		1	mieszkalny	101/1	ok. 1930 r.	209	cz. 2 Karpiny, Rusinowo
168	Rusinowo		1A	mieszkalny	14/3	ok. 1890 r.	210	cz. 2 Karpiny, Rusinowo
169	Rusinowo		2	mieszkalny	15	ok. 1860 r.	211	cz. 2 Karpiny, Rusinowo
170	Rusinowo		4	mieszkalny	17	ok. 1905 r.	212	cz. 2 Karpiny, Rusinowo
171	Rusinowo		4	gospodarczy	17	ok. 1910 r.	213	cz. 2 Karpiny, Rusinowo
172	Rusinowo		6	gospodarczy	24	1927 r.	214	cz. 2 Karpiny, Rusinowo
173	Rusinowo		6	stodoła	24	ok. 1930 r.	215	cz. 2 Karpiny, Rusinowo
174	Rusinowo		8	szkoła	25	ok. 1925 r.	216	cz. 2 Karpiny, Rusinowo
175	Rusinowo		9	mieszkalny	27	ok. 1925 r.	218	cz. 2 Karpiny, Rusinowo
176	Rusinowo		9	gospodarczy	27	ok. 1925 r.	219	cz. 2 Karpiny, Rusinowo

PROGRAM OPIEKI NAD ZABYTKAMI GMINY SADLINKI na lata 2012-2015

177	Rusinowo		11/11A	mieszkalny	65	ok. 1925 r.	220	cz. 2 Karpiny, Rusinowo
178	Rusinowo		12	budynek mieszkalno - gospodarczy	66	ok. 1925 r.	221	cz. 2 Karpiny, Rusinowo
179	Rusinowo		13	gospodarczy	76/2	ok. 1925 r.	222	cz. 2 Karpiny, Rusinowo
180	Rusinowo		15	mieszkalny	78/2	ok. 1890 r.	223	cz. 2 Karpiny, Rusinowo
181	Rusinowo		15	gospodarczy	78/2	ok. 1925 r.	224	cz. 2 Karpiny, Rusinowo
182	Rusinowo		16	mieszkalny	79/4	ok. 1870 r.	226	cz. 2 Karpiny, Rusinowo
183	Rusinowo		16	gospodarczy	79/4	ok. 1910 r.	227	cz. 2 Karpiny, Rusinowo
184	Rusinowo		20	budynek mieszkalno - gospodarczy	10	ok. 1850 r.	228	cz. 2 Karpiny, Rusinowo
185	Rusinowo		21	budynek mieszkalno - gospodarczy	11/1	ok. 1920 r.	229	cz. 2 Karpiny, Rusinowo
186	Rusinowo		24	mieszkalny	62/9	ok. 1850/1890	230	cz. 2 Karpiny, Rusinowo
187	Rusinowo		25	mieszkalny	56	ok. 1840 r.	232	cz. 2 Karpiny, Rusinowo
188	Rusinowo		25	gospodarczy	56	ok. 1910 r.	233	cz. 2 Karpiny, Rusinowo
189	Rusinowo		25	stodoła	56	ok. 1920 r.	234	cz. 2 Karpiny, Rusinowo
190	Rusinowo		27	budynek mieszkalno - gospodarczy	37/2	ok. 1910 r.	235	cz. 2 Karpiny, Rusinowo
191	Rusinowo			ogniwo obserwacyjne stanowisko - bunkier	14/1	ok. 1944 r.	236	cz. 2 Karpiny, Rusinowo
192	Glina		6	mieszkalny	65/1	ok. 1860 r.	237	cz. 3 Okrągła łąka, Glina
193	Glina		9	stodoła	82/2	ok. 1930 r.	240	cz. 3 Okrągła łąka, Glina
194	Glina		10	mieszkalny	140/2	ok. 1870 r.	241	cz. 3 Okrągła łąka, Glina
195	Glina		10	stodoła	140/2	ok. 1920 r.	242	cz. 3 Okrągła łąka, Glina
196	Glina		10	gospodarczy	140/2	ok. 1925 r.	243	cz. 3 Okrągła łąka, Glina
197	Glina		11	mieszkalny	136/1	ok. 1860 r.	244	cz. 3 Okrągła łąka, Glina
198	Glina		11	stodoła	136/1	ok. 1920 r.	245	cz. 3 Okrągła łąka, Glina
199	Glina		14	budynek mieszkalno - gospodarczy	131	ok. 1880/1910	246	cz. 3 Okrągła łąka, Glina
200	Glina		15	mieszkalny	130	ok. 1930 r.	247	cz. 3 Okrągła łąka, Glina



**PROGRAM OPIEKI NAD ZABYTKAMI GMINY SADLINKI na lata 2012-2015**

201	Glina		25	gospodarczy	207/5	ok. 1920 r.	250	cz. 3 Okrągła Łąka, Glina
202	Glina		25	gospodarczy	207/5	ok. 1920 r.	251	cz. 3 Okrągła Łąka, Glina
203	Glina		26	mieszkalny	208	ok. 1870 r.	252	cz. 3 Okrągła Łąka, Glina
204	Glina		30	mieszkalny	230	ok. 1925 r.	254	cz. 3 Okrągła Łąka, Glina
205	Glina			transformator	161/1	ok. 1920 r.	255	cz. 3 Okrągła Łąka, Glina
206	Glina		30 B	mieszkalny	230	ok. 1840 r.	256	cz. 4 Glina, Grabowo
207	Glina		30 B	suszarnia tytoniu ze stodołą	231/4	ok. 1920 r.	258	cz. 4 Glina, Grabowo
208	Glina		31	mieszkalny	211/1	ok. 1925 r.	259	cz. 4 Glina, Grabowo
209	Glina		31	mieszkalny	211/1	ok. 1930 r.	261	cz. 4 Glina, Grabowo
210	Glina		34 A	mieszkalny	225	ok. 1905 r.	262	cz. 4 Glina, Grabowo
211	Glina		34	inwentarski	225	ok. 1910 r.	263	cz. 4 Glina, Grabowo
212	Glina		34	stodoła	225	ok. 1910 r.	264	cz. 4 Glina, Grabowo
213	Glina		35	mieszkalny	205	ok. 1910 r.	265	cz. 4 Glina, Grabowo
214	Glina		35	stodoła	205	ok. 1930 r.	266	cz. 4 Glina, Grabowo
215	Glina		35	inwentarsko - magazynowy	205	ok. 1910 r.	267	cz. 4 Glina, Grabowo
216	Glina		37	mieszkalny	198	ok. 1910 r.	268	cz. 4 Glina, Grabowo
217	Glina		37	suszarnia tytoniu ze stodołą	198	ok. 1920 r.	269	cz. 4 Glina, Grabowo
218	Glina		37	stodoła	198	ok. 1930 r.	270	cz. 4 Glina, Grabowo
219	Glina		40	inwentarsko - magazynowy	159/2	ok. 1910 r.	271	cz. 4 Glina, Grabowo
220	Glina		43	szkoła	162/11	ok. 1920 r.	273	cz. 4 Glina, Grabowo
221	Glina		43	mieszkalno - magazynowy	162/11	ok. 1930 r.	274	cz. 4 Glina, Grabowo
222	Glina		43	toalety szkolnej budynek	162/11	ok. 1930 r.	275	cz. 4 Glina, Grabowo
223	Glina		45	mieszkalny	119/2	ok. 1910 r.	276	cz. 4 Glina, Grabowo
224	Glina		45	spichlerz	119/2	ok. 1890 r.	277	cz. 4 Glina, Grabowo
225	Glina		48	mieszkalny	83/1	ok. 1880 r.	278	cz. 4 Glina, Grabowo

**PROGRAM OPIEKI NAD ZABYTKAMI GMINY SADLINKI na lata 2012-2015**

226	Glina		48	inwentarsko - magazynowy	83/1	ok. 1900 r.	279	cz. 4 Glina, Grabowo
227	Glina		50	mieszkalny	81	ok. 1880 r.	280	cz. 4 Glina, Grabowo
228	Glina		50	inwentarsko - magazynowy	81	ok. 1900 r.	282	cz. 4 Glina, Grabowo
229	Glina		50	inwentarsko - magazynowy	81	ok. 1910 r.	283	cz. 4 Glina, Grabowo
230	Glina		52	mieszkalny	31	ok. 1910 r.	284	cz. 4 Glina, Grabowo
231	Glina		53	mieszkalny	33	ok. 1910 r.	285	cz. 4 Glina, Grabowo
232	Glina		55	inwentarsko - magazynowy	48/2	ok. 1910 r.	286	cz. 4 Glina, Grabowo
233	Glina		1	mieszkalny	10/1	ok. 1910 r.	287	cz. 4 Glina, Grabowo
234	Glina		1	stodoła	10/1	ok. 1910 r.	288	cz. 4 Glina, Grabowo
235	Glina		obok 55	transformator	107/9	ok. 1920 r.	290	cz. 4 Glina, Grabowo
236	Grabowo		1	mieszkalny	9	ok. 1895 r.	291	cz. 4 Glina, Grabowo
237	Grabowo		1	inwentarsko - magazynowy	9	ok. 1910 r.	292	cz. 4 Glina, Grabowo
238	Grabowo		1	kuźnia	9	ok. 1910 r.	293	cz. 4 Glina, Grabowo
239	Grabowo		8	mieszkalny	34	ok. 1905 r.	294	cz. 4 Glina, Grabowo
240	Grabowo		14	mieszkalny	45	ok. 1925 r.	295	cz. 4 Glina, Grabowo
241	Grabowo		15	mieszkalny	64	ok. 1910 r.	296	cz. 4 Glina, Grabowo
242	Grabowo		17	inwentarsko - magazynowy	136	ok. 1930 r.	297	cz. 4 Glina, Grabowo
243	Grabowo		b. nr	mieszkalny	15	ok. 1910 r.	298	cz. 4 Glina, Grabowo
244	Grabowo			cmentarz	29	ok. 1860 r.	299	cz. 4 Glina, Grabowo
245	Kaniczki		1	mieszkalny	149/1	ok. 1910 r.	300	cz. 5 Kaniczki
246	Kaniczki		3	mieszkalny	74	ok. 1930 r.	301	cz. 5 Kaniczki
247	Kaniczki		4	mieszkalny	3/1	1913 r.	302	cz. 5 Kaniczki
248	Kaniczki		4	inwentarsko - magazynowy nr 1	3/1	1913 r.	303	cz. 5 Kaniczki
249	Kaniczki		4	inwentarsko - magazynowy nr 2	3/1	1924 r.	304	cz. 5 Kaniczki

**PROGRAM OPIEKI NAD ZABYTKAMI GMINY SADLINKI na lata 2012-2015**

250	Kaniczki		14	mieszkalny	80	ok. 1880 r.	308	cz. 5 Kaniczki
251	Kaniczki		14	element ogrodzenia posesji	80	ok. 1880 r.	309	cz. 5 Kaniczki
252	Kaniczki		14	inwentarsko - magazynowy	80, 82	ok. 1920 r.	310	cz. 5 Kaniczki
253	Kaniczki		14	inwentarski	81	ok. 1900 r.	311	cz. 5 Kaniczki
254	Kaniczki		21	budynek mieszkalno - gospodarczy podcieniowy	41	ok. 1820 r.	312	cz. 5 Kaniczki
255	Kaniczki		22	budynek mieszkalno - gospodarczy	43	ok. 1910 r.	313	cz. 5 Kaniczki
256	Kaniczki		22	stodoła	43	ok. 1920 r.	314	cz. 5 Kaniczki
257	Kaniczki		23	mieszkalny	43	ok. 1880 r.	315	cz. 5 Kaniczki
258	Kaniczki		25	budynek mieszkalno - gospodarczy	15	ok. 1870 r.	316	cz. 5 Kaniczki
259	Kaniczki		25	kuźnia	15	1931 r.	317	cz. 5 Kaniczki
260	Kaniczki		31	mieszkalny	49	ok. 1840 r.	318	cz. 5 Kaniczki
261	Kaniczki		32	szkoła	92/2	ok. 1930 r.	319	cz. 5 Kaniczki
262	Kaniczki		32	gospodarczy	92/2	ok. 1890 r.	320	cz. 5 Kaniczki
263	Kaniczki		36	budynek mieszkalno - gospodarczy	165	ok. 1890 r.	322	cz. 5 Kaniczki
264	Kaniczki		36	gospodarczy	127/5, 127/6	ok. 1930 r.	323	cz. 5 Kaniczki
265	Kaniczki		39	budynek mieszkalno - gospodarczy	134/1	ok. 1910 r.	326	cz. 5 Kaniczki
266	Kaniczki		40	budynek mieszkalno - gospodarczy	100/1	ok. 1913 r.	327	cz. 5 Kaniczki
267	Kaniczki		41	budynek mieszkalno - gospodarczy	98/1, 98/2	ok. 1925 r.	328	cz. 5 Kaniczki
268	Kaniczki		43	mieszkalny	303	ok. 1880 r.	329	cz. 5 Kaniczki
269	Kaniczki		43	gospodarczy - piwnica	303	ok. 1900 r.	330	cz. 5 Kaniczki
270	Kaniczki		49	budynek mieszkalno - gospodarczy	54	ok. 1860 r.	331	cz. 5 Kaniczki
271	Kaniczki		50	budynek mieszkalno - gospodarczy	59/2	ok. 1910 r.	332	cz. 5 Kaniczki
272	Kaniczki		50	inwentarski	59/2	ok. 1910 r.	333	cz. 5 Kaniczki

**PROGRAM OPIEKI NAD ZABYTKAMI GMINY SADLINKI na lata 2012-2015**

273	Kaniczki		50	magazynowy	59/2	ok. 1910 r.	334	cz. 5 Kaniczki
274	Kaniczki		50	kuźnia	59/2	ok. 1910 r.	335	cz. 5 Kaniczki
275	Kaniczki		50	wjazdowa brama do gospodarstwa	59/2	ok. 1910 r.	336	cz. 5 Kaniczki
276	Kaniczki		50	park przydomowy	59/2	1 poł. XIX w.	337	cz. 5 Kaniczki
277	Kaniczki		52	budynek mieszkalno - gospodarczy	58	ok. 1925 r.	339	cz. 5 Kaniczki
278	Kaniczki		54	mieszkalny	63, 64/3	ok. 1880 r.	340	cz. 5 Kaniczki
279	Kaniczki		54	wjazdowa brama	63, 64/3	ok. 1910 r.	341	cz. 5 Kaniczki
280	Kaniczki		55	budynek mieszkalno - gospodarczy	70/1, 70/2	ok. 1880 r.	342	cz. 5 Kaniczki
281	Kaniczki		55	spichlerz	70/2, 71/1	ok. 1890 r.	343	cz. 5 Kaniczki
282	Kaniczki		56	budynek mieszkalno - gospodarczy	28	ok. 1860 r.	344	cz. 5 Kaniczki
283	Kaniczki		57	budynek mieszkalno - gospodarczy	29	ok. 1890 r.	345	cz. 5 Kaniczki
284	Kaniczki		61	budynek mieszkalno - gospodarczy	32/1	ok. 1890 r.	346	cz. 5 Kaniczki
285	Kaniczki		65	mieszkalny	108/1, 109/2	ok. 1900 r.	347	cz. 5 Kaniczki
286	Kaniczki		65	inwentarski	108/1, 109/2	ok. 1930 r.	348	cz. 5 Kaniczki
287	Kaniczki		65	ogród	108/1, 109/2	ok. 1900 r.	350	cz. 5 Kaniczki
288	Kaniczki		67	mieszkalny	72	ok. 1930 r.	351	cz. 5 Kaniczki
289	Kaniczki		68	mieszkalny	73/1	ok. 1930 r.	352	cz. 5 Kaniczki
290	Kaniczki		69	mieszkalny	110/2	ok. 1930 r.	353	cz. 5 Kaniczki
291	Kaniczki		obok 25	mieszkalny	16	ok. 1840/1930	354	cz. 5 Kaniczki
292	Kaniczki		obok 56	budynek mieszkalno - gospodarczy	28	ok. 1930 r.	355	cz. 5 Kaniczki
293	Kaniczki		b nr	mieszkalny	7	ok. 1880 r.	356	cz. 5 Kaniczki
294	Kaniczki		obok 4	budynek mieszkalno - gospodarczy wałowego	1	ok. 1910 r.	357	cz. 5 Kaniczki
295	Kaniczki		w centrum	transformator	64/1, 65/1	ok. 1920 r.	358	cz. 5 Kaniczki

PROGRAM OPIEKI NAD ZABYTKAMI GMINY SADLINKI na lata 2012-2015

296	Kaniczki		południowa część wsi	transformator	83/1	ok. 1920 r.	359	cz. 5 Kaniczki
297	Kaniczki			cmentarz	65/1	poł. XIX w.	360	cz. 5 Kaniczki
298	Nebrowo Małe		7	mieszkalny	126	ok. 1920 r.	361	cz. 4 Glina, Grabowo, Nebrowo Małe
299	Nebrowo Małe		7	inwentarski	126	ok. 1930 r.	362	cz. 4 Glina, Grabowo, Nebrowo Małe
300	Nebrowo Małe		18	budynek mieszkalno - gospodarczy	141/1	ok. 1910 r.	363	cz. 4 Glina, Grabowo, Nebrowo Małe
301	Nebrowo Małe		18	gospodarczo - magazynowy	141/1, 141/2	ok. 1920 r.	364	cz. 4 Glina, Grabowo, Nebrowo Małe
302	Nebrowo Małe		19	mieszkalny	142/4, 142/6	ok. 1925 r.	365	cz. 4 Glina, Grabowo, Nebrowo Małe
303	Nebrowo Małe		19	stodoła	142/4, 142/6	ok. 1930 r.	366	cz. 4 Glina, Grabowo, Nebrowo Małe
304	Nebrowo Małe		26	mieszkalny	36/4	1907 r.	367	cz. 4 Glina, Grabowo, Nebrowo Małe
305	Nebrowo Małe		27	mieszkalny	33	ok. 1905 r.	368	cz. 4 Glina, Grabowo, Nebrowo Małe
306	Nebrowo Małe		27	gospodarczy	33	ok. 1905 r.	369	cz. 4 Glina, Grabowo, Nebrowo Małe
307	Nebrowo Małe		28	mieszkalny	53/1, 54/1, 238	ok. 1930 r.	370	cz. 4 Glina, Grabowo, Nebrowo Małe
308	Nebrowo Małe		28	gospodarczy	53/1, 54/1, 238	ok. 1905 r.	371	cz. 4 Glina, Grabowo, Nebrowo Małe
309	Nebrowo Małe		29/29 A	mieszkalny	53/1, 54/1, 238	ok. 1930 r.	372	cz. 4 Glina, Grabowo, Nebrowo Małe
310	Nebrowo Małe		31	mieszkalny	48, 49	ok. 1900 r.	373	cz. 4 Glina, Grabowo, Nebrowo Małe
311	Nebrowo Małe		37	gospodarczo - spichlerzowo - inwentarski	27/1	ok. 1910 r.	375	cz. 4 Glina, Grabowo, Nebrowo



PROGRAM OPIEKI NAD ZABYTKAMI GMINY SADLINKI na lata 2012-2015

								Małe
312	Nebrowo Małe		17	zlewnia mleka	138/3, 138/5, 138/6, 138/9, 138/2	ok. 1935 r.	377	cz. 4 Glina, Grabowo, Nebrowo Małe
313	Nebrowo Małe		nr 2 południe wsi	transformator	221/1	ok. 1915 r.	378	cz. 4 Glina, Grabowo, Nebrowo Małe
314	Nebrowo Małe		na północy wsi	transformator	35/1	ok. 1915 r.	379	cz. 4 Glina, Grabowo, Nebrowo Małe
315	Wiśliny		3	mieszkalny	44, 45	ok. 1910 r.	380	cz. 4 Glina, Grabowo
316	Wiśliny		3	gospodarczy	44, 45	ok. 1915 r.	381	cz. 4 Glina, Grabowo
317	Wiśliny		5	mieszkalny	164, 165	ok. 1910 r.	382	cz. 4 Glina, Grabowo
318	Wiśliny		6	inwentarsko - magazynowy	53	ok. 1935 r.	383	cz. 4 Glina, Grabowo
319	Wiśliny		7	mieszkalny	39/1, 39/2	ok. 1870 r.	384	cz. 4 Glina, Grabowo
320	Wiśliny		11	mieszkalny	59	ok. 1920 r.	386	cz. 4 Glina, Grabowo
321	Wiśliny		12	inwentarsko - gospodarczy	36	1917 r.	387	cz. 4 Glina, Grabowo
322	Wiśliny		13	mieszkalny	35/4	ok. 1880 r.	388	cz. 4 Glina, Grabowo
323	Wiśliny		14	mieszkalny	128, 129	ok. 1910 r.	389	cz. 4 Glina, Grabowo
324	Wiśliny		27	mieszkalny	28/3	ok. 1920 r.	392	cz. 4 Glina, Grabowo
325	Wiśliny		28	mieszkalny	4	ok. 1880 r.	393	cz. 4 Glina, Grabowo
326	Wiśliny		31	mieszkalny	2	ok. 1890 r.	395	cz. 4 Glina, Grabowo
327	Wiśliny		33	mieszkalny	103	ok. 1890 r.	396	cz. 4 Glina, Grabowo
328	Wiśliny		34	mieszkalny	103	ok. 1880 r.	397	cz. 4 Glina, Grabowo
329	Wiśliny		34	gospodarczy	103	ok. 1915 r.	398	cz. 4 Glina, Grabowo
330	Wiśliny		b. nr	mieszkalny	283/1	ok. 1860 r.	399	cz. 4 Glina, Grabowo
331	Wiśliny		35	mieszkalny	84, 85	ok. 1860 r.	400	cz. 4 Glina, Grabowo

**PROGRAM OPIEKI NAD ZABYTKAMI GMINY SADLINKI na lata 2012-2015**

332	Wiśliny		36	mieszkalny	11, 12	ok. 1930 r.	402	cz. 4 Glina, Grabowo
333	Wiśliny		37	mieszkalny	10	ok. 1900 r.	403	cz. 4 Glina, Grabowo
334	Wiśliny		38	mieszkalny	89	ok. 1920 r.	404	cz. 4 Glina, Grabowo
335	Wiśliny		39	mieszkalny	94	ok. 1905 r.	405	cz. 4 Glina, Grabowo
336	Wiśliny		39	gospodarczy	94	ok. 1910 r.	406	cz. 4 Glina, Grabowo
337	Wiśliny		40	mieszkalny	2	ok. 1890 r.	407	cz. 4 Glina, Grabowo
338	Wiśliny		41	mieszkalny	5	ok. 1840 r.	408	cz. 4 Glina, Grabowo
339	Wiśliny		42	mieszkalny	6/2	ok. 1905 r.	409	cz. 4 Glina, Grabowo
340	Wiśliny		43	budynek mieszkalno - gospodarczy	8/2, 9/2	ok. 1880 r.	410	cz. 4 Glina, Grabowo
341	Wiśliny			mieszkalny - bez numeru 1	32/4	ok. 1930 r.	411	cz. 4 Glina, Grabowo
342	Wiśliny			mieszkalny - bez numeru 2	26/2	ok. 1930 r.	412	cz. 4 Glina, Grabowo
343	Wiśliny			mieszkalny - bez numeru 3	25/1	ok. 1910 r.	413	cz. 4 Glina, Grabowo
344	Wiśliny			budynek mieszkalno - gospodarczy	87/2	ok. 1880 r.	414	cz. 4 Glina, Grabowo
345	Wiśliny			transformator	24/1	ok. 1920 r.	416	cz. 4 Glina, Grabowo
346	Olszanica		3	mieszkalny	268/1	ok. 1910 r.	421	cz. 4 Glina, Grabowo
347	Olszanica		6	suszarnia tytoniu	238	ok. 1910 r.	424	cz. 4 Glina, Grabowo
348	Olszanica		8	mieszkalny	166/7	ok. 1930 r.	426	cz. 4 Glina, Grabowo
349	Olszanica		9	mieszkalny	165/1	ok. 1920 r.	427	cz. 4 Glina, Grabowo
350	Olszanica		9	suszarnia tytoniu	165/1	ok. 1910 r.	428	cz. 4 Glina, Grabowo
351	Olszanica		10	mieszkalny	164/2	ok. 1920 r.	429	cz. 4 Glina, Grabowo
352	Olszanica		10	gospodarczy	164/2	ok. 1930 r.	430	cz. 4 Glina, Grabowo
353	Olszanica		10	stodoła	164/2	ok. 1930 r.	431	cz. 4 Glina, Grabowo
354	Olszanica		11	mieszkalny	249	1928 r.	432	cz. 4 Glina, Grabowo
355	Olszanica		11	gospodarczy	249	ok. 1930 r.	433	cz. 4 Glina, Grabowo
356	Olszanica		11	suszarnia tytoniu	249	ok. 1930 r.	434	cz. 4 Glina, Grabowo

**PROGRAM OPIEKI NAD ZABYTKAMI GMINY SADLINKI na lata 2012-2015**

357	Olszanica		13	budynek mieszkalno - gospodarczy	247/2	ok. 1900 r.	435	cz. 4 Glina, Grabowo
358	Olszanica		13	susznarnia tytoniu	247/2	ok. 1910 r.	436	cz. 4 Glina, Grabowo
359	Olszanica		15	mieszkalny	161, 162	1931 r.	437	cz. 4 Glina, Grabowo
360	Olszanica		15	gospodarczy	161, 162	ok. 1910 r.	438	cz. 4 Glina, Grabowo
361	Olszanica		15	stodoła	161, 162	ok. 1930 r.	439	cz. 4 Glina, Grabowo
362	Olszanica		18	mieszkalny	69/1	1931 r.	441	cz. 4 Glina, Grabowo
363	Olszanica		18	gospodarczy	69/1	ok. 1930 r.	442	cz. 4 Glina, Grabowo
364	Olszanica		18	susznarnia tytoniu	69/1	ok. 1930 r.	443	cz. 4 Glina, Grabowo
365	Olszanica		19	mieszkalny	158	ok. 1930 r.	444	cz. 4 Glina, Grabowo
366	Olszanica		19	susznarnia tytoniu	158	ok. 1930 r.	445	cz. 4 Glina, Grabowo
367	Olszanica		20	mieszkalny	159	1933 r.	446	cz. 4 Glina, Grabowo
368	Olszanica		20	susznarnia tytoniu	159	ok. 1930 r.	447	cz. 4 Glina, Grabowo
369	Olszanica		21	budynek mieszkalno - gospodarczy	160	ok. 1930 r.	448	cz. 4 Glina, Grabowo
370	Olszanica		21	susznarnia tytoniu	160	ok. 1930 r.	449	cz. 4 Glina, Grabowo
371	Olszanica		22	mieszkalny	76	ok. 1930 r.	450	cz. 4 Glina, Grabowo
372	Olszanica		22	stodoła	76	ok. 1930 r.	451	cz. 4 Glina, Grabowo
373	Olszanica		22	susznarnia tytoniu	76	ok. 1930 r.	452	cz. 4 Glina, Grabowo
374	Olszanica		24	mieszkalny	167, 168	ok. 1930 r.	453	cz. 4 Glina, Grabowo
375	Olszanica		24	stodoła	167, 168	ok. 1930 r.	454	cz. 4 Glina, Grabowo
376	Olszanica		24	gospodarczy	167, 168	1926 r.	455	cz. 4 Glina, Grabowo
377	Olszanica		25	mieszkalny	169/6	ok. 1930 r.	456	cz. 4 Glina, Grabowo
378	Olszanica		25	gospodarczy	169/6	ok. 1930 r.	457	cz. 4 Glina, Grabowo
379	Olszanica		27	budynek mieszkalno - gospodarczy	172/1	ok. 1920 r.	458	cz. 4 Glina, Grabowo
380	Olszanica		27	mieszkalny	172/1	ok. 1840 r.	459	cz. 4 Glina, Grabowo
381	Olszanica		27	gospodarczy	172/1	ok. 1910 r.	460	cz. 4 Glina, Grabowo

PROGRAM OPIEKI NAD ZABYTKAMI GMINY SADLINKI na lata 2012-2015

382	Olszanica		27	susznarnia tytoniu	172/1	ok. 1910 r.	461	cz. 4 Glina, Grabowo
383	Olszanica		28	susznarnia tytoniu	173	ok. 1920 r.	462	cz. 4 Glina, Grabowo
384	Olszanica		28	gospodarczy	173	ok. 1915 r.	463	cz. 4 Glina, Grabowo
385	Olszanica		29	budynek mieszkalno - gospodarczy	175/1	ok. 1920 r.	464	cz. 4 Glina, Grabowo
386	Olszanica		31	susznarnia tytoniu	177	ok. 1920 r.	465	cz. 4 Glina, Grabowo
387	Olszanica		36	budynek mieszkalno - gospodarczy	184/1	ok. 1930 r.	466	cz. 4 Glina, Grabowo
388	Olszanica		36	susznarnia tytoniu	184/1	ok. 1920 r.	467	cz. 4 Glina, Grabowo
389	Olszanica		38	gospodarczy	189/1, 190	ok. 1915 r.	468	cz. 4 Glina, Grabowo
390	Olszanica		38	mieszkalny	189/1, 190	ok. 1915 r.	469	cz. 4 Glina, Grabowo
391	Olszanica		39	mieszkalny	192	ok. 1930 r.	470	cz. 4 Glina, Grabowo
392	Olszanica		39	gospodarczy	192	ok. 1930 r.	471	cz. 4 Glina, Grabowo
393	Olszanica		41	mieszkalny	132/1	ok. 1925 r.	472	cz. 4 Glina, Grabowo
394	Olszanica		41	gospodarczy	132/1	1927 r.	473	cz. 4 Glina, Grabowo
395	Olszanica		41	susznarnia tytoniu	132/1	ok. 1930 r.	474	cz. 4 Glina, Grabowo
396	Olszanica		42 - 3	szkoła z częścią mieszkalną	134/2	ok. 1925 r.	475	cz. 4 Glina, Grabowo
397	Olszanica		42 - 3	gospodarczy	134/2	ok. 1925 r.	476	cz. 4 Glina, Grabowo
398	Olszanica		43	mieszkalny	136	1923 r.	477	cz. 4 Glina, Grabowo
399	Olszanica		43	gospodarczy	136	ok. 1925 r.	478	cz. 4 Glina, Grabowo
400	Olszanica		47	mieszkalny	140	ok. 1925 r.	479	cz. 4 Glina, Grabowo
401	Olszanica		49	mieszkalny	213	ok. 1920 r.	481	cz. 4 Glina, Grabowo
402	Olszanica		49	susznarnia tytoniu	213	ok. 1920 r.	482	cz. 4 Glina, Grabowo
403	Olszanica		50	mieszkalny	215	1928 r.	483	cz. 4 Glina, Grabowo
404	Olszanica		50	susznarnia tytoniu	215	ok. 1930 r.	484	cz. 4 Glina, Grabowo
405	Olszanica		51	mieszkalny	218	ok. 1920 r.	485	cz. 4 Glina, Grabowo
406	Olszanica		51	gospodarczy	218	ok. 1925 r.	487	cz. 4 Glina, Grabowo

**PROGRAM OPIEKI NAD ZABYTKAMI GMINY SADLINKI na lata 2012-2015**

407	Olszanica		54	mieszkalny	222	ok. 1890 r.	491	cz. 4 Glina, Grabowo
408	Olszanica		55	susznarnia tytoniu	226	ok. 1920 r.	492	cz. 4 Glina, Grabowo
409	Olszanica		55	gospodarczy	226	ok. 1910 r.	493	cz. 4 Glina, Grabowo
410	Olszanica		56	mieszkalny	228	ok. 1910 r.	494	cz. 4 Glina, Grabowo
411	Olszanica		58	mieszkalny	230/1	ok. 1920 r.	495	cz. 4 Glina, Grabowo
412	Olszanica		58	susznarnia tytoniu	230/1	ok. 1920 r.	496	cz. 4 Glina, Grabowo
413	Olszanica		62	stodoła	237/7	ok. 1930 r.	498	cz. 4 Glina, Grabowo
414	Olszanica		66	mieszkalny	318/4	ok. 1910 r.	499	cz. 4 Glina, Grabowo
415	Olszanica		66	susznarnia tytoniu nr 1	318/4	ok. 1920 r.	500	cz. 4 Glina, Grabowo
416	Olszanica		66	susznarnia tytoniu nr 2	318/4	ok. 1920 r.	501	cz. 4 Glina, Grabowo
417	Olszanica		69	susznarnia tytoniu	311/2	ok. 1920 r.	502	cz. 4 Glina, Grabowo
418	Olszanica		71	mieszkalny	310/5	ok. 1930 r.	503	cz. 4 Glina, Grabowo
419	Olszanica		72	susznarnia tytoniu	309/4	ok. 1930 r.	505	cz. 4 Glina, Grabowo
420	Olszanica		73	susznarnia tytoniu	223	ok. 1930 r.	506	cz. 4 Glina, Grabowo
421	Olszanica		76	budynek mieszkalno - gospodarczy	217/2	ok. 1840 r.	507	cz. 4 Glina, Grabowo
422	Olszanica			cmentarz	320	ok. 1800 r.	509	4 GRUBY TOM
423	Białki		1	budynek mieszkalno - gospodarczy	111	ok. 1910 r.	509	cz. 8 Białki
424	Białki		2	biurowo - mieszkalny	113/1	ok. 1895 r.	510	cz. 8 Białki
425	Białki		3	budynek mieszkalno - gospodarczy	112	ok. 1900 r.	511	cz. 8 Białki
426	Białki		4	magazynowy	107/10	ok. 1910 r.	512	cz. 8 Białki
427	Białki		8	susznarnia tytoniu	302	ok. 1910 r.	518	cz. 8 Białki
428	Białki		8	inwentarski	302	ok. 1920 r.	520	cz. 8 Białki
429	Białki		9	susznarnia tytoniu	119	ok. 1920 r.	522	cz. 8 Białki
430	Białki		9	gospodarczy	119	ok. 1920 r.	523	cz. 8 Białki
431	Białki		14	mieszkalny	138/1	ok. 1920 r.	524	cz. 8 Białki



**PROGRAM OPIEKI NAD ZABYTKAMI GMINY SADLINKI na lata 2012-2015**

432	Białki		15	mieszkalny	139/5, 139/6	ok. 1910 r.	525	cz. 8 Białki
433	Białki		16	budynek mieszkalno - gospodarczy	18	ok. 1910 r.	526	cz. 8 Białki
434	Białki		30	mieszkalny	58/2	ok. 1930 r.	532	cz. 8 Białki
435	Białki		34	mieszkalny	59/8	ok. 1930 r.	533	cz. 8 Białki
436	Białki		35	mieszkalny	59/9	ok. 1930 r.	534	cz. 8 Białki
437	Białki		36	mieszkalny	59/7	ok. 1930 r.	535	cz. 8 Białki
438	Białki		37	mieszkalny	59/6	ok. 1930 r.	536	cz. 8 Białki
439	Białki		38	gospodarczy	170	ok. 1910 r.	537	cz. 8 Białki
440	Białki		38	browar	50/2	ok. 1880 r.	538	cz. 8 Białki
441	Białki		39	młyn wodny	215	ok. 1920 r.	539	cz. 8 Białki
442	Białki		39	obora	215	ok. 1910 r.	540	cz. 8 Białki
443	Białki		39	jaz wodny	215	1938 r.	542	cz. 8 Białki
444	Białki		40	suszarnia tytoniu	206/1	ok. 1920 r.	543	cz. 8 Białki
445	Białki		42	mieszkalny	166/7	ok. 1880 r.	544	cz. 8 Białki
446	Białki		43	mieszkalny	165/1	ok. 1910 r.	545	cz. 8 Białki
447	Białki		46	mieszkalny	17/7	ok. 1880 r.	548	cz. 8 Białki
448	Białki		49	mieszkalny	164	ok. 1880 r.	550	cz. 8 Białki
449	Białki		50	budynek mieszkalno - gospodarczy	162/1	ok. 1900 r.	553	cz. 8 Białki
450	Białki		53	budynek mieszkalno - gospodarczy	158	ok. 1910 r.	554	cz. 8 Białki
451	Białki		54	mieszkalny	236	ok. 1900 r.	555	cz. 8 Białki
452	Białki		55	budynek mieszkalno - gospodarczy	156/1	ok. 1900 r.	556	cz. 8 Białki
453	Białki		57	handlowo - mieszkalny	242, 243/2, 182	ok. 1890/1910	557	cz. 8 Białki
454	Białki		58	mieszkalny	154/5	ok. 1930 r.	558	cz. 8 Białki
455	Białki		61	mieszkalny	152/6	ok. 1905 r.	559	cz. 8 Białki

**PROGRAM OPIEKI NAD ZABYTKAMI GMINY SADLINKI na lata 2012-2015**

456	Białki		61	susznarnia tytoniu	152/6, 105/6	ok. 1920 r.	560	cz. 8 Białki
457	Białki		61	młyn	152/6	ok. 1905 r.	561	cz. 8 Białki
458	Białki		61	piekarnia	151, 152/6	ok. 1910 r.	562	cz. 8 Białki
459	Białki		62	budynek mieszkalno - gospodarczy	149/6	ok. 1915 r.	563	cz. 8 Białki
460	Białki		62	magazynowo - gospodarczy	149/6	ok. 1915 r.	564	cz. 8 Białki
461	Białki		65	mieszkalny	92/6,93/3	1905 r	565	cz. 8 Białki
462	Białki		67	susznarnia tytoniu	86/2	ok. 1920 r.	567	cz. 8 Białki
463	Białki		72	gospodarczy	12	ok. 1915 r.	569	cz. 8 Białki
464	Białki		72	susznarnia tytoniu	8	ok. 1920 r.	570	cz. 8 Białki
465	Białki			susznarnia tytoniu		ok. 1920 r.	571	cz. 8 Białki
466	Białki		70	mieszkalny	3/1, 4/4	1932 r.	572	cz. 8 Białki
467	Białki			most drogowy	105/6	ok. 1900 r.	574	cz. 8 Białki
468	Białki			most kolejowy	135	ok. 1880/1900	575	cz. 8 Białki
469	Białki			cmentarz w Białki	44/2	XIX w.	576	cz. 8 Białki
470	Białki			cmentarz majątku Boggusch	50/1	XIX w.	577	cz. 8 Białki
471	Nebrowo Wielkie		1	mieszkalny	147	ok. 1880 r.	578	cz. 8 Nebrowo Wielkie
472	Nebrowo Wielkie		1	gospodarczy	147	ok. 1930 r.	579	cz. 8 Nebrowo Wielkie
473	Nebrowo Wielkie		2	mieszkalny	211/3	ok. 1920 r.	580	cz. 8 Nebrowo Wielkie
474	Nebrowo Wielkie		2	gospodarczy	211/4	ok. 1930 r.	581	cz. 8 Nebrowo Wielkie
475	Nebrowo Wielkie		3	mieszkalny	210/1	1906 r.	582	cz. 8 Nebrowo Wielkie
476	Nebrowo Wielkie		3	gospodarczy	210/2	ok. 1910 r.	583	cz. 8 Nebrowo Wielkie
477	Nebrowo Wielkie		5	mieszkalny	209/4	ok. 1910 r.	584	cz. 8 Nebrowo Wielkie
478	Nebrowo Wielkie		6	budynek mieszkalno - gospodarczy	146	ok. 1890 r.	585	cz. 8 Nebrowo Wielkie
479	Nebrowo Wielkie		7	plebanii budynek	162	ok. 1928 r.	586	cz. 8 Nebrowo Wielkie
480	Nebrowo Wielkie		8	gospodarczy	160/5	ok. 1910 r.	587	cz. 8 Nebrowo Wielkie

**PROGRAM OPIEKI NAD ZABYTKAMI GMINY SADLINKI na lata 2012-2015**

481	Nebrowo Wielkie		9	mieszkalny	160/4	ok. 1910 r.	588	cz. 8 Nebrowo Wielkie
482	Nebrowo Wielkie		11	mieszkalny	143/1	ok. 1920 r.	589	cz. 8 Nebrowo Wielkie
483	Nebrowo Wielkie		11	gospodarczy nr 1	143/1	ok. 1910 r.	590	cz. 8 Nebrowo Wielkie
484	Nebrowo Wielkie		11	gospodarczy nr 2	143/1	ok. 1920 r.	591	cz. 8 Nebrowo Wielkie
485	Nebrowo Wielkie		11	mieszkalny	143/1	ok. 1910 r.	592	cz. 8 Nebrowo Wielkie
486	Nebrowo Wielkie		14	restauracyjno - hotelowy	140/1	ok. 1880/1910	593	cz. 8 Nebrowo Wielkie
487	Nebrowo Wielkie		14 A	mieszkalny	155/1	ok. 1905 r.	594	cz. 8 Nebrowo Wielkie
488	Nebrowo Wielkie		16	mieszkalny	153/4	ok. 1910 r.	596	cz. 8 Nebrowo Wielkie
489	Nebrowo Wielkie		17	mieszkalny	151/5	ok. 1910 r.	595	cz. 8 Nebrowo Wielkie
490	Nebrowo Wielkie		17	młyn	151/5	ok. 1910 r.	597	cz. 8 Nebrowo Wielkie
491	Nebrowo Wielkie		18	mieszkalny	151/4	ok. 1910 r.	598	cz. 8 Nebrowo Wielkie
492	Nebrowo Wielkie		18	gospodarczy	151/4	ok. 1020	599	cz. 8 Nebrowo Wielkie
493	Nebrowo Wielkie		19	mieszkalny	138/2	ok. 1870/1910	600	cz. 8 Nebrowo Wielkie
494	Nebrowo Wielkie		20	mieszkalny	150/1	ok. 1910 r.	601	cz. 8 Nebrowo Wielkie
495	Nebrowo Wielkie		22	plebania	148/1	ok. 1910 r.	603	cz. 8 Nebrowo Wielkie
496	Nebrowo Wielkie		22	gospodarczy	148/1	ok. 1930 r.	604	cz. 8 Nebrowo Wielkie
497	Nebrowo Wielkie		27	mieszkalny	67	ok. 1840 r.	606	cz. 8 Nebrowo Wielkie
498	Nebrowo Wielkie		29	budynek mieszkalno - gospodarczy	40	ok. 1930 r.	607	cz. 8 Nebrowo Wielkie
499	Nebrowo Wielkie		30	mieszkalny	64	ok. 1840 r.	608	cz. 8 Nebrowo Wielkie
500	Nebrowo Wielkie		33	budynek mieszkalno - gospodarczy	37	1901 r.	609	cz. 8 Nebrowo Wielkie
501	Nebrowo Wielkie		35	mieszkalny	16 / 1	ok. 1860 r.	610	cz. 8 Nebrowo Wielkie
502	Nebrowo Wielkie		47	mieszkalny	59/6, 60	1912 r.	611	cz. 8 Nebrowo Wielkie
503	Nebrowo Wielkie			kościół parafialny pw. NMP Królowej Polski	137/1	1747 r.	612	cz. 8 Nebrowo Wielkie
504	Nebrowo Wielkie			kaplica pw św. Wojciecha	161	1928 r.	613	cz. 8 Nebrowo Wielkie
505	Nebrowo Wielkie			cmentarz wsi Nebrowo Wielkie i Małe	111, 112	1 poł. XIX w.	614	cz. 8 Nebrowo Wielkie

**PROGRAM OPIEKI NAD ZABYTKAMI GMINY SADLINKI na lata 2012-2015**

506	Sadlinki	Grudziądzka	3	mieszkalny	291/15	ok. 1910 r.	615	cz. 8 Sadlinki
507	Sadlinki	Grudziądzka	4	mieszkalny	280/5	ok. 1930 r.	616	cz. 8 Sadlinki
508	Sadlinki	Grudziądzka	9	mieszkalny	482/1	ok. 1920 r.	619	cz. 8 Sadlinki
509	Sadlinki	Kwidzyńska	2	budynek mieszkalno - gospodarczy	19/1	ok. 1890 r.	621	cz. 8 Sadlinki
510	Sadlinki	Kwidzyńska	5	mieszkalny	71	ok. 1930 r.	622	cz. 8 Sadlinki
511	Sadlinki	Kwidzyńska	3	gospodarczy	25/2	ok. 1930 r.	623	cz. 8 Sadlinki
512	Sadlinki	Kwidzyńska	6	mieszkalny	77/3	ok. 1930 r.	624	cz. 8 Sadlinki
513	Sadlinki	Kwidzyńska	6	gospodarczy	77/3	ok. 1930 r.	625	cz. 8 Sadlinki
514	Sadlinki	Kwidzyńska	10	mieszkalny	92/2	ok. 1930 r.	626	cz. 8 Sadlinki
515	Sadlinki	Kwidzyńska	10	gospodarczy	92/2	ok. 1930 r.	627	cz. 8 Sadlinki
516	Sadlinki	Kwidzyńska	10	gospodarczy	92/2	ok. 1930 r.	628	cz. 8 Sadlinki
517	Sadlinki	Kwidzyńska	13	mieszkalny	203/4	ok. 1920 r.	629	cz. 8 Sadlinki
518	Sadlinki	Kwidzyńska	14	mieszkalny	197/2	ok. 1930 r.	630	cz. 8 Sadlinki
519	Sadlinki	Kwidzyńska	14	gospodarczy	197/2	ok. 1930 r.	631	cz. 8 Sadlinki
520	Sadlinki	Kwidzyńska	15	mieszkalny	203/4	ok. 1910 r.	632	cz. 8 Sadlinki
521	Sadlinki	Kwidzyńska	16	mieszkalny	203/4	ok. 1910 r.	633	cz. 8 Sadlinki
522	Sadlinki	Kwidzyńska	koło dworca PKP	mieszkalny	203/4	ok. 1890 r.	634	cz. 8 Sadlinki
523	Sadlinki	Kwidzyńska		biurowo - mieszkalny	205/1	ok. 1900 r.	635	cz. 8 Sadlinki
524	Sadlinki	Kwidzyńska	22	mieszkalny - plebania	174	ok. 1930 r.	636	cz. 8 Sadlinki
525	Sadlinki	Kwidzyńska	22 B	mieszkalny	176/2	ok. 1930 r.	637	cz. 8 Sadlinki
526	Sadlinki	Kwidzyńska	18	kuźnia	176/4	ok. 1930 r.	638	cz. 8 Sadlinki
527	Sadlinki	Kwidzyńska	23	mieszkalny	173/2	ok. 1910 r.	639	cz. 8 Sadlinki
528	Sadlinki	Kwidzyńska	25	suszarnia tytoniu	287/2	ok. 1930 r.	641	cz. 8 Sadlinki
529	Sadlinki	Kwidzyńska	29	mieszkalny	277/1	ok. 1935 r.	643	cz. 8 Sadlinki
530	Sadlinki	Kwidzyńska		kościół	172	1930/1987	644	cz. 8 Sadlinki

**PROGRAM OPIEKI NAD ZABYTKAMI GMINY SADLINKI na lata 2012-2015**

531	Sadlinki	Kwidzyńska	34	mieszkalny	97/2	ok. 1930 r.	645	cz. 8 Sadlinki
532	Sadlinki	Kwidzyńska	30	suszarnia tytoniu	278/8	ok. 1930 r.	646	cz. 8 Sadlinki
533	Sadlinki	Kwidzyńska		suszarnia tytoniu		ok. 1930 r.	647	cz. 8 Sadlinki
534	Sadlinki	Kwidzyńska		stodoła		ok. 1930 r.	648	cz. 8 Sadlinki
535	Sadlinki	Kwidzyńska		transformator	196/1	ok. 1920 r.	649	cz. 8 Sadlinki
536	Sadlinki	Leśna	1	mieszkalny	95/7	ok. 1910 r.	650	cz. 8 Sadlinki
537	Sadlinki	Leśna	1	gospodarczy	95/7	ok. 1920 r.	651	cz. 8 Sadlinki
538	Sadlinki	Leśna	1	stodoła	95/7	ok. 1920 r.	652	cz. 8 Sadlinki
539	Sadlinki	Leśna	2	mieszkalny	95/10	ok. 1930 r.	653	cz. 8 Sadlinki
540	Sadlinki	Leśna	3	mieszkalny	95/11	ok. 1910 r.	654	cz. 8 Sadlinki
541	Sadlinki	Leśna		mieszkalny	94/2	ok. 1910/1995	656	cz. 8 Sadlinki
542	Sadlinki	Piaski	1	mieszkalny	446	ok. 1935 r.	657	cz. 8 Sadlinki
543	Sadlinki	Piaski	2	mieszkalny	461/4	ok. 1910 r.	658	cz. 8 Sadlinki
544	Sadlinki	Piaski	3	mieszkalny	445/3	ok. 1880 r.	659	cz. 8 Sadlinki
545	Sadlinki	Piaski	6	mieszkalny	458/2	ok. 1880 r.	660	cz. 8 Sadlinki
546	Sadlinki	Piaski	6	mieszkalny	458/2	ok. 1860 r.	661	cz. 8 Sadlinki
547	Sadlinki	Piaski	7	mieszkalny	96/38	ok. 1910 r.	662	cz. 8 Sadlinki
548	Sadlinki	Piaski	8	budynek mieszkalno - gospodarczy	438/5	1937 r.	663	cz. 8 Sadlinki
549	Sadlinki	Piaski	8	suszarnia tytoniu	438/5	ok. 1920 r.	664	cz. 8 Sadlinki
550	Sadlinki	Polna	3	mieszkalny	81/13	1937 r.	666	cz. 8 Sadlinki
551	Sadlinki	Polna	4	mieszkalny	122	ok. 1935 r.	667	cz. 8 Sadlinki
552	Sadlinki	Polna	5	mieszkalny	136/2	ok. 1935 r.	668	cz. 8 Sadlinki
553	Sadlinki	Polna	6	mieszkalny	11/4	ok. 1910 r.	669	cz. 8 Sadlinki
554	Sadlinki	Polna	6	gospodarczy	11/4	ok. 1920 r.	670	cz. 8 Sadlinki
555	Sadlinki	Polna	7	suszarnia tytoniu	113	ok. 1920 r.	671	cz. 8 Sadlinki



**PROGRAM OPIEKI NAD ZABYTKAMI GMINY SADLINKI na lata 2012-2015**

556	Sadlinki	Robotnicza	1	mieszkalny	243/1, 243/2	ok. 1935 r.	673	cz. 8 część II
557	Sadlinki	Robotnicza	2	mieszkalny	242	ok. 1935 r.	674	cz. 8 część II
558	Sadlinki	Robotnicza	3	mieszkalny	241/1	ok. 1935 r.	675	cz. 8 część II
559	Sadlinki	Robotnicza	4	mieszkalny	240	ok. 1935 r.	676	cz. 8 część II
560	Sadlinki	Robotnicza	5	mieszkalny	239/2	ok. 1935 r.	677	cz. 8 część II
561	Sadlinki	Robotnicza	6	mieszkalny	238/2	ok. 1935 r.	678	cz. 8 część II
562	Sadlinki	Robotnicza	7	mieszkalny	237	ok. 1935 r.	679	cz. 8 część II
563	Sadlinki	Robotnicza	8	mieszkalny	236	ok. 1935 r.	680	cz. 8 część II
564	Sadlinki	Robotnicza	9	mieszkalny	232	ok. 1935 r.	681	cz. 8 część II
565	Sadlinki	Robotnicza	10	mieszkalny	234	ok. 1935 r.	682	cz. 8 część II
566	Sadlinki	Robotnicza	11	mieszkalny	230	ok. 1935 r.	683	cz. 8 część II
567	Sadlinki	Robotnicza	12	mieszkalny	231	ok. 1935 r.	684	cz. 8 część II
568	Sadlinki	Robotnicza	13	mieszkalny	229	ok. 1935 r.	685	cz. 8 część II
569	Sadlinki	Robotnicza	14	mieszkalny	228/2	ok. 1935 r.	686	cz. 8 część II
570	Sadlinki	Robotnicza	17	mieszkalny	217/3	ok. 1935 r.	689	cz. 8 część II
571	Sadlinki	Robotnicza	18	mieszkalny	219/2	ok. 1935 r.	690	cz. 8 część II
572	Sadlinki	Robotnicza	21	mieszkalny	225	ok. 1935 r.	693	cz. 8 część II
573	Sadlinki	Robotnicza	22	mieszkalny	224	ok. 1935 r.	694	cz. 8 część II
574	Sadlinki	Robotnicza	23	mieszkalny	223	ok. 1935 r.	695	cz. 8 część II
575	Sadlinki	Robotnicza	24	mieszkalny	222/1	ok. 1935 r.	696	cz. 8 część II
576	Sadlinki	Robotnicza	25	mieszkalny	221	ok. 1935 r.	697	cz. 8 część II
577	Sadlinki	Spółdzielcza	3	gospodarczy	184/3	ok. 1925 r.	700	cz. 8 część II
578	Sadlinki	Spółdzielcza	4	mieszkalny	207/2	ok. 1925 r.	701	cz. 8 część II
579	Sadlinki	Spółdzielcza	4	gospodarczy	207/2	ok. 1925 r.	702	cz. 8 część II
580	Sadlinki	Spółdzielcza	4	susznarnia tytoniu	207/2	ok. 1925 r.	703	cz. 8 część II

**PROGRAM OPIEKI NAD ZABYTKAMI GMINY SADLINKI na lata 2012-2015**

581	Sadlinki	Spółdzielcza	5	mieszkalny	183/3	ok. 1925 r.	704	cz. 8 część II
582	Sadlinki	Spółdzielcza	5	gospodarczy	183/3	ok. 1925 r.	705	cz. 8 część II
583	Sadlinki	Spółdzielcza	5	suszarnia tytoniu	183/3	ok. 1925 r.	706	cz. 8 część II
584	Sadlinki	Spółdzielcza	7	gospodarczy	182/7	ok. 1925 r.	710	cz. 8 część II
585	Sadlinki	Spółdzielcza	7	suszarnia tytoniu	182/7	ok. 1925 r.	711	cz. 8 część II
586	Sadlinki	Spółdzielcza	9	mieszkalny	180	ok. 1925 r.	712	cz. 8 część II
587	Sadlinki	Spółdzielcza	9	suszarnia tytoniu	180	ok. 1925 r.	713	cz. 8 część II
588	Sadlinki	Spółdzielcza	10	mieszkalny	179/2	ok. 1925 r.	714	cz. 8 część II
589	Sadlinki	Spółdzielcza	10	gospodarczy	179/2	ok. 1925 r.	715	cz. 8 część II
590	Sadlinki	Spółdzielcza	11 - 12	mieszkalny	178, 177/6	ok. 1925 r.	717	cz. 8 część II
591	Sadlinki	Spółdzielcza	11 - 12	suszarnia tytoniu	178	ok. 1925 r.	718	cz. 8 część II
592	Sadlinki	Szkolna	1	mieszkalny	308/2, 308/22	ok. 1925 r.	719	cz. 8 część II
593	Sadlinki	Szkolna	1	toalety szkolnej budynek	308/8	ok. 1925 r.	719	cz. 8 część II
594	Sadlinki	Szkolna	2	szkoła	308/8	ok. 1910 r.	721	cz. 8 część II
595	Sadlinki	Szkolna	3	mieszkalny	307/1	ok. 1910 r.	722	cz. 8 część II
596	Sadlinki	Szkolna	10	administracyjny budynek cegielni, mieszkanie właściciela	299/26, 229/21	ok. 1905 r.	723	cz. 8 część II
597	Sadlinki	Szkolna	11	gospodarczy	299/29, 299/33	ok. 1905 r.	724	cz. 8 część II
598	Sadlinki	Szkolna	10 - 11	suszarnia tytoniu i magazyn	299/27	ok. 1910 r.	725	cz. 8 część II
599	Sadlinki	Szkolna		zespół budynków cegielni	299/35	ok. 1905 r.	726	cz. 8 część II
600	Sadlinki	Tartaczna	1	mieszkalno - inwentarski	281	ok. 1935 r.	727	cz. 8 część II
601	Sadlinki	Tartaczna	2	mieszkalny	270/5	ok. 1935 r.	728	cz. 8 część II
602	Sadlinki	Tartaczna	3	mieszkalny	271	ok. 1935 r.	729	cz. 8 część II
603	Sadlinki	Tartaczna	5	mieszkalny	272	ok. 1935 r.	730	cz. 8 część II
604	Sadlinki	Tartaczna	6	mieszkalny	273	ok. 1935 r.	732	cz. 8 część II
605	Sadlinki	Tartaczna	7	mieszkalny	274/6	ok. 1935 r.	733	cz. 8 część II

**PROGRAM OPIEKI NAD ZABYTKAMI GMINY SADLINKI na lata 2012-2015**

606	Sadlinki	Tartaczna	8	mieszkalny	284/3	ok. 1935 r.	734	cz. 8 część II
607	Sadlinki	Tartaczna	9	mieszkalny	285/1	ok. 1935 r.	735	cz. 8 część II
608	Sadlinki	Zdrojowa	4	suszarnia tytoniu	80	ok. 1920 r.	736	cz. 8 część II
609	Sadlinki	Zdrojowa	5	budynek mieszkalno - gospodarczy	310/13	ok. 1905 r.	738	cz. 8 część II
610	Sadlinki	Kwidzyńska / Grudziądzka		magazyn	293/1	ok. 1915 r.	739	cz. 8 część II
611	Sadlinki	Kwidzyńska / Grudziądzka		dworca kolejowego budynek	203/4	ok. 1890 r.	740	cz. 8 część II
612	Sadlinki	Kwidzyńska		cmentarz grzebalny	290	po 1850 r.	741	cz. 8 część II
613	Sadlinki	Leśna		cmentarz grzebalny	95/8	po 1850 r.	742	cz. 8 część II
614	Sadlinki	Grudziądzka		most nr 1	480	ok. 1900 r.	743	cz. 8 część II
615	Sadlinki	Leśna		most nr 2	484/1	ok. 1900 r.	744	cz. 8 część II
616	Bronisławowo			układ ruralistyczny		ok. 1575 r.	745	
617	Glina			układ ruralistyczny		2 poł. XIII w. (?)	746	
618	Grabowo			układ ruralistyczny		2 poł. XIII w. (?)	747	
619	Kaniczki			układ ruralistyczny		ost. ćw. XIV w.	748	
620	Nebrowo Wielkie			układ ruralistyczny		k. XIII w.	749	
621	Olszanica			układ ruralistyczny		1575 r.	750	
622	Rusinowo			układ ruralistyczny		1365 r.	751	
623	Wiśliny			układ ruralistyczny		przed 1375 r.	752	

**5.4.2 Obiekty archeologiczne**

Lp.	Miejscowość	Nr w miejscowości	Nr na obszarze	funkcja/kultura/chronologia
<b>obszar AZP 25-45</b>				
1.	Grabowo	1	1	śląd osadnictwa, średniowieczna, XIV-XV w.
2.	Grabowo	2	2	śląd osadnictwa, nowożytna, XVI-XVII w.
<b>obszar AZP 25-46</b>				
3.	Białki	1	1	osada, wczesnośredniowieczna, X-XII w. osada, średniowieczna, XV-XVI w.
<b>obszar AZP 26-45</b>				
4.	Nebrowo Małe	1	3	śląd osadnictwa, średniowieczna, XVI – XV w.

5.	Nebrowo Małe	2	4	śląd osadnictwa, średniowieczna, XVI – XV w.
6.	Nebrowo Małe	3	5	śląd osadnictwa, średniowieczna, XVI – XV w.
<b>obszar AZP 27-45</b>				
7.	Okrągła Łąka	2	2	śląd osadnictwa, średniowieczna, XVI – XV w.
8.	Okrągła Łąka	3	3	śląd osadnictwa, średniowieczna, XVI – XV w.

## 5.5. Zabytki o najwyższym znaczeniu dla gminy

### 5.5.1. Zabytki archeologiczne

Ze względu na brak stanowisk o własnej formie krajobrazowej ocenę znaczenia stanowisk archeologicznych dokonać można będzie po wykonaniu specjalistycznych badań.

### 5.5.2. Obiekty nieruchome wpisane do rejestru zabytków

**Kościół p.w. Matki Bożej Królowej Polski w Nebrowie Wielkim** zbudowany został w latach 1746-1747 w miejscu starszego, XVII-wiecznego, wzniesiony w stylu barokowym. Usytuowany w centrum wsi, na prostokątnej parceli, po zachodniej stronie drogi, u stóp wału przeciwpowodziowego. Murowany z cegły, na otynkowanym cokole. Wzniesiony na planie prostokąta, z kwadratową wieżą od zachodu, ujętą prostokątnymi aneksami i prostokątną w rzucie zakrytą od wschodu. Korpus kościoła nakryty dachem czterosпадowym, wieża nakryta dzwonowatym ośmiopłaciowym daszkiem, na nim wysoka ośmioboczna latarnia zwieńczona cebulastym hełmem. Wnętrze kościoła jednoprzestrzenne, podzielone dwoma rzędami słupów, w północnej części – drewniana empora organowa.

**Kaplica p.w. Św. Wojciecha Biskupa i Męczennika w Nebrowie Wielkim** wzniesiona została w 1928 r., w stylu neobarokowym, orientowana, murowana, otynkowana, na planie prostokąta z pięciobocznym prezbiterium, do którego od południa przylega zakryta. Korpus kryty dwuspadowy dachem, nad prezbiterium przechodzi w trójpłaciowy, nad prezbiterium sygnaturka przekryta cebulastym hełmem. Wnętrze kaplicy jednoprzestrzenne, z lekko przewężonym prezbiterium.

**Dom podcieniowy w Kaniczkach (nr 21)** z 2 poł XVIII w., należy do najstarszych i najcenniejszych zabytków architektury drewnianej związanej z osadnictwem olęderskim w Doliny Dolnej Wisły, drewniany, wtórnie otynkowany, z podcieniową wystawką, dom razem z przylegającą do niego oborą stanowił tzw. zagrodę liniową. Obecnie dach nad oborą jest niższy niż pierwotny. Dom jednokondygnacyjny, częściowo podpiwniczony, z użytkowym poddaszem, kryty dachem dwuspadowym.

### 5.5.3. Obiekty proponowane do wpisu do rejestru zabytków

Obiekty nieruchome postulowane do wpisu do rejestru zabytków:

1. Dawna szkoła, Olszanica 42/43, ok. 1925 r.
2. Budynek mieszkalny, Olszanica 43, 1923 r.

## 6. Ocena stanu dziedzictwa kulturowego gminy. Analiza szans i zagrożeń.

SILNE STRONY	SŁABE STRONY
<ol style="list-style-type: none"> <li>1. atrakcyjny krajobraz kulturowy i naturalny,</li> <li>2. duża liczba obiektów o walorach historycznych i kulturowych,</li> <li>3. dobre rozpoznanie zasobów dziedzictwa kulturowego z terenu gminy,</li> <li>4. dogodne położenie – bliskie sąsiedztwo z Kwidzynom, niewielka odległość do Sztumu i Malborka (centrum turystyczne),</li> <li>5. przez miejscowości gminy, przebiega międzynarodowa trasa rowerowa Euro Route R-1 prowadząca z Calais we Francji do Sankt Petersburga w Rosji,</li> <li>6. na terenie gminy wytyczone są szlaki wodne (szlak kajakowy rzeki Liwy).</li> </ol>	<ol style="list-style-type: none"> <li>1. zły stan techniczny znacznej części obiektów zabytkowych,</li> <li>2. niewystarczające środki finansowe na konserwację i rewaloryzację obiektów zabytkowych,</li> <li>3. brak infrastruktury turystycznej,</li> <li>4. brak promocji zasobów dziedzictwa kulturowego gminy jako produktu turystycznego,</li> <li>5. niewystarczająca świadomość społeczna o konieczności należytego dbania o zabytki,</li> <li>6. peryferyjne położenie gminy z dala od dużych ośrodków miejskich (Trójmiasto, Elbląg, Olsztyn),</li> <li>7. brak miejscowych planów zagospodarowania przestrzennego,</li> <li>8. niewystarczająca ilość ścieżek pieszo – rowerowych.</li> </ol>
SZANSE	ZAGROŻENIA
<ol style="list-style-type: none"> <li>1. rozwój turystyki i agroturystyki,</li> <li>2. współpraca sąsiednich gmin np. przez wspólne inwestycje turystyczne: budowa tras turystycznych i szlaków z uwzględnieniem obiektów zabytkowych,</li> <li>3. budowa baz turystycznych z wykorzystaniem obiektów i obszarów o wartościach historycznych i kulturowych,</li> <li>4. pozyskiwanie funduszy na działania strukturalne dotyczące ochrony zabytków,</li> <li>5. inwestowanie w obiekty zabytkowe (ich konserwacja i restauracja)</li> <li>6. edukacja w dziedzinie zarządzania dziedzictwem kulturowym,</li> <li>7. budowa mostu na Wiśle na terenie sąsiedniej gminy Kwidzyn</li> </ol>	<ol style="list-style-type: none"> <li>1. pogarszający się stan techniczny obiektów zabytkowych,</li> <li>2. samowolne działania na zabytkach bez uzgodnień i pozwoleń konserwatorskich,</li> <li>3. brak działań w celu pozyskania środków z zewnątrz na ochronę zabytków,</li> <li>4. brak katalogowych projektów budynków mieszkalnych i gospodarczych nawiązujących do miejscowej tradycji, które można by było wykorzystać przy realizacji kolejnych inwestycji.</li> </ol>

## 7. Założenia programowe

Program Opieki nad Zabytkami dla Gminy Sadlinki na lata 2012-2015 ma służyć ochronie i wykorzystaniu lokalnych zasobów dziedzictwa kulturowego do różnych dziedzin życia społecznego. Wynikiem realizacji celów określonych w Programie Opieki nad Zabytkami Gminy Sadlinki na lata 2012-2015 powinno być przejście od zaniechania lub co najwyżej pasywnej i biernej ochrony i częściowych działań konserwatorskich do stosowania zintegrowanego zarządzania zasobami dziedzictwa kulturowego.

Ramy programowe Gminnego Programu Opieki nad Zabytkami Gminy Sadlinki na lata 2012-2015 wyznaczają tezy problemowe, wskazujące na :

- ❖ umożliwienie finansowania i racjonalnego wykorzystania środków finansowych na utrzymanie krajobrazu kulturowego oraz ratowanie obiektów o szczególnych wartościach zabytkowych,
- ❖ wspieranie i kreowanie różnorodnych form i metod umożliwiających ochronę zabytków i opiekę nad zabytkami – stymulowanie zasad partnerstwa oraz odpowiedzialności właścicieli obiektów o podstawowym znaczeniu dla dziedzictwa kulturowego na terenie gminy Sadlinki,
- ❖ podnoszenie walorów zabytkowych i wykorzystanie ich w promocji kultury i dla rozwoju turystyki w gminie, a zwłaszcza jako czynnika wpływającego na rozwój gospodarczy gminy,
- ❖ kreowanie modelu odpowiedzialności za zasoby dziedzictwa kulturowego w gminie wśród mieszkańców i we władzach samorządowych,
- ❖ wspieranie aktywności lokalnej w działaniach mających na celu poszanowanie materialnego dziedzictwa oraz zachowanie własnej tożsamości
- ❖ poszukiwanie i wspieranie projektów związanych z kreowaniem i wdrażaniem nowych form opieki nad zabytkami i ich promocji /np. szlaki turystyczno-historyczne, ożywianie zabytków/,
- ❖ włączenie kultury i dziedzictwa kulturowego w obszar interwencji i wsparcia zgodnie z zasadami planowania i wdrażania programów prorozwojowych, stosownie do oczekiwań mieszkańców gminy poprzez uznanie znaczenia dziedzictwa kulturowego w rozwoju społeczno-ekonomicznym Gminy Sadlinki.

Celem strategicznym Gminnego Programu Opieki nad Zabytkami Gminy Sadlinki na lata 2012 – 2015 jest:

**Zachowanie dziedzictwa kulturowego służące rozwojowi gospodarczemu gminy i budowaniu tożsamości jej mieszkańców.**

Realizacja celu strategicznego będzie odbywać się w oparciu o trzy Priorytety:

- I. OCHRONA I REWALORYZACJA KRAJOBRAZU KULTUROWEGO GMINY**
- II. ZARZĄDZANIE KRAJOBRAZEM KULTUROWYM GMINY**
- III. PROMOCJA I POPULARYZACJA WALORÓW DZIEDZICTWA KULTUROWEGO GMINY**



<b>Priorytet I: OCHRONA I REWALORYZACJA KRAJOBRAZU KULTUROWEGO GMINY</b>	
<b>kierunki działań</b>	<b>zadania</b>
<ol style="list-style-type: none"> <li>1. Ochrona dziedzictwa kulturowego jako podstawy służącej rozwojowi gospodarczemu gminy i budowaniu tożsamości jego mieszkańców.</li> <li>2. Ochrona charakterystycznych elementów krajobrazu kulturowego gminy</li> <li>3. Świadome kształtowanie struktur przestrzennych w oparciu o przesłanki historyczne</li> <li>4. Kształtowanie spójnej przestrzeni gminnej sieci powiązań kulturowo-przyrodniczych</li> <li>5. Ekspozycja najcenniejszych elementów dziedzictwa i krajobrazu kulturowego gminy</li> </ol>	<ul style="list-style-type: none"> <li>• dążenie do opracowania miejscowych planów zagospodarowania przestrzennego, aby na podstawie ich zapisów objąć ochroną obiekty i obszary zabytkowe,</li> <li>• konsekwentne wdrażanie zapisów obowiązujących dokumentów programowych gminy w odniesieniu do zabytków i krajobrazu kulturowego,</li> <li>• egzekwowanie zapisów określonych w dokumentach programowych gminy określających zasady działalności inwestycyjnej na obszarach i w strefach objętych ochroną konserwatorską odnoszących się do zabytków (głównie w zakresie wysokości zabudowy, jej charakteru i funkcji),</li> <li>• rewaloryzacja ładu przestrzennego wsi oraz zapobieganie rozpraszaniu osadnictwa poprzez:             <ul style="list-style-type: none"> <li>- ochronę historycznie ukształtowanego układu dróg oraz relacji przestrzennych pomiędzy zespołami zabytkowej zabudowy,</li> <li>- wypełnianie zabudową wolnych działek budowlanych w obszarach centrów wsi oraz historycznych siedlisk w zgodzie z historyczną kompozycją danego układu i gabarytami oraz formą architektoniczną tworzącej go zabudowy,</li> <li>- wyznaczanie w planach miejscowych nowych terenów pod zabudowę na zasadzie kontynuacji historycznych siedlisk</li> </ul> </li> <li>• ochrona panoram oraz przedpoli widokowych najcenniejszych elementów krajobrazu i dziedzictwa kulturowego.</li> </ul>

Priorytet II: ZARZĄDZANIE KRAJOBRAZEM KULTUROWYM GMINY	
kierunki działań	zadania
<p>1. Podniesienie standardu przestrzeni publicznych</p> <p>2. Podejmowanie działań zwiększających atrakcyjność zabytków dla potrzeb społecznych, turystycznych i edukacyjnych.</p> <p>3. Podejmowanie działań umożliwiających tworzenie miejsc pracy związanych z opieką nad zabytkami.</p>	<ul style="list-style-type: none"> <li>• opracowanie projektów rewaloryzacji przestrzeni publicznych,</li> <li>• prowadzenie prac remontowo-konserwatorskich przy obiektach zabytkowych (w Gminnej Ewidencji Zabytków) stanowiących własność gminy - w ramach opracowanego planu remontów,</li> <li>• rewaloryzacja zespołów zabytkowej zieleni (w tym parków, cmentarzy, obszarów nieczynnych cmentarzy),</li> <li>• dofinansowanie prac rewaloryzacyjnych przy obiektach nie będących własnością gminy na podstawie uchwały o udzielaniu dotacji na prace remontowo-konserwatorskie przy zabytkach ruchomych i nieruchomych,</li> <li>• opracowanie planu systematycznych kontroli stanu utrzymania i sposobu użytkowania obiektów zabytkowych znajdujących się w zasobach komunalnych,</li> <li>• określenie zasad i konsekwentne ich wdrażanie w zakresie umieszczania szyldów i reklam na obiektach zabytkowych,</li> <li>• współpraca z urzędami pracy w zakresie prowadzenia bieżących prac pielęgnacyjnych, porządkowych i zabezpieczających na terenach objętych ochroną,</li> <li>• szkolenie osób bezrobotnych w rzemiosłach związanych z tradycyjną sztuką budowlaną,</li> <li>• wsparcie utrzymywania na rynku pracy zanikających rzemiosł i zawodów,</li> <li>• wspieranie rozwoju gospodarstw agroturystycznych w zabytkowych obiektach budownictwa drewnianego oferujących wypoczynek i rozrywkę (regionalne potrawy, zwyczaje itp.) oparte na miejscowych tradycjach,</li> <li>• wspieranie rozwoju regionalnych izb pamięci, skansenów itp.</li> </ul>

Priorytet III: PROMOCJA I POPULARYZACJA WALORÓW DZIEDZICTWA KULTUROWEGO GMINY	
kierunki działań	zadania
<ol style="list-style-type: none"> <li>1. Promocja regionalnego dziedzictwa kulturowego służąca kreacji produktów turystyki kulturowej.</li> <li>2. Promowanie tradycyjnych form i cech lokalnej architektury (w zakresie bryły, detalu architektonicznego, materiału, kolorystyki, rozwiązań konstrukcyjnych).</li> <li>3. Edukacja i popularyzacja wiedzy o regionalnym dziedzictwie kulturowym</li> <li>4. Szeroki dostęp do informacji o zabytkach gminy.</li> <li>5. Rozpoznanie badawcze poszczególnych obiektów, zespołów oraz obszarów zabytkowych związane z przygotowywanym lub realizowanym procesem inwestycyjnym.</li> </ol>	<ul style="list-style-type: none"> <li>• promocja najcenniejszych zabytków gminy, w szczególności obejmująca charakterystyczne zabytki świadczące o ich odrębności i specyfice,</li> <li>• promocja dziedzictwa materialnego i niematerialnego olędrow,</li> <li>• popularyzacja dobrych realizacji konserwatorskich i budowlanych przy zabytkach, popularyzacja dobrych praktyk projektowych przy zabytkach, a także zagospodarowaniu obszarów oraz terenów cennych kulturowo, przyrodniczo i krajobrazowo,</li> <li>• organizacja i wspieranie realizacji konkursów, wystaw i innych działań edukacyjnych,</li> <li>• inicjowanie i organizacja obchodów Europejskich Dni Dziedzictwa na obszarze gminy,</li> <li>• wydawanie i wspieranie publikacji (w tym folderów promocyjnych, przewodników) poświęconych problematyce dziedzictwa kulturowego gminy,</li> <li>• współpraca z gminami sąsiednimi w kierunku utworzenia regionalnych szlaków turystycznych (pieszych, rowerowych, samochodowych) promujących dziedzictwo kulturowe gminy,</li> <li>• włączenie się do istniejących szlaków turystycznych m.in. „Rowerowego Szlaku Zamków Powiśla” poprzez współpracę z gminami sąsiednimi (w tym miasta Kwidzyn),</li> <li>• opracowanie mapy zabytków gminy, jako atrakcyjnej graficznie formy promocji, ułatwiającej dotarcie do atrakcyjnych obiektów i obszarów kulturowych,</li> <li>• udostępnianie informacji o zabytkach gminy na stronie internetowej gminy,</li> <li>• wprowadzenie i upowszechnienie tematyki ochrony dziedzictwa kulturowego do systemu edukacji szkolnej poprzez wspieranie i organizowanie zajęć,</li> <li>• wykonywanie i wspieranie opracowywania prac studialnych (studia historyczno-urbanistyczne, studia krajobrazowe, katalogi typów zabudowy regionalnej i detalu architektonicznego).</li> </ul>

## **8. Instrumentarium realizacji programu opieki nad zabytkami**

### **8.1. Instrumenty prawne**

Problematyka zachowania dziedzictwa kulturowego będzie uwzględniana przez władze gminy w trakcie realizacji miejscowych planów zagospodarowania przestrzennego.

Gmina nie jest właścicielem obiektów zabytkowych, wskazanych do wpisania do rejestru zabytków. Gmina planuje współdziałanie z właścicielami obiektów zabytkowych, wymienionych w niniejszym programie jako zabytki o najwyższym znaczeniu dla gminy, w działaniach związanych z objęciem ich ochroną prawną, m.in. związanych ze składaniem wniosków o wpis do rejestru zabytków i wykonywaniem odpowiednich decyzji administracyjnych związanych z ochroną i opieką nad tymi obiektami.

### **8.2. Instrumenty koordynacji**

Realizacja Programu wymaga współpracy z instytucjami ochrony zabytków różnych szczebli, w tym z Muzeum w Kwidzynie (Oddział Muzeum Zamkowego w Malborku), organizacjami pozarządowymi oraz Diecezją Elbląską i parafią w Nebrowie Wielkim.

### **8.3. Instrumenty finansowe**

Podstawowym narzędziem finansowym dla zachowania najcenniejszych zabytków gminy będą dotacje udzielane na prace konserwatorskie, restauratorskie i roboty budowlane przy zabytku wpisanym do rejestru, w tym celu podjęta zostanie uchwała w sprawie określenia zasad udzielania dotacji na prace konserwatorskie, restauratorskie lub roboty budowlane przy zabytku wpisanym do rejestru zabytków.

Planowane jest również wykorzystanie funduszy unijnych oraz dostępnych dofinansowań samorządu województwa pomorskiego.

### **8.4. Instrumenty społeczne**

W działaniach Gminy przewidywane jest prowadzenie działań z zakresu współpracy i współdziałania z właścicielami oraz użytkownikami zabytków (władzami kościelnymi i parafiami, osobami fizycznymi oraz spółkami), a także edukacja i informacja odnośnie dziedzictwa kulturowego gminy Sadlinki.

### **8.5. Instrumenty kontrolne**

Zadania sformułowane w niniejszym programie przewidują stosowanie dwóch form monitoringu jego realizacji: monitoringu zasobów (weryfikacja i aktualizacja gminnej ewidencji zabytków) oraz monitoringu stanu środowiska kulturowego.

## 9. Zasady oceny realizacji programu opieki nad zabytkami

Za monitorowanie realizacji Gminnego Programu Opieki nad Zabytkami dla Gminy Sadlinki odpowiada Wójt Gminy Sadlinki, który co dwa lata będzie przedstawiał Radzie Gminy w Sadlinkach sprawozdanie z realizacji programu.

Kryteria prowadzenia oceny realizacji programu opieki:

- poziom (w %) wydatków budżetu gminy na ochronę i opiekę nad zabytkami,
- liczba zrealizowanych konkursów, wystaw i działań edukacyjnych na terenie gminy,
- liczba przygotowanych/wydanych wydawnictw (w tym folderów promocyjnych, przewodników),
- liczba i długość (w km) utworzonych szlaków turystycznych i ścieżek rowerowych,
- liczba szkoleń/liczba osób biorących udział w szkoleniach związanych z ochroną i popularyzacją dziedzictwa kulturowego.

## 10. Źródła finansowania programu opieki nad zabytkami

### 10.1. Publiczne źródła finansowania

W celu właściwej i skutecznej ochrony zasobów kulturowych wykorzystane zostaną środki możliwe do zabezpieczenia z budżetu gminy na ten cel, jak również w miarę możliwości prowadzone będą programy czerpiące z budżetów innych publicznych źródeł, tj.: Ministerstwa Kultury i Dziedzictwa Narodowego, Pomorskiego Urzędu Wojewódzkiego oraz Urzędu Marszałkowskiego Województwa Pomorskiego.

1. Gmina: w budżecie gminy co roku zabezpieczane będą środki na zadania wynikające z niniejszego dokumentu.
2. Ministerstwo Kultury i Dziedzictwa Narodowego: w ramach programu „Dziedzictwo Kulturowe priorytet Ochrona zabytków” przeznaczonego na dotacje prac konserwatorskich, restauratorskich lub robót budowlanych przy zabytku wpisanym do rejestru oraz programu „Dziedzictwo kulturowe priorytet Ochrona zabytków archeologicznych” przeznaczonego na dotacje związane z ewidencją i inwentaryzacją zabytków archeologicznych metodą badań powierzchniowych, w tym kontynuacja badań w ramach programu Archeologiczne Zdjęcie Polski oraz weryfikacja badań dotychczasowych; nieinwazyjnymi badaniami archeologicznymi z wykorzystaniem nowoczesnych metod i sprzętu; opracowaniem (monograficznym bądź syntetycznym) i publikacją wyników przeprowadzonych nieinwestorskich badań archeologicznych, w tym analizy i konserwacja pozyskanego materiału; analizami i konserwacją ruchomych zabytków archeologicznych przekazanych decyzją WKZ do depozytu instytucji kultury (zadanie może być realizowane wyłącznie przez instytucje kultury).
3. Pomorski Urząd Wojewódzki: w ramach rządowego programu *Razem Bezpieczniej*. Obszary działania na 2011 r. realizowane przez organizacje pożytku publicznego (dotacje) i samorząd terytorialny (porozumienia administracyjne), obejmują inicjowanie działań mających na celu ochronę zabytków oraz promowanie nowoczesnych technicznych środków zabezpieczeń (wraz z monitoringiem), zarówno na wypadek klęsk żywiołowych, jak i przestępczej działalności człowieka.

## 10.2. Środki pomocowe

Gmina zamierza korzystać z dostępnych dla gminy środków Unii Europejskiej w ramach różnych programów pomocowych, a także pomagać innym beneficjentom w pozyskiwaniu środków na cele związane z ochroną dóbr kultury.

Możliwości finansowania działań kulturalnych ze środków Unii Europejskiej:

### A. Program Operacyjny Infrastruktura i Środowisko,

Priorytet „Kultura i dziedzictwo kulturowe”:

- Działanie 11.1 „Ochrona i zachowanie dziedzictwa kulturowego o znaczeniu ponadregionalnym”,
- Działanie 11.2 „Rozwój oraz poprawa stanu infrastruktury kultury o znaczeniu ponadregionalnym”,
- Działanie 11.3 „Infrastruktura szkolnictwa artystycznego”.

### B. Program Operacyjny Innowacyjna Gospodarka

Priorytet 6 „Polska gospodarka na rynku międzynarodowym”:

Działanie 6.4 „Inwestycje w produkty turystyczne o znaczeniu ponadregionalnym”.

### C. Program Operacyjny Kapitał Ludzki

Priorytet 3 „Wysoka jakość systemu oświaty”:

Działanie 3.3 „Poprawa jakości kształcenia”, Poddziałanie 3.3.4 Modernizacja treści i metod kształcenia – projekty konkursowe.

Priorytet 7 „Promocja integracji społecznej”:

Działanie 7.3 „Inicjatywy lokalne na rzecz aktywnej integracji”.

Priorytet 9 „Rozwój wykształcenia i kompetencji w regionach”:

Działanie 9.5 „Oddolne inicjatywy edukacyjne na obszarach wiejskich”.

### D. Regionalne Programy Operacyjne

- Regionalny Program Operacyjny Województwa Pomorskiego

Priorytet 6 „Turystyka i dziedzictwo kulturowe”:

Działanie 6.1 „Infrastruktura wzmacniająca potencjał turystyczny”,

Działanie 6.2 „Promocja i informacja turystyczna”,

Działanie 6.3 „Regionalne dziedzictwo kulturowe o potencjale turystycznym”.

Priorytet 8 „Lokalna infrastruktura podstawowa”:

Działanie 8.1 „Lokalny potencjał rozwojowy”, Poddziałanie 8.1.1 „Lokalna infrastruktura wspierająca rozwój gospodarczy”.

Priorytet 9 „Lokalna infrastruktura społeczna i inicjatywy obywatelskie”:

Działanie 9.1 „Lokalna infrastruktura edukacyjna, sportowa i kultury”,

Działanie 9.3 „Lokalne inicjatywy obywatelskie”.

### E. Europejska Współpraca Terytorialna

- Program Operacyjny Południowy Bałtyk<sup>83</sup>

Priorytet 2 „Atrakcyjność i wspólna tożsamość”:

Działanie 3 „Zrównoważone wykorzystywanie dziedzictwa naturalnego i kulturowego dla rozwoju regionalnego”.

- Program Europa Środkowa

Priorytet 4 „Poprawa konkurencyjności oraz atrakcyjności miast i regionów”:

---

<sup>83</sup> Zgodnie z art. 21 Rozporządzenia w sprawie Europejskiego Funduszu Rozwoju Regionalnego Nr 1080/2006 20% środków z EFRR przeznaczonych na programy może być wydatkowany w obszarach przyległych (rejon elbląski) do zasadniczego obszaru wsparcia. EFRR może także finansować wydatki poniesione w trakcie realizacji operacji lub ich części na terytorium państw spoza Wspólnoty Europejskiej do wysokości 10% kwoty swojego wkładu do danego programu operacyjnego, jeśli operacje te przynoszą korzyści regionom Wspólnoty. Reguła 10% będzie mogła znaleźć zastosowanie zwłaszcza w odniesieniu do Obwodu Kaliningradzkiego Federacji Rosyjskiej.



Obszar interwencji 4.1 „Rozwój policentrycznych struktur osadniczych oraz współpracy terytorialnej”,  
Obszar interwencji 4.2 „Uwzględnienie terytorialnych skutków zmian demograficzno-społecznych w rozwoju miejskim i regionalnym”,  
Obszar interwencji 4.3 „Kapitalizacja zasobów kulturowych dla uatrakcyjnienia miast i regionów”.

- Program Region Morza Bałtyckiego

Priorytet 4 „Promowanie atrakcyjności i konkurencyjności miast i regionów”.

- Program Współpracy Międzyregionalnej (INTERREG IV C)

Priorytet 2 „Środowisko naturalne i zapobieganie ryzyku”.

- Program Rozwój Obszarów Wiejskich

Priorytet 3 „Jakość życia na obszarach wiejskich i różnicowanie gospodarki wiejskiej”:

Działanie 3.4 „Odnowa i rozwój wsi”.

Priorytet 4 „Leader”:

Działanie 4.1 „Wdrażanie lokalnych strategii rozwoju”,

Działanie 4.2 „Wdrażanie projektów współpracy”.

- Program Kultura 2007–2013

Działania 1: „Wspieranie działań kulturalnych”:

Podziałyania: 1.1 „Wieloletnie projekty współpracy”,

Podziałyania: 1.2 „Działania w ramach współpracy”,

Podziałyania: 1.3 „Działania Specjalne”.

Działania 2: „Wspieranie podmiotów działających w dziedzinie kultury na poziomie europejskim”.

Działania 3 „Wspieranie badań oraz gromadzenia i rozpowszechniania informacji”:

Podziałyania 3.1 „Wspieranie punktów kontaktowych ds. kultury”,

Podziałyania: 3.2 „Wspieranie badań w dziedzinie współpracy kulturalnej”,

Podziałyania: 3.3. „Wspieranie gromadzenia i rozpowszechniania informacji oraz działań maksymalizujących oddziaływanie projektów w dziedzinie współpracy kulturalnej”.

- Program Europa dla Obywateli

Działanie 1 „Aktywni obywatele dla Europy”,

Działanie 2 „Aktywne społeczeństwo obywatelskie w Europie”,

Działanie 3 „Razem dla Europy”,

Działanie 4 „Aktywna pamięć europejska”.

## **11. Realizacja i finansowanie przez gminę zadań z zakresu ochrony zabytków**

Cele określone w Gminnym Programie Opieki nad Zabytkami Gminy Sadlinki 2012-2015 będą osiągnięte poprzez:

- wspólne działania władz Gminy Sadlinki z Ministerstwem Kultury, Urzędem Marszałkowskim Województwa Pomorskiego, wojewódzkim konserwatorem zabytków, władzami kościelnymi oraz innymi jednostkami samorządu terytorialnego na zasadach porozumień, umów, wspólnych podmiotów,
- inicjatywy własne władz Gminy Sadlinki,
- stosowanie instrumentów finansowych /dotacje, prowadzenie instytucji, nagrody, zachęty, itp./,
- funkcje programowe /programy lokalne i projekty, kontrakty, itp./,
- inne działania stymulujące.